

RESOCIALIZÁCIA ODSÚDENÝCH A JEJ PERSPEKTÍVY

**Zborník príspevkov
z medzinárodnej konferencie
Omšenie 11. – 13. novembra 2019**

JOZEF GRIGER, LUKÁŠ TURAY (ED.)

Odborní recenzenti: prof. JUDr. Jozef Čentéš, PhD. , doc. JUDr. Iveta Fedorovičová CSc.

Zostavovatelia:

JUDR. Jozef Griger

JUDr. Lukáš Turay

Vydanie: prvé

Tlač: Centrum propagácie a polygrafických služieb Zboru väzenskej a justičnej stráže

Rok: 2020

Počet strán: 156

Náklad: 100 kusov

Príspevky neboli redakčne a jazykovo upravované.

Tlačená verzia

ISBN: 978-80-972856

EAN 9788097285647

Online verzia

ISBN 978-80-972856-5-4

EAN 9788097285654

OBSAH

PREDHOVOR	5
ZAOBCHÁDZANIE S PÁCHATEĽMI DOMÁCEHO NÁSILIA V ZVJS	7
<i>Juraj Zajac</i>	
VÝVOJ PROBÁCIE, MEDIÁCIE A ELEKTRONICKÉHO MONITORINGU V SR	16
<i>Samuel Burský</i>	
ANALÝZA VYBRANÝCH FAKTOROV OVPLYVNŮJÚCICH RECIDÍVU KRIMINALITY MLADISTVÝCH	26
<i>Magdaléna Ondicová</i>	
RESOCIALIZÁCIA VÄZNENÝCH - VÍZIA ALEBO REALITA?	40
<i>Gabriela Lubelcová</i>	
METODIKA URČOVANIA PENITENCIÁRNEJ RECIDÍVY	54
<i>Jozef Griger, Lenka Kramarčíková, Jakub Lorko</i>	
RESOCIALIZÁCIA ODSÚDENÝCH V PODMIENKACH MIMOVLÁDNEJ ORGANIZÁCIE	72
<i>Martina Špániková</i>	
ŠANCA NA NÁVRAT – ŠANCA K ÚSPEŠNEJ RESOCIALIZÁCII	84
<i>Zuzana Valentovičová, Andrea Vengrinová</i>	
K VEDENÍ SOBĚSTAČNÉHO A ŘÁDNÉHO ŽIVOTA PO PROPUŠTĚNÍ: VŽDY PŘIPRAVENI!?	100
<i>Petra Zhřivalová, Tereza Raszková</i>	
MOŽNOSTI VYUŽITIA ELEKTRONICKÉHO MONITORINGU V PODMIENKACH VÝKONU TRESTU	118
<i>Marcela Tittlová</i>	
RESOCIALIZÁCIA ODSÚDENÝCH A RESTORATÍVNA JUSTÍCIA	135
<i>Tomáš Strémy, Lukáš Turay</i>	
ŠPECIALIZÁCIA ZVJS V PODMIENKACH AKADEMIE POLICAJNÉHO ZBORU V BRATISLAVE	145
<i>Michaela Jurisová</i>	
FOTOGRAFICKÁ PRÍLOHA	157

PREDHOVOR

Všetci ľudia majú právo žiť v spravodlivej, pokojnej a bezpečnej spoločnosti. Trestno-právny systém prispieva k naplneniu tohto práva prostredníctvom používania primeraných a zodpovedajúcich sankcií. Sankcia je však nielen želaný následok protiprávneho konania ohrozujúceho záujmy chránené Trestným zákonom, ale aj jedným z nástrojov korekcie budúceho správania previnilca – nástroj ochrany spoločnosti. Adresný výkon sankcií si vyžaduje komplexný prístup z psychologického, sociologického či pedagogického pohľadu.

Aplikovaný výskum foriem a metód nápravno-výchovnej činnosti bol jednou z piatich hlavných úloh Správy Zboru nápravnej výchovy v období vzniku samostatného slovenského väzenstva, ktorého 50. výročie si tento rok pripomíname. Skromné začiatky, sprevádzané úzkou spoluprácou s Právnickým ústavom Ministerstva spravodlivosti SSR, vyvrcholili v období rokov 1980 až 1990, kedy aplikovaný penologický výskum realizoval samostatný organizačný útvar správy ZNV – Odbor (oddelenie) pre penologický výskum priamo podriadený náčelníkovi Správy ZNV. Po roku 1992 penologický výskum nebol organizačnou súčasťou ZNV (neskôr ZVJS).

Súčasnú aktivitu realizovanú najmä v rámci odboru väzby a výkonu trestu, či v národnom projekte Šanca na návrat, a aj v spolupráci s akademickou obcou, sú zamerané na získavanie a pilotné overovanie nových penitenciárnych poznatkov a na základe získaných výsledkov ich zapracovanie do interných a všeobecne záväzných právnych noriem.

V roku 2015 začal zbor s prípravou a implementáciou viacerých vlastných národných projektov alebo partnerských projektov medziinštitucionálnej spolupráce zameraných na inovatívny integrovaný prístup k resocializácii osôb prepúšťaných z výkonu trestu odňatia slobody. V rámci prípravy týchto projektov bolo z dostupných informačných zdrojov zistené, že vo výkone trestu odňatia slobody sa opakovane nachádza 50 - 60 % odsúdených. Dokonca v prípade odsúdených umiestnených v strednom a maximálnom stupni stráženia dosiahla kategória recidivistov až 80 % väzenskej populácie. Tento jav bol spôsobený viacerými faktormi tak na strane väznených osôb (približne 50 % väznených osôb malo ukončené maximálne základné vzdelanie; približne 40 % väznených osôb nemalo pred nástupom do výkonu trestu pracovné návyky; 15 % väznených osôb bolo pred nástupom do výkonu trestu bezdomovcami), ako aj na strane výkonu trestnej politiky štátu. Ukázalo sa, že presadzovaná koncepcia oddeleného zabezpečenia penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti nie je efektívna – resocializácia vo výkone trestu odňatia slobody bude totiž vždy narušená vzťahom

nadriadenosti a podriadenosti jej subjektov a po prepustení zase efektívnosť zlyháva na schopnosti vybudovať vzťah s klientom, ktorý by viedol k cielenej práci pri riešení sociálnych problémov. Na základe podpory z Európskeho sociálneho fondu začal zbor s už spomínaným národným projektom Šanca na návrat. Okrem tohto projektu, zbor realizuje ďalšie aktivity smerujúce k resocializácii odsúdených – napr.: príprava na elektronický spôsob komunikácie s orgánmi verejnej správy po prepustení (zavedenie elektronických služieb pre väznené osoby – podávanie žiadosti cez informačné kiosky), podpora elektronického monitoringu ako náhrady väzby a najmä podmieneného prepustenia s nariadenou technickou kontrolou, širšia podpora sociálnych vzťahov rozširovanie možností telefonického kontaktu väznených osôb s blízkymi osobami) a pod.

Pevne verím, že priestor určený pre diskusiu medzi pozvanými zahraničnými a domácimi odborníkmi z teórie a praxe bude pre všetkých účastníkov inšpiráciou a obohatením v oblasti resocializácie odsúdených v stredoeurópskom priestore.

gen. Ing. Milan Ivan
generálny riaditeľ
Zboru väzenskej a justičnej stráže

ZAOBCHÁDZANIE S PÁCHATEĽMI DOMÁCEHO NÁSILIA V ZVJS

Juraj Zajac

Ústav na výkon väzby a Ústav na výkon trestu odňatia slobody Bratislava

Kľúčové slová: intervenčné programy, domáce násilie, zaobchádzanie s odsúdenými, násilie na ženách, páchatelia domáceho násilia, páchatelia rodovo-podmieneneného násilia, prevalencia domáceho násilia

Key words: intervention programs, domestic violence, treatment of sentenced prisoners, violence against women, perpetrators of domestic violence, perpetrators of gender based violence, prevalence of domestic violence

Anotácia: Referát sa zameriava na možnosti zaobchádzania s páchatel'ami domáceho násilia/násilia na ženách v podmienkach výkonu trestu odňatia slobody v Zbore väzenskej a justičnej stráže. Článok obsahuje informácie o prevalencii domáceho násilia v spoločnosti a predkladá počty odsúdených vo výkone trestu odňatia slobody za vybrané trestné činy, ktoré s domácim násilím súvisia. Autor v referáte zdôvodňuje pozitívnu povinnosť štátu riešenia celospoločenského problému domáceho násilia a zároveň uvádza aktuálne trendy realizácie intervenčných programov pre páchatel'ov domáceho násilia, ktoré boli v Zbore väzenskej a justičnej stráže úspešne pilotované.

Summary: The paper focuses on the possibilities of treatment of perpetrators of domestic violence / violence against women under conditions of imprisonment in the Corps of Prison and Court Guard. The article contains information on the prevalence of domestic violence in society and presents the numbers of convicts serving imprisonment for selected crimes related to domestic violence. In the paper, the author explains the positive duty of the state to solve the society-wide problem of domestic violence and at the same time presents the current trends in the implementation of intervention programs for domestic violence perpetrators, which were successfully piloted in the Corps of Prison and Court Guard.

1. Úvod

Téma domáceho násilia, resp. násilia na ženách je v spoločnosti veľmi aktuálna, rezonujúca na národnej i medzinárodnej úrovni. Spoločnosť stále hľadá optimálny, efektívny model, ako sa s týmto negatívnym fenoménom vysporiadať na úrovni individuálnej, rodinnej i spoločenskej. Interdisciplinárny prístup, fungujúca medzirezortná spolupráca, financovanie ale i potreba aplikácie vedecky overených dôkazov do praxe sú prostriedky, ktoré k snahe eliminovať domáce násilie môžu markantne prispievať.

2. Prevalencia domáceho násilia/násilia na ženách

Z prevalenčnej štúdie o násilí na ženách z roku 2012¹, ktorú realizovala Agentúra pre základné ľudské práva – FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) vyplynulo, že každá tretia žena z Európskej únie bola obeťou fyzického alebo sexuálneho násilia aspoň raz vo svojom živote po dosiahnutí veku 15 rokov. Štúdie sa zúčastnilo 40 000 žien v celej EÚ.

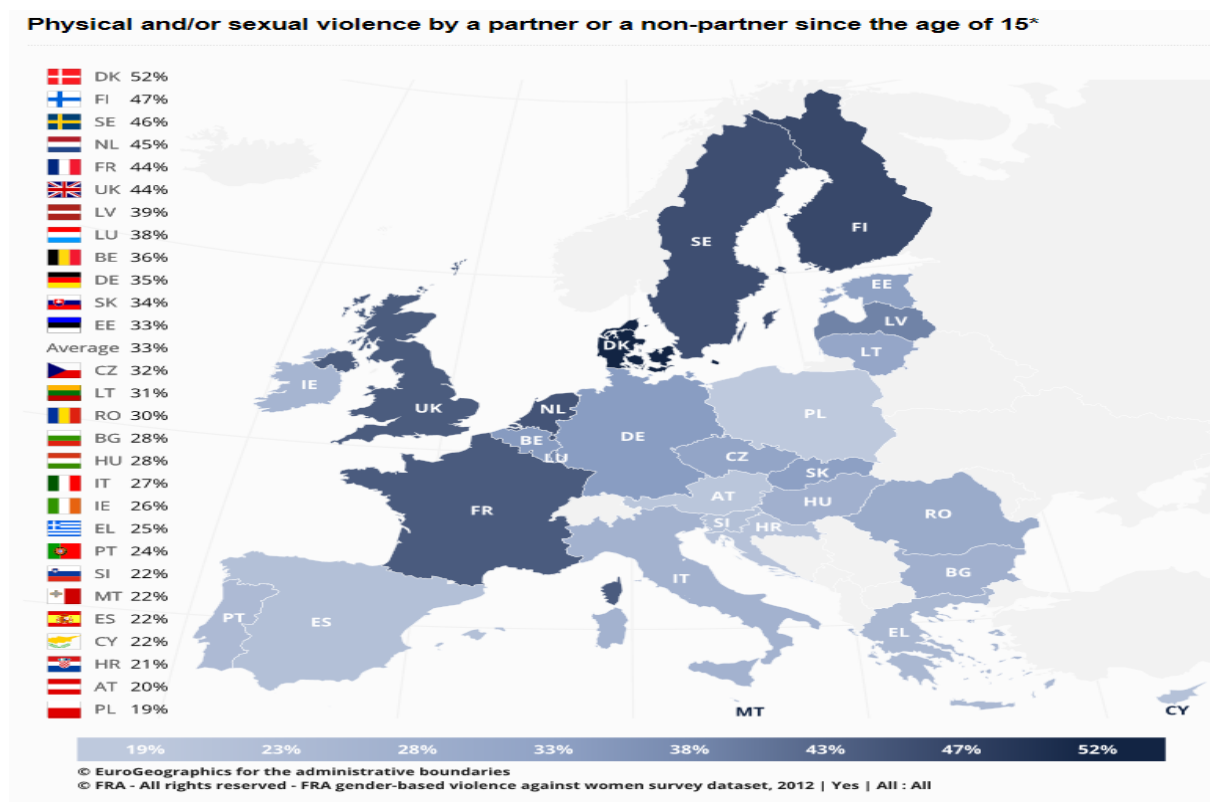
Ku krajinám, v ktorých najviac žien priznalo, že boli vystavené násiliu od partnera, resp. iného muža, patrí Dánsko – 52%, Fínsko – 47% a Švédsko 46%. Na opačnej strane spektra boli Poľsko a Rakúsko, kde priznalo 19%, resp. 20% žien, že boli vystavené násiliu od partnera, resp. iného muža. Na Slovensku to bolo 34% žien, ktoré zažili fyzické a/alebo sexuálne násilie od partnera alebo iného muža po dosiahnutí 15. roku veku.

Okrem prezentovaných výsledkov je dôležité zo štúdie FRA konštatovať, že:

- jedna z troch žien uvádza, že jej bolo fyzicky ublížené
- jedna z dvadsiatich žien uvádza, že bola znásilnená
- ešte viac žien uvádza, že sa ich niekto pokúsil znásilniť
- jedna z piatich žien uvádza, že bola prenasledovaná
- väčšina žien násilné správanie voči nim nenahlási na políciu
- lekári a zdravotné sestry by sa mali pýtať, či im niekto ublížil
- polícia by mala mať špeciálne školených ľudí na pomoc ženám, ktorým bolo ublížené.

¹ Agentúra EÚ základné práva: Násilie páchané na ženách: celoeurópsky prieskum. Viedeň, 2014 <https://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey>

Obrázok č. 1: Mapa krajín EÚ podľa Prevalencie fyzického a/alebo sexuálneho násilie od partnera alebo iného muža od 15 roku veku

Čísla sú na jednej strane alarmujúce, zároveň však svedčia o výrazných rozdieloch medzi jednotlivými krajinami Európskej Únie. Rozdielny sociálny kontext však s veľkou pravdepodobnosťou nesúvisí len s rozdielnosťou prevalence, ale aj s rozdielnosťou kultúrnych noriem a vnímania toho, čo násilím je, a čo nie. Ale azda súvisí aj s ochotou zdieľať takéto informácie a teda s dôverou v inštitúcie, ktoré majú v konečnom dôsledku povinnosť prispievať k eliminácii násilia na ženách a deťoch.

3. Pozitívna povinnosť štátu chrániť obeť a bojovať s domácim násilím

Pozitívna povinnosť štátu zabráňovať domácejmu násiliu vyplýva aj z precedenčných rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu. Jeden z konkrétnych prípadov sa týka aj Slovenskej republiky, konkrétne vo veci Kontrová proti Slovensku z 31. mája 2007. Súd v tomto prípade vyslovil záver, že nekonaním polície, ktorá bola sťažovateľkou opakovane informovaná o násilnostiach jej manžela, došlo pri násilnej smrti sťažovateľkiných detí k porušeniu článku 2 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Polícia totiž mala povinnosť prijať také preventívne opatrenia, ktoré by viedli k ochrane života a zdravia sťažovateľky a jej detí.

Precedenčným príkladom, ktorým ESĽP vymedzil aj pozitívnu povinnosť väzenských

zariadení adekvátne konať voči páchatelom domáceho násilia, je prípad Branko Tomašić a ostatní proti Chorvátsku. Psychiatrická liečba, ktorá bola páchatelovi domáceho násilia v tomto prípade nariadená, trvala podľa rozsudku vo väzení len dva mesiace, nebola preukázateľne vedená odborným spôsobom (tvorili ju len rozhovory s väzenským personálom, z ktorých ani jeden nebol psychiatrom alebo inou odborne spôsobilou osobou) a tak mala len veľmi všeobecnú (formálnu) povahu. Rovnako všeobecnú povahu mal aj program zaobchádzania. Páchatel M. M. bol dňa 3. júla 2006 (po vykonaní celého trestu odňatia slobody) prepustený. Dňa 15. augusta 2006 zastrelil bývalú partnerku, ich dieťa a nakoniec aj seba. Súd preskúmal celý postup vnútroštátnych orgánov a konštatoval, že absencia adekvátnej psychiatrickej liečby a absencia programu zaobchádzania zameraného na negatívne správanie (konkrétne hrozby) pred výkonom trestu odňatia slobody napriek existencii veľkej pravdepodobnosti opakovania rovnakých alebo podobných trestných činov v budúcnosti, predstavovali porušenie článku 2 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd z dôvodu, že príslušné vnútroštátne orgány neuskutočnili všetky potrebné a primerané kroky na ochranu životov.

Nedávnym príkladom zo slovenskej praxe je prípad Ivana Š., ktorý bol v minulosti opakovane súdne trestný za majetkovú i násilnú trestnú činnosť. Ivan Š. bol odsúdený za nebezpečné vyhrážanie sa partnerke na trest v trvaní šiestich mesiacov s podmieneným odkladom na skúšobnú dobu jeden rok. V čase plynutia podmieneného trestu sa partnerke opakovane vyhrážal, kvôli čomu mu bol nariadený výkon nepodmieneného trestu. Ivan Š. bol vo výkone trestu odňatia slobody od 16. 01. 2014 do 16. 07. 2014. Počas vstupného psychologického vyšetrenia bol vo vzťahu k trestnej činnosti nekritický, pričom uvádzal: „ že s poškodenou flirtoval. Prišiel na to, že ho zavádza, bola v posteli s bývalým manželom, o ktorom tvrdila, že už spolu nič nemajú.“ Po prepustení z VTOS dňa 18. 8. 2014 Ivan Š. (42) zastrelil expartnerku, jej matku a nakoniec aj sám seba.

4. Intervenčné programy pre páchatelov domáceho násilia ako efektívny prvok zaobchádzania a úspešnej resocializácie

Uvedené príklady ilustrujú rámec možných dopadov nedostatočnej intervencie zo strany štátnych orgánov. Jednou z možností ako efektívne pracovať na znižovaní rizík páchatelov domáceho násilia sa v celosvetovom trende javia byť cielené špecializované intervenčné programy. V zmysle § 1a zákona 475/2005 o výkone trestu odňatia slobody je účelom výkonu trestu chrániť spoločnosť pred páchatelmi trestnej činnosti, zabrániť odsúdeným v páchaní ďalšej trestnej činnosti a vytvárať podmienky umožňujúce podporovať a rozvíjať pozitívne

osobnostné rezervy pre ich resocializáciu, aby viedli riadny život. Teda aj zákon 475/2005 o výkone trestu odňatia slobody explicitne uvádza pozitívnu povinnosť štátu.

Počty odsúdených, ktorých trestná činnosť súvisí s domácim násilím a aktuálne sa nachádzajú vo VTOS, ilustruje tabuľka č. 1.

Tabuľka č. 1: Počty odsúdených vo VTOS za trestné činy nebezpečného vyhrážania, nebezpečného prenasledovania a týrania blízkej a zverenej osoby

	Muži	Ženy
§360/2	575	3
§360a	21	1
§208	317	25

Tabuľka č. 2 uvádza vývoj vybraných ukazovateľov násilnej kriminality vo vzťahu k domácejmu násiliu a násiliu na ženách. Jedným z dôležitých ukazovateľov, ktoré sa vo vzťahu k domácejmu násiliu celosvetovo sledujú, je napr. počet femicídií teda vražd žien svojim partnerom.

Tabuľka č. 2: Vývoj vybraných ukazovateľov násilnej kriminality vo vzťahu k domácejmu násiliu a násiliu na ženách²

Rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Trestné činy s následkom smrti celkom (vraždy a zabitia)	138	141	95	125	104	85	89	103
Obete ženy	42	43	30	33	28	24	26	26
Femicída	11	5	4	3	6	5	6	9
Partnerské násilie na ženách	651	544	514	431	434	471	708	677
Týranie ženy partnerom (§208)	95	102	82	79	86	73	125	163
Sexuálne násilie na ženách	426	639	500	505	547	557	543	606
Obchodovanie s ľuďmi celkom	9	19	23	11	15	14	20	20

² Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku za rok 2017 Násilie na ženách a domáce násilie (2018) Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Bratislava
https://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2018/06/vlastny_material.pdf

Obete ženy	4	8	13	5	10	7	8	8
Celkom partnerské násilie	676	558	522	440	451	480	723	698
Celkom prípady DN	1332	1222	1115	958	955	1072	1454	1568
Počet všetkých ohlásených TČ spáchaných partnerom	854	732	670	602	583	593	886	865

Filozofia zaobchádzania s páchatel'mi domáceho násilia si vyžaduje špecifické know-how. Účinným sa teda javia hlavne špecializované intervenčné programy. Slovenské väzenstvo pracuje s páchatel'mi domáceho násilia dlhodobo. Predmetná forma zaobchádzania spočívala doteraz v individualizovaní cieľov v programe zaobchádzania a to predovšetkým v častiach edukácia, vzťahy s vonkajším prostredím a iné metódy a postupy zaobchádzania (špecifické postupy odborníkov z oblasti psychológie, psychiatrie, špeciálnej a liečebnej pedagogiky či sociálnej práce). Jedným zo zásad výkonu trestu je podpora takých postojov odsúdených, ktoré napomôžu ich resocializácii. Ide teda hlavne o zaujatie kritického postoja odsúdeného k páchaniu trestnej činnosti, čo možno považovať za základnú podmienku pre možnosť resocializačnej zmeny. Uvedené v plnom rozsahu platí aj pre páchatel'ov domáceho násilia. Aktuálny model zaobchádzania v slovenskom väzenstve pracuje s odsúdeným na základe vstupnej psychodiagnostiky a následného stanovenia cieľov programu zaobchádzania. Metódy, akými sa tieto ciele následne dosahujú v praxi, pozostávajú u páchatel'ov domáceho násilia z individuálnych pohovorov, psychoterapie, sociálno-psychologických výcvikov zameraných na rozvoj empatie, či primeraného interpersonálneho fungovania, resp. prostredníctvom usmerňovania a kontroly extramurálneho fungovania (korešpondencia, návštevy). V tomto bode dochádza k prekryvaniu kontaktu väzenského systému s obeťami domáceho násilia páchatel'ov, ktorí sú aktuálne vo VTOS.

I napriek pomerne komplexným možnostiam ovplyvňovaniu páchatel'ov domáceho násilia súčasnými metódami zaobchádzania, sa toto úsilie v zmysle dosahovania ich postojovej zmeny (páchatel'ov) v doterajšej praxi ukázalo ako nedostatočné.

Zbor väzenskej a justičnej stráže preto začal sledovať svetové trendy, ktorými sú špecifické intervenčné programy. V Európskej únii sú programy pre páchatel'ov násilia na ženách aplikované v 21 z 29 sledovaných krajín. V Nemecku, Holandsku a Veľkej Británii boli programy pre páchatel'ov aj evalvované. Dlhodobo zavedené sú tieto programy v Rakúsku (tzv. „Viedenský model“), Nórsku („ATV“ – Alternative to Violence – Alternatíva k násiliu), Škótsku („Change“) a ďalších krajinách. V Nemecku sú programy pre páchatel'ov aplikované

najmenej 10 rokov a od roku 2007 existuje zastrešujúca organizácia BAG-TäHG (Bundesarbeitsgemeinschaft Täterarbeit Häusliche Gewalt – Spolkové pracovné spoločenstvo – práca s páchatel'mi domáceho násilia) s 37 zakladajúcimi členmi. Od roku 2012 poskytuje BAG-TäHG okrem iného aj certifikované dlhodobé vzdelávanie tréneriek a trénerov v zmysle vlastných štandardov programov. Vo Veľkej Británii sa odhaduje, že je realizovaných okolo 450 programov pre páchatel'ov a ročne prejde programom vyše 5000 klientov. Zastrešujúca organizácia RESPECT združuje 70 organizácií, pričom 38 organizácií poskytuje akreditované programy.³ Na celoeurópskej úrovni v rámci projektu Daphne II vznikla platforma Work With Perpetrators (Práca s páchatel'mi), ktorá v rokoch 2006-2008 vyvinula po vyše 20 rokoch aplikácie programov pre páchatel'ov násilia na ženách smernice pre vyvíjanie štandardov týchto programov.

V roku 2013 sa 21 expertov zboru (psychológov, pedagógov, sociálnych pracovníkov) zúčastnilo odborného výcviku „Práca s páchatel'mi domáceho násilia“, ktorý realizovala Aliancia žien Slovenska. Títo odborníci sa podieľajú na zaobchádzaní s páchatel'mi domáceho násilia, avšak neriešia prioritne len agendu „domáceho násilia“. Takáto prax sa ukázala ako nedostatočná v zmysle cieleného, efektívneho pôsobenia na pomerne veľký počet odsúdených, ktorí sú pre takýto program indikovaní.

V roku 2016 - 2017 prebehla realizácie dvoch pilotných projektov pre páchatel'ov rodovo podmieneného násilia vo väzniciach v Hrnčiarovciach nad Parnou a v Bratislave. Pilotné intervenčné programy sú založené na Duluthskom modeli, ktorý vychádza z feministických základov. Program pre páchatel'ov rodovo podmieneného násilia prebiehal v kooperácii lektorov z radov expertov ZVJS a externých lektorov Aliancie žien Slovenska. Programy sa realizovali prevažne skupinovou formou s malou skupinou odsúdených mužov, ktorí si odpykávali trest odňatia slobody v súvislosti s násilím na ženách. Program realizovaný v rámci otvoreného oddelenia Ústavu na výkon väzby a Ústavu na výkon trestu odňatia slobody Bratislava pozostával z 27 skupinových (zväčša 2 hodinových blokov) a 62 individuálnych pohovorov so psychológom. Pomerne veľký rozsah intervencií sa ukazuje ako dôležitý, pokiaľ je cieľom zmena v postojovej oblasti, ktorá sa navyše týka veľmi citlivých a intímnych tém. V rámci programu boli po súhlase odsúdených kontaktované obe domáceho násilia, ktoré mali možnosť hovoriť o charakte násilia, resp. zmenách, ktoré sa v ich vzťahoch dejú. Odsúdením páchatel'a domáceho násilia totiž vždy nedochádza k ukončeniu inkriminovaného

³ Holubová, B. (2014) *Správa o násilí páchanom na ženách na Slovensku za roky 2012 a 2013*, Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí, MPSVR SR, Bratislava

vzťahu a tak niektoré z kontaktovaných obetí uviedli, že pri komunikácii s odsúdenými (ich partnermi) vnímali v priebehu realizácie programu určité pozitívne zmeny.

Hlavným cieľom programu pre páchatel'ov rodovo podmieneného násillia je prerušenie špirály násillného správania a vedenie násillných mužov k rozpoznávaniu a uvedomovaniu si rôznych foriem násillného správania (psychického, fyzického, ekonomického, sociálneho a sexualizovaného) ako stratégií, ktorých zámerom je dosiahnutie nerovnováhy moci a získanie kontroly. Jednotlivé aktivity smerujú k zrealňovaniu pohľadu páchatel'ov na seba samých a na násillie, ktorého sa dopúšťajú.

Hlavný cieľ programu podmieňovali požiadavky:

- Aby násillní muži prevzali zodpovednosť za svoje násillné činy
- Aby násillní muži využili ponúkanú príležitosť na zmenu správania a budovali si rešpekt k partnerkám a deťom
- Aby sa násillní muži naučili rozvíjať nenásillné správanie
- Aby násillní muži prijali konfrontáciu s ich násillnými postojmi
- Aby sa násillní muži zdržali všetkých druhov násillia
- Aby násillní muži rozvíjali empatiu a boli schopní vytvárať a udržiavať vzťahy

Na základe poznatkov zo zahraničia (Nemecka) a zrealizovaných pilotných programov sa podarilo vytvoriť metodický materiál *Metodika práce s páchatel'mi násillia na ženách v penitenciárnej starostlivosti*.⁴

Je dôležité neopomenúť, že páchatelia takejto trestnej činnosti vo významnej miere všeobecne (muži i ženy) sú, resp. v minulosti boli obeťami, či už partnerského, resp. domáceho násillia. Tejto oblasti je potrebné taktiež venovať pozornosť, no špecifická forma intervenčného programu nie je v slovenskom väzenskom systéme rozpracovaná tak, ako je tomu pri programe s páchatel'mi rodovo podmieneného násillia.

Z obsahu samotných aktivít programu pre páchatel'ov rodovo podmieneného násillia možno spomenúť skupinové aktivity zamerané na rozpoznávanie rôznych foriem násillného správania a postojov u odsúdených mužov, rozvíjanie empatie (aktivita „Interview s obeťou“), či detailnú analýzu kognícií, emócií a správania v inkriminovaných incidentoch (aktivita „Rekonštrukcia činu“). Využívali sa tiež inštruktážne filmy „Aliencie žien Slovenska“, ale napr. aj nórsky film Sinna mann („Zúrivec“), ktoré vytvárajú kvalitnú didaktickú bázu, s ktorou

⁴ Vavro, R., Hutta, J., Karásková, K. (2017) *Metodika práce s páchatel'mi násillia na ženách v penitenciárnej starostlivosti. Podmienky Zboru väzenskej a justičnej stráže*. Inštitút pre výskum práce a rodiny.

môžu skúsení lektori cielene a efektívne pracovať.

5. Záver

Práca s páchatel'mi domáceho násilia v zaobchádzaní s odsúdenými v ZVJS je aj pre skúsených odborníkov veľkou výzvou, majú svoje nezastupiteľné miesto v spoločnosti. Pre zaobchádzajúci personál je okrem iného veľmi dôležité absolvovanie špecifickej formy vzdelávania, ale vyžaduje si tiež nevyhnutnú zrelosť a hlavne ochotu pracovať s klientelou, ktorá môže často vyvolávať negatívne, či ambivalentné pocity a postoje. Mimoriadne náročné je teda viesť odsúdených k zmene (konkrétneho správania a postojov) a zároveň ich akceptovať ako ľudí. Hľadanie vyváženého, efektívneho prístupu, teda balansovanie medzi akceptáciou a nutnosťou zmeny v prípade páchatel'ov domáceho násilia možno označiť za citlivú ale striktnú asertivitu, alebo skôr umenie.

Literatúra:

1. Agentúra EÚ základné práva: Násilie páchané na ženách: celoeurópsky prieskum. Viedeň, 2014 <https://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey>
2. Holubová, B. (2014) *Správa o násilí páchanom na ženách na Slovensku za roky 2012 a 2013*, Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí, MPSVR SR, Bratislava
3. Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku za rok 2017 Násilie na ženách a domáce násilie (2018) Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Bratislava
4. https://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2018/06/vlastny_material.pdf
5. Vavro, R., Hutta, J., Karásková, K. (2017) *Metodika práce s páchatel'mi násilia na ženách v penitenciárnej starostlivosti. Podmienky Zboru väzenskej a justičnej stráže*. Inštitút pre výskum práce a rodiny.

Kontaktné údaje autora:

PhDr. Juraj Zajac

Ústav na výkon väzby a Ústav na výkon trestu odňatia slobody Bratislava

Chorvátska 5

812 29 Bratislava 1

Slovenská republika

VÝVOJ PROBÁCIE, MEDIÁCIE A ELEKTRONICKÉHO MONITORINGU V SR

Samuel Burský

Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky

Kľúčové slová: spoločnosť, hodnoty, restoratívna justícia, elektronický monitoring

Key words: society, values, restorative justice, electronic monitoring

Anotácia: V príspevku opisujeme vývoj a podmienky zavádzania elektronického monitoringu v Slovenskej republike. Pozornosť upriamujeme na historický kontext, spoločenské pozadie doby a hodnotové nastavenie spoločnosti, ktoré vo významnej miere vplýva na etablovanie alternatívnych trestov a začleňovanie princípov restoratívnej justície v spoločnosti. Poukazujeme na skutočnosť, že výkon elektronického monitoringu je na Slovensku legislatívne ukotvený zákonom č. 78/2015 Z. z. a od vtedy v justičnom prostredí hľadáme spôsoby ako dosiahnuť jeho efektívnejšie a početnejšie využívanie v praxi, aj napriek počiatocným negatívnym postojom a konzervativizmu v justičnom prostredí.

Summary: The article describes the development and conditions of implementation of electronic monitoring in the Slovak Republic. Attention is drawn to the historical context, the social background of the respective times and the setting of society as regards cultural values, that have a significant impact on the establishment of alternative punishments and the incorporation of the principles of restorative justice in society. We point out the fact that the application of electronic monitoring in Slovakia is regulated by the Act No. 78/2015 Coll. and since then in the judicial environment we have been looking for ways to achieve its more effective and increased use in practice, despite the initial negative attitudes and conservatism in the judicial environment.

1. Úvod

V materiálnom svete prejavujúca sa tvorivá činnosť spojená so spoločnosťou vnímanými kultúrnymi symbolmi a odkazmi nie sú jedinými aktivitami, v ktorých sa prejavuje historické pozadie, geopolitická minulosť a vo výsledku v nich zakódované hodnotové nastavenie spoločnosti na určitom území. Takýmito aktivitami je nepochybne i spravovanie

verejných vecí, činnosti a plnenie úloh, ktoré boli zverené štátu, resp. samospráve. Hodnotové nastavenie spoločnosti ovplyvňuje reguláciu všetkých spoločenských vzťahov, identifikáciu dostupných riešení a výber alternatív, s ktorými sa komunita stotožňuje. Výnimkou pri takomto pohľade nie je ani trestná politika štátu ani prostredie justície a iných, s justíciou spolupracujúcich zložiek. I v týchto oblastiach, v ich vnútornom fungovaní, uplatňovaných postupoch a pravidlách je projektované základné hodnotové nastavenie spoločnosti. Trestná politika je vlastne tiež len pomyselnou plochou, na ktorú sa premietajú požiadavky spoločnosti, a teda obsahuje a zobrazuje tie javy, po ktorých je v spoločnosti dopyt, javy, s ktorými sa spoločnosť stotožňuje a je ochotná byť ich divákom. Zaobchádzanie s páchatelom trestnej činnosti je jednou zo základných úloh trestnej politiky a je teda súčasťou materiálu - obsahu, ktorý sa na spomínanej pomyselnnej ploche premieta. Využívanie probačnej činnosti, profesie zahŕňajúcej prvky viacerých odborov (právo, sociálna práca, psychológia, sociológia a iné) má v každej spoločnosti taktiež určitý historický pôvod, vlastné parametre, prechádza vlastným vývojom a taktiež definuje svoj vznik. Preto pri položení otázky, či sa v Slovenskej republike v dostatočnej miere využívajú alternatívy k trestaniu odňatím slobody nemôžeme opomenúť tieto skutočnosti a pri skúmaní a posudzovaní súčasného stavu ich musíme zohľadňovať.

2. Vývoj a aplikácia elektronického monitoringu na Slovensku

Problematika elektronického monitoringu z pohľadu Rady Európy je obsiahnutá v Odporúčaní Výboru ministrov CM/Rec (2014)4 o elektronickom monitoringu, ktoré bolo prijaté dňa 19. februára 2014 na 1192. stretnutí zástupcov ministrov. Výbor súhlasil s tým, že pozbavenie slobody by sa malo použiť ako posledná možnosť, a že s väčšinou podozrivých a páchatelov možno efektívne a hospodárne pracovať v spoločnosti. Aj tieto okolnosti viedli k tomu, že elektronický monitoring používaný v rámci trestného konania má napomôcť obmedziť prípady pozbavenia slobody, pokiaľ zaisťuje účinný dohľad nad podozrivými a páchatelmi v spoločnosti a tým pomáha predchádzať trestným činom. Samotné technológie elektronického monitoringu by sa mali používať určeným a primeraným spôsobom, aby sa zmiernili ich možné negatívne vplyvy na súkromný a rodinný život monitorovanej osoby a dotknutých tretích strán.

Výbor súhlasil s tým, že v tomto kontexte je potrebné definovať pravidlá týkajúce sa obmedzení, druhov a foriem zavedenia technológií elektronického monitoringu za účelom usmernenia legislatívy, politik a praxe vlád členských štátov v tejto oblasti. V rámci elektronického monitoringu poukázal na to, že je potrebné vytvoriť etické a odborné štandardy k efektívnemu používaniu elektronického monitoringu za účelom usmernenia vnútroštátnych orgánov vrátane sudcov, prokurátorov, väzenských správ, probačných úradov, polície a

organizácií poskytujúcich zariadenie alebo dohliadajúcich na podozrivých alebo páchatel'ov.⁵

V podmienkach Slovenskej republiky je oblasť elektronického monitoringu aplikovaná od 1. januára 2016, kedy nadobudol účinnosť zákon č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Prvé aktivity, ktoré predchádzali kreovaniu „služby“ probácie a mediácie sa začali realizovať na prelome 20. a 21. storočia a v r. 2001 bol spustený pilotný projekt využívania probácie⁶, rozsahom ohraničený § 59 ods. 2 vtedajšieho Trestného zákona (zákon č. 140/1961 Zb.)⁷, podľa ktorého mohol sudca v rámci podmienenečného odsúdenia uložiť odsúdenému primerané obmedzenia a povinnosti k tomu, aby počas skúšobnej doby viedol riadny život a aby nahradil škodu, ktorú trestným činom spôsobil (išlo o okresné sudy Bratislava IV, Nové Zámky a Spišská Nová Ves). *„Údaje hovoria o tom, že až 65 % pridelených vecí bolo úspešne ukončených a veľké množstvo prípadov bolo ukončených ešte v predsúdnom konaní. Tieto nádejné trendy sa však nepodarilo rozšíriť, k čomu prispeli vlnné vzťahy medzi právnikmi a mediátormi a stagnujúci či dokonca klesajúci počet probačných a mediačných úradníkov a malá pozornosť ich ďalšej odbornej príprave.“*⁸

Základným míľnikom, momentom implementácie prvkov restoratívnej justície do trestného systému Slovenskej republiky bol však zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Dôvodom, pre ktorý práve v tomto období došlo k príprave podstatnej zmeny – rekodifikácie trestnej politiky a s tým spojeným začlenením princípov restoratívnej justície do jej konceptu bol pripravovaný vstup Slovenskej republiky do Európskej únie, ktorý bol podmienený splnením prístupových kritérií, ktoré sa tiež týkali práve trestnej politiky a uplatňovaných princípov. Tento historický kontext je jedným z podstatných faktorov, ktoré definujú súčasný stav aplikačnej praxe a prístup k využívaniu, resp. spôsobu využívania alternatívnych trestov, resp. odklonov v trestnom konaní.

V niektorých spoločnostiach (štátoch) vznikala probácia ako prirodzený vývojový stupeň dlhodobého spoločenského procesu, v ktorom komunita - obyvateľstvo v priebehu desiatok rokov sama identifikovala potrebu „konštruktívnejšieho“ zaobchádzania s páchatel'mi trestnej činnosti v porovnaní s odňatím slobody bez ďalšieho aktívneho pôsobenia, iné

⁵ Porov. Cehlár, V. – Sviežený, R. – Burský, S.: Vstup do problematiky inštitútov probácie a mediácie. Bratislava: MS SR, 2018. s. 68.

⁶ Porov. Vyhodnotenie pilotného projektu probačnej a mediačnej služby. Dostupné na internete: <http://www.wold.justice.sk/wfn.aspx?pg=l429&htm=l6/l614.htm>

⁷ POROV. ZÁKON Č. 140/1961 ZB. TRESTNÝ ZÁKON.

⁸ Strémy, T. - Klátik, J. Alternatívne tresty. Bratislava: C. H. Beck, 2018. s. 23.

spoločnosti začali budovať túto profesiu bez vlastnej historickej skúsenosti a preberali ju ako hotové riešenie podľa dostupnej predlohy, a navyše ako produkt, po ktorom doposiaľ v danom prostredí nevznikal dopyt. Tieto dve uvedené, podstatne odlišné vývojové verzie determinujú motiváciu spoločnosti ako celku stotožniť sa s týmto produktom a jej schopnosť efektívne využívať možnosti, ktoré im tento produkt poskytuje.

Tento jav ovplyvnil aj nedávne zavedenie elektronického monitoringu do nášho právneho poriadku zákonom č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov.⁹

Môžeme konštatovať, že do prostredia, ktoré sa doposiaľ plnohodnotne nestotožnilo s produktom probácie, mediácie a restoratívnej justície, resp. sa s ním stotožňuje v podstate len vo formálnej rovine, sme implementovali nadstavbu, add-on vo forme elektronického monitoringu. Takáto kombinácia riešení je však riziková a v konečnom dôsledku môže mať zásadne negatívne dopady v forme skeptického nazerania odbornej, ako i laickej verejnosti na probáciu, mediáciu, ako i elektronický monitoring, a to i napriek tomu, že ich prínos, pozitívny účinok a vplyv na spoločnosť je v iných krajinách rešpektovaný.

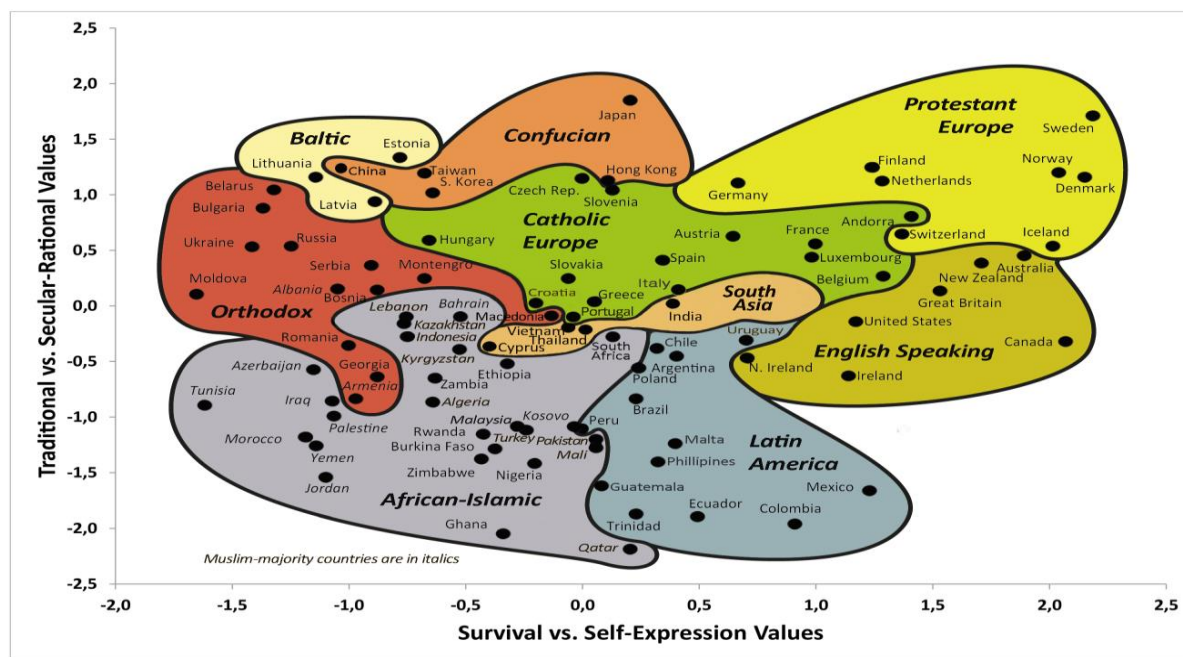
Problematicu prístupu a postojov spoločnosti k možnostiam a riešeniam, ktoré sú v modernom svete k dispozícii približuje *Ronald Inglehart* a *Christian Welzel*¹⁰ (Graf 1) vo svojej mape – grafickom znázornení hodnotového založenia obyvateľstva jednotlivých krajín na základe údajov zbieraných vo výskume World Values Survey, pričom ako skúmané faktory používajú (i) vzťah k náboženstvu a autoritám - tradicionalizmus a svetské nazeranie a (ii) vzťah ku kvalite života – zameranie na prežitie alebo individualitu a sebavyjadrenie. Ide o hodnoty, akými sú vzťah k demokracii, tolerancia k cudzincom a národnostným menšinám, vzťah k rodovej rovnosti, úlohe náboženstva, dopadu globalizácie, prístup k životnému prostrediu, zamestnaniu, rodine, politickej sfére, národnej identite, kultúre, rozmanitosti ako takej, sociálnej neistote a subjektívnemu blahobytu.

Tieto získané poznatky sú využívané mnohými verejnými i súkromnými organizáciami pri identifikácii požadovaných riešení a ich implementácii v príslušnom regióne.

⁹ Porov. Zákon č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁰ Porov. Inglehart–Welzel cultural map of the world. Dostupné na internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Inglehart%E2%80%93Welzel_cultural_map_of_the_world

Graf 1: Znáznornenie hodnotového založenia obyvateľstva¹¹

Považujeme za adekvátne, aby sa aj pri hľadaní vhodných riešení v kontexte trestnej politiky zohľadňovali tieto údaje, ktoré nám umožňujú lepšie porozumieť dopytu spoločnosti a nájsť najvhodnejšie spôsoby, ako tento dopyt uspokojiť, samozrejme pri dodržaní účelu a cieľov regulácie. Preto aj pri diskusii o využívaní princípov restoratívnej justície nemožno objektívne očakávať, že komunity hodnotovo rôzne založené budú využívať dostupné nástroje v rovnakom rozsahu a rovnakým spôsobom. Ak napr. porovnáme využitie elektronického monitoringu v dvoch geograficky, populačne a v podstate hospodársky podobných krajinách - Slovenskej republike a Novom Zélande, dopracujeme sa k rozdielnym údajom. Nový Zéland, ktorý taktiež bojoval s preplnenosťou väzníc (106% v r. 2019), väzenským indexom 217 (porovnaj s väzenským indexom SR – 192), a zároveň miestna väzenská populácia (10 435 v r. 2019) je v podstate totožná s väzenskou populáciou SR, monitoruje v súčasnosti približne 5000 osôb s cieľom dosiahnuť stav 6000 a viac. Pri hľadaní spôsobov, akými dosiahnuť využívanie princípov restoratívnej justície a elektronického monitoringu v rozsahu ich využívania inými krajinami sa ako vhodné javí posúdenie, či je to pri aktuálnom deklarovanom hodnotovom nastavení spoločnosti v Slovenskej republike objektívne možné.

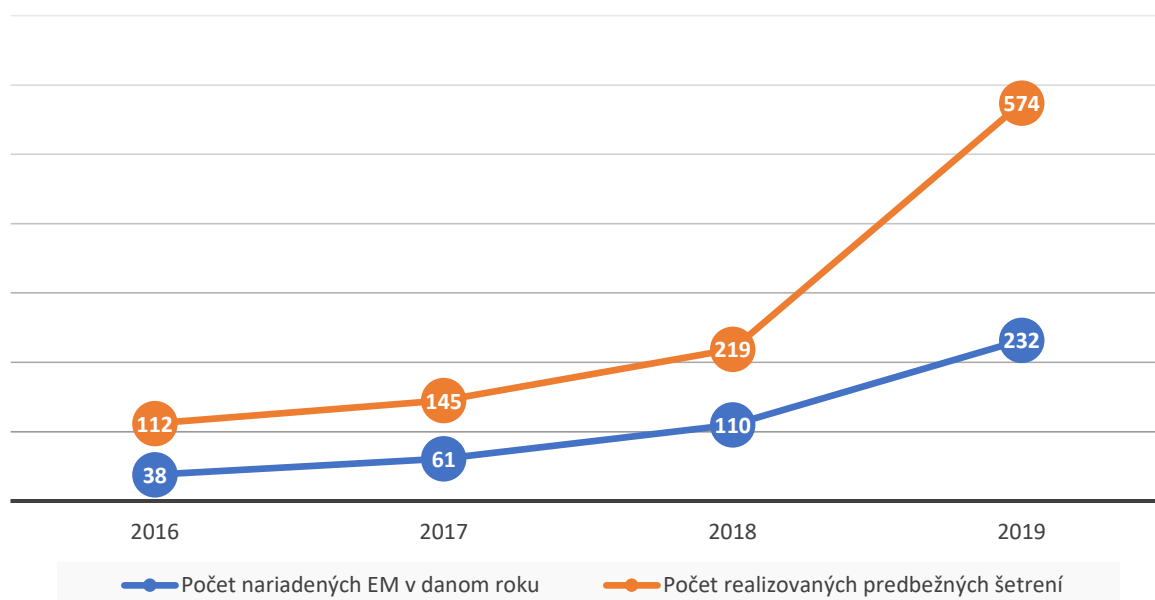
Odborníci zaoberajúci sa touto problematikou konštatujú, že: „Elektronické monitorovanie je podstatnou súčasťou trestných systémov po celom svete, pričom sa používa vo všetkých štádiách trestného konania od prípravného konania vrátane konania pred súdom a aj vo vykonávacom konaní. Elektronické monitorovanie je technický prostriedok používaný

¹¹Inglehart, R.– Welzel, Ch.: World Values Survey map, 2017 version. Dostupné na internete: <http://www.worldvaluessurvey.org>

orgánmi činnými v trestnom konaní, ktorého hlavou úlohou je zvýšenie efektívnosti v oblasti sledovania pohybu páchatel'a pre účely trestného konania a na okamžitú kontrolu jeho nepovolených pohybov a tiež sledovanie uložených obmedzení.¹²

Pozitívnym signálom je súčasný vývoj využívania elektronického monitoringu (Graf 2), kde v roku 2019 dosiahol (október 2019) bol súdmi nariadený elektronický monitoring v 6 – násobnom počte prípadov v porovnaní s prvým rokom implementácie, a zároveň 2-násobnom počte prípadov v porovnaní s r. 2018. Podobne sa vyvíja i aktivita súdov a prokuratúr pri zvažovaní využitia monitoringu preverovaním materiálno-technických podmienok pre možnosť využitia takejto kontroly dodržiavania trestov, povinností a obmedzení, kde sa aj počet pokynov k takémuto prevereniu v podobnom trende zvyšuje.

Graf 2: Využitie kontroly technickými prostriedkami v SR v kalendárnych rokoch¹³

Evidujeme zvýšené zapojenie prokuratúry pri zvažovaní využitia elektronického monitoringu, čo je pre aplikačnú prax významný signál, keďže možno zabezpečiť posúdenie splnenia materiálno-technických podmienok v „predstihu“ už na pokyn prokurátora a v čase, keď sa predmetná vec dostáva do rúk sudcovi, má tento k dispozícii potrebné údaje pre rozhodnutie. Takýto postup je veľmi dôležitý, pôsobí pozitívne z hľadiska administratívneho procesu, nevytvára časové prestoje (čo je najväčšou prekážkou pri väzobných veciach so stanovenými lehotami, kedy sa o väzbe rozhoduje po zadržaní osoby) pred rozhodnutím súdu. Kým za prvé 3 roky, v ktorých mala aplikačná prax k dispozícii elektronický monitoring vydala pokyn na tzv. predbežné šetrenie prokuratúra v 24 prípadoch z celkového počtu pokynov 475

¹² Strémy, T. - Klátik, J. Alternatívne tresty. Bratislava: C. H. Beck, 2018. s. 88.

¹³ Burský, S.: Vlastné spracovanie, 2019.

(tzn. priemer 8/kalendárny rok), v ešte neukončenom roku 2019 to bolo doposiaľ 24 pokynov, čo predstavuje 3-násobný nárast. Napriek tomu, že ide o relatívne nízke čísla v absolútnom počte, tento jav je potrebné vnímať pozitívne.

Súčasný trend zvyšujúceho sa záujmu prostredia aplikačnej praxe o využitie elektronického monitoringu však zároveň so sebou prináša i zvýšené nároky na personálne zabezpečenie úkonov spojených nielen s posúdením, prípravou a spustením kontroly, ale samozrejme i úkonov spojených s vykonávaním dohľadu s využitím tejto technológie. Táto skutočnosť sa však dlhodobo nerešpektuje a je nevyhnutné, aby došlo k posilneniu počtu probačných a mediačných úradníkov, resp. zodpovedného personálu za súvisiace činnosti. Ak pri dlhodobo sa pohybujúcom spojenom ročnom nápade 8000-9000 vecí v probácii a mediácii a priebežnom počte otvorených vecí na úrovni 12 000 – 13 000 bolo ich vybavovanie zabezpečované určitým počtom zamestnancov, možno sa len ťažko uspokojiť s predstavou, že pri rozšírení vybavovanej agendy, navyše s relatívne náročným technickým a IT obsahom nie je potrebné navýšiť počet pridelených zamestnancov. Spomedzi kolízií s úkonmi elektronického monitoringu, ktoré v súčasnosti pri vybavovaní agendy probácie a mediácie vznikajú možno spomenúť kolíziu s mediáciou, kedy probačný a mediačný úradník realizuje napr. mediáciu a v rovnakom čase by mal reagovať na hlásenie operačného strediska Elektronického systému monitorovania osôb (ESMO¹⁴), že počas prebiehajúcej kontroly technickými prostriedkami došlo k udalosti, v ktorej treba konať alebo napr. na požiadavku sudcu o zabezpečenie preverenia splnenia materiálno-technických podmienok, v lehote do 24 hodín alebo i bezodkladne.

Vznikajú tak protichodné situácie, kedy sa na jednej strane vyvíja tlak na využívanie alternatív pri trestaní, avšak zároveň nemožno vo všetkých prípadoch zabezpečiť súvisiace prípravné úkony. Pri požiadavke na využívanie alternatívnych trestov je nevyhnutné sledovať rozsah činností, ktoré sú s ich prípravou a výkonom spojené a adekvátne nastaviť personálne a technické zabezpečenie, tzn. sledovať vytvorenie prostredia pre efektívne a kvalitné zabezpečovanie činností, ktoré je podmienkou pre reálne dosahovanie stanovených cieľov, nielen formálne kreovanie určitého konceptu bez sledovania napĺňania jeho účelu.

Rizikovým faktorom pri samotnom využívaní princípov restoratívnej justície je popri vyššie uvedenom personálnom a technickom zabezpečení ich aplikácie aj v úvode tohto

¹⁴ ESMO - Elektronický systém monitorovania osôb funguje centrálné v rámci celého územia Slovenskej republiky a je riadený z operačného strediska. Ministerstvo spravodlivosti vykonáva štátnu správu kontroly výkonu rozhodnutia technickými prostriedkami tým, že prevádzkuje centrálny monitorovací systém, ale aj plní úlohy operačného strediska podľa tohto zákona a zabezpečuje jeho nepretržitú činnosť. Halagová, E. – Petričko, D.: Kompendium probácie a mediácie (trestnej). Prešov: Prešovská univerzita, 2017. s. 154.

príspevku spomínané hodnotové nastavenie spoločnosti – účastníkov konania, či na strane páchatel'a, ale i na strane poškodenej osoby, obete. Pre efektívne využívanie alternatívneho riešenia sporov nielen v trestných veciach je nevyhnutná motivácia strán, ich záujem a dobrovoľné využitie alternatív, ktoré sú k dispozícii. Takýto prístup sa následne prejavuje na strane obete ochotou akceptovať alternatívny trest pre páchatel'a v spojení so záujmom o jeho nápravu, na strane páchatel'a naopak ochotu zmierniť následky svojho konania a podriadiť sa požiadavkám obete, ktorá môže aktívne ovplyvňovať parametre trestu, resp. výchovného pôsobenia štátu na páchatel'a. Miera využitia alternatív riešenia sporov teda nie je závislá len od činnosti a postupov orgánov činných v trestnom konaní a súdov, ale aj v prístupe subjektov dotknutých trestnou činnosťou. Prístup páchatel'a, obete a dotknutej komunity sa transparentne prejavuje práve v kontexte elektronického monitoringu, kde legislatíva predpokladá ich aktívne zapojenie (súhlas s trestom, resp. vykonávaním kontroly).

Iná situácia je v súčasnosti v prostredí väzenstva, kde sa začiatkom roka 2018 spustilo využívanie elektronického monitoringu pre účely výkonu trestu odňatia slobody, a to vo forme kontroly pohybu a pobytu odsúdeného počas dočasného opustenia ústavu podľa § 51 ods. 4 (mimoriadne voľno na opustenie ústavu vo forme disciplinárnej odmeny) a § 65 (povolené opustenie ústavu)¹⁵. Ku koncu októbra 2019 bol takýmto spôsobom využitý elektronický monitoring vo vyše 500 prípadoch a na základe údajov dostupných z aplikačného prostredia ho hodnotíme pozitívne, či už z hľadiska pôsobenia na odsúdených, ale i z hľadiska využívania týchto zákonných možností riaditeľmi ústavov. Takéto využitie elektronického monitoringu je „jednoduchšie“ na prípravu a realizáciu, a to práve z dôvodu absencie vyššie uvedených rizikových faktorov, ktoré sú inak prítomné pri rozhodovaní o treste, resp. zvažovaní využitia alternatívnej sankcie.

Pri posudzovaní aktuálneho stavu využitia elektronického monitoringu vo väzenstve je spojené nové doplnené riešenie podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody, ktoré bolo do právneho poriadku zavedené predposlednou novelou Trestného zákona (ostatná novela zasa rozšírila možnosť využitia trestu domáceho väzenia aj na prípady spáchania zločinu), a to zákonom č. 321/2018 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony zavedené s účinnosťou od 1.1.2019¹⁶. Od tohto momentu môže súd rozhodnúť o podmienenom prepustení osoby, ktorá

¹⁵ Porov. Zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁶ Porov. Zákon č. 321/2018 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony zavedené s účinnosťou od 1.1.2019.

spáchala zločin a vo výkone trestu odňatia slobody je umiestnená po prvýkrát, a to už po výkone jednej polovice tohto trestu, ak bude zároveň monitorovaná technickým zariadením.

Je dôležité správne vnímať takéto využitie elektronického monitoringu, najmä v kontexte iných inštitútov trestného práva a ich vzájomných vzťahov, ale i v kontexte posudzovania elektronického monitoringu ako nástroja represívneho – kontrolného alebo nástroja výchovného – motivačného. Doposiaľ bola táto možnosť súdmi využitá v päťdesiatich troch prípadoch, čo možno taktiež hodnotiť pozitívne. Uvedený počet bol dosiahnutý aj napriek špecifickému javu, ktorý sme identifikovali práve počas prvého polroka účinnosti tejto legislatívnej zmeny, a to skutočnosti, že až 50 % dotknutých odsúdených nesúhlasilo s takýmto prepustením z výkonu trestu, teda prejavili záujem zotrvať vo väzení. Skutočných dôvodov pre odmietnutie takejto možnosti zo strany odsúdeného môže byť viacero (s vysokou pravdepodobnosťou môžeme hovoriť i o elementárnych rizikových faktoroch, ktorými sú absencia bydliska, príjmu, rodinných väzieb) a pre ďalšie zefektívnenie aplikačnej praxe je potrebné identifikovať tieto dôvody. Ministerstvo spravodlivosti v spolupráci so Zborom väzenskej a justičnej stráže bude skúmať tieto dôvody pri jednotlivých odsúdených a hľadať riešenia pre ich eliminovanie. Napriek tomuto javu však uvedenú legislatívnu zmenu možno hodnotiť ako správny krok a pri zohľadnení skutočnosti, že zaviedla nový postup a odlišné interné procesy, s ktorými zapojené subjekty nemali historickú skúsenosť, javí sa ako rýchlo etablovaná a dotknutými subjektmi akceptovaná.

3. Záver

Pri zohľadnení vedeckých poznatkov o hodnotovom nastavení spoločnosti na našom území však prijatie takého moderného nástroja, akým je elektronický systém monitorovania osôb, pôvodne vyvinutý ako motivačný prvok pre výchovné pôsobenie na mladistvých páchatel'ov v anglo-americkéj právnej kultúre, by sme mali hodnotiť pozitívne. Je potrebné zamerať sa na zlepšovanie interných procesov a zabezpečenie nevyhnutnej spolupráce polície, prokuratúry, súdov, samosprávy, väzensťva a neziskového sektoru, pretože len takéto smerovanie nám umožní využívať dostupné produkty a riešenia s maximálnym účinkom. Slovenská republika ako jedna z krajín s krátkou históriou samostatného spravovania môže pre takéto smerovanie využiť určité výhody, ktoré má v porovnaní s niektorými štátmi s väčšími skúsenosťami, ktorými sú skutočnosť, že (i) má k dispozícii vedomosti a best-practices práve týchto krajín, a že (ii) je krajinou vyváženého, hodnotovo neutrálneho nastavenia, čo jej môže umožniť vybrať si stabilné a vyvážené riešenia i v takej citlivej oblasti, akou je trestná politika.

Zoznam použitej literatúry

1. Cehlár, V. – Sviežený, R. – Burský, S.: Vstup do problematiky inštitútov probácie a mediácie. Bratislava: MS SR, 2018. 77 s. ISBN 978-80-968833-7-0.
2. Halagová, E. – Petričko, D.: Kompendium probácie a mediácie (trestnej). Prešov: Prešovská univerzita, 2017. 246 s. ISBN 978-80-555-1838-1.
3. Strémy, T. - Klátik, J. Alternatívne tresty. Bratislava: C. H. Beck, 2018. 288 s. ISBN 978-80-89603-56-5.
4. Zákon č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov
5. Zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov
6. Zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon
7. Zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov
8. Zákon č. 321/2018 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony
9. Inglehart–Welzel cultural map of the world. Dostupné na internete: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>
10. Vyhodnotenie pilotného projektu probačnej a mediačnej služby. Dostupné na internete: <http://wwwold.justice.sk/wfn.aspx?pg=l429&htm=l6/l614.htm>

Kontaktné údaje autora:

JUDr. Samuel Burský

riaditeľ odboru probácie, mediácie a prevencie kriminality

Ministerstvo spravodlivosti SR

Email: samuel.bursky@justice.sk

ANALÝZA VYBRANÝCH FAKTOROV OVPLYVŇUJÚCICH RECIDÍVU KRIMINALITY MLADISTVÝCH

Magdaléna Ondicová

Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra kriminológie

Kľúčové slová: mladistvý páchatel', sociálna reintegrácia, faktory, reedukačný domov, výkon trestu odňatia slobody, recidíva

Key words: juvenile offender, social reintegration, factors, re-education home, imprisonment, recidivism

Anotácia: V príspevku sprístupňujeme informácie, ktoré boli získané v rámci realizácie prieskumu ako súčasť riešenia čiastkovej úlohy vedecko-výskumnej úlohy „Systémová analýza rizik sociálnej reintegrácie propustených z výkonu trestu odňatia slobody – príspevek k prevencii recidivy (potažmo k bezpečnosti regiónu), ktorá bola súčasťou výskumného projektu Policajnej akadémie ČR v Prahe na roky 2011 až 2015. V úvodnej časti je pozornosť upriamená na kriminalitu mládeže a dôrazom na kriminalitu mladistvých. Obsah druhej časti je zameraný prezentáciu časti informácií získaných z prieskumov zameraných na analýzu vybraných faktorov ovplyvňujúcich sociálnu reintegráciu mladistvých prepustených z reedukačných centier a z výkonu trestu odňatia slobody v podmienkach Slovenskej republiky a stručnému vyhodnoteniu získaných čiastkových informácií.

Summary: Scientific study is focused on the presentation of results obtained by solving the partial task of the scientific research project “System analysis of the risks of social reintegration released from imprisonment - contribution to the prevention of recidivism (hence to the security of the region)”. In the introductory part, attention is focused on juvenile delinquency and emphasis on juvenile delinquency. In its individual parts of the study it presents partial results obtained from questionnaires whose content was focused on identifying factors influencing the social reintegration of juveniles released from re-education centers and imprisonment in the Slovak Republic. In conclusion, based on the information obtained from the research and verified through the processed research assumptions, short recommendations for the modification of the prevention content are also outlined.

1. Úvod

Každý štát, či už Česká a podobne aj Slovenská republika, ak sa chce správať zodpovedne vo vzťahu k vývoju kriminality na jeho území v budúcnosti, musí venovať trvalú a sústredenú pozornosť formám a prejavom sociálno-patologickým javom vyskytujúcim sa predovšetkým u detí, t. j. maloletých ale aj mladistvých osôb. Táto pozornosť by nemala byť len vo forme represie, či reštrikcie. Mala by mať podobu analyzujúcu faktory podporujúce, či iným smerom ovplyvňujúce výskyt patologických javov medzi mladými ľuďmi (i celých generácii vôbec) a výsledky z nej by mali byť v optimálnej miere pretransformované do prevencie.¹⁷

Riešitelia vedecko-výskumnej úlohy „Systémová analýza rizik sociálnej reintegrácie propustených z výkonu trestu odňatia slobody – príspevek k prevencii recidivy (potažmo k bezpečnosti regiónu)¹⁸, ktorá bola súčasťou výskumného projektu Policajnej akadémie ČR v Prahe na roky 2011 až 2015 sa pokúsili prispieť práve spomínanou analýzou faktorov k riešeniu problematiky kriminality mládeže, ktoré vo výraznej miere ovplyvňujú aj prudké zmeny prinášajúce síce pokrok, ale tiež riziká a hrozby, čeliť ktorým je náročné pre celú spoločnosť, no predovšetkým pre jej jednotlivcov.

Skôr ako sprístupníme informácie získané z prieskumov pozornosť upriamime na fenomenológiu kriminality mládeže s dôrazom na vývoj a štruktúru kriminality páchanej mladistvými páchatel'mi v období rokov 1993 až 2018. Intenzívnejšie sa sústredíme sa na obdobie rokov realizácie prieskumov, teda roky 2011 až 2015.

2. Fenomenológia kriminality mládeže v Slovenskej republike v období rokov 1993 až 2018

Sociokultúrne, ekonomické a politické zmeny, ktorými prešla naša spoločnosť po roku 1989 priniesli so sebou zvrät v pohľade na mládež, ktorý výrazne ovplyvňuje postavenie mládeže v našej spoločnosti. Tak ako sa premieňala samotná spoločnosť, dochádzalo tiež (a stále dochádza) k premene deviatného správania v zmysle jeho výskytu, foriem, charakteristických črt, či etiologických faktorov.¹⁹

¹⁷ GRÍVNA, T., SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. a kol. 2014. Kriminologie. 4. vydání. Praha: Wolter Kluwer, a. s., 2014. s. 435.

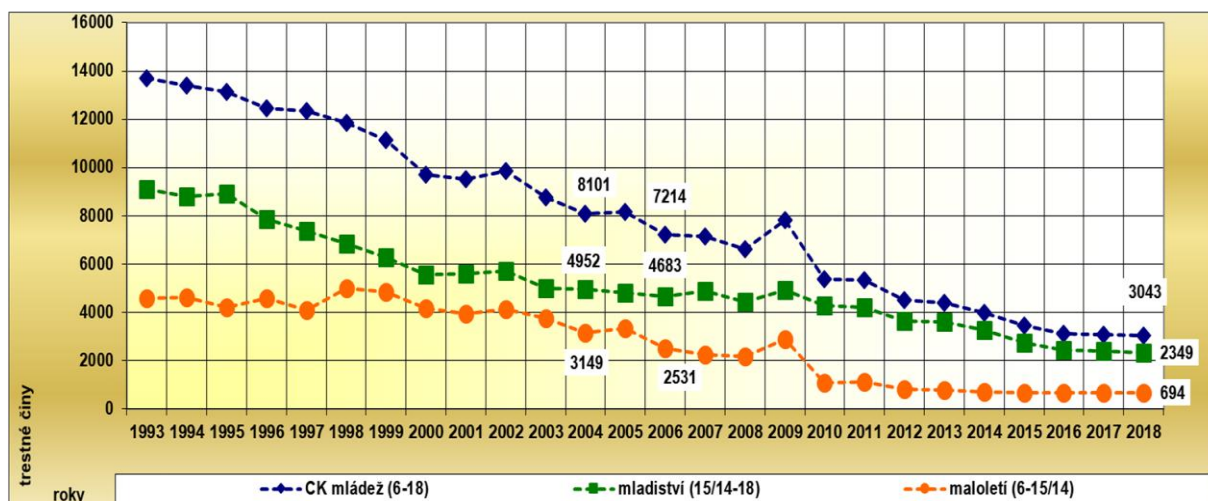
¹⁸ Vedecko výskumná úloha „Systémová analýza rizik sociálnej reintegrácie propustených z výkonu trestu odňatia slobody – príspevek k prevencii recidivy (potažmo k bezpečnosti regiónu)“, evidovaná pod číslom DVÚ 3/4 bola realizovaná Katedrou kriminologie Policajnej akadémie ČR v Prahe v spolupráci s Katedrou kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave.

¹⁹ MŮLPACHR, P. *Sociální patologie*. s. 1-13. podľa FISTOVÁ, J. 2015. „Systémová analýza rizik sociálnej reintegrácie propustených z výkonu trestu odňatia slobody – príspevek k prevencii recidivy (potažmo k bezpečnosti

Pre potreby časti nášho prieskumu sme pozornosť venovali stavu, štruktúre, no aj dynamike kriminality mládeže, z dôrazom kladeným na kriminalitu páchanú páchatelmi vo veku od 15²⁰ do 18 rokov od roku vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Podobne aj v nasledujúcej časti príspevku budeme venovať pozornosť fenomenológii kriminality páchanej dotknutou vekovou skupinou s podrobnejším pohľadom na kriminalitu v období rokov 2011 až 2015.

Celkovo o kriminalite mládeže môžeme hovoriť, že počas sledovaného obdobia rokov 1993 až do roku 2018, s výnimkou roku 2009, mala klesajúcu tendenciu. Ak zohľadníme obdobie rokov 1993 až 2018, počet trestných činov spáchaných páchatelmi z radov mládeže, klesal z 13 684 na 3 043. Čo predstavovalo pokles o takmer 80 %. Podrobnejšie graf 1.

Graf 1 Vývoj kriminality mládeže za obdobie rokov 1993 až 2018

Zdroj: Vlastné spracovanie z informácií z EŠSK

Za sledované obdobie rokov 1993 až 2018 bolo spáchaných mladistvými spolu každoročne viac ako 2 349 skutkov, evidovaných konkrétne v roku 2018. Ich počet počas sledovaného obdobia klesal z 9 099 evidovaných v roku 1993 na už spomínaných 2 349 skutkov v roku 2018. Ich podiel na kriminalite mládeže sa pohyboval v rozmedzí od 66 % v roku 1993 až do 80 % v roku 2015. V poslednom sledovanom roku dosiahol úroveň 77 %.

V období rokov 2011 až 2015 počet trestných činov spáchaných mladistvými klesal zo 4 216 na 2 763 skutkov (o 1 453 skutkov), no naopak, podiel mladistvých na celkovej kriminalite mládeže mierne stúpol zo 79 % na 80 %.

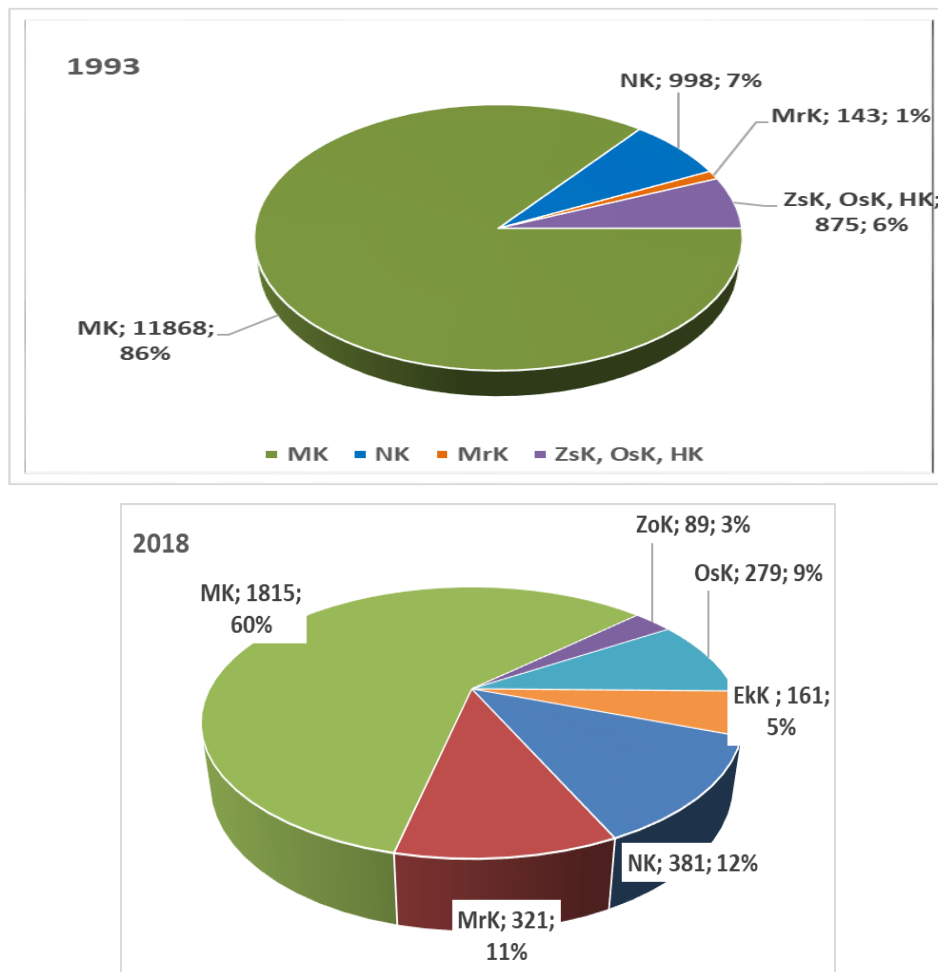
Index kriminality mladistvých na 10 000 obyvateľov žijúcich v Slovenskej republike sa v období rokov 1993 až 2018 klesal z takmer 244 trestných činov na 89 trestných činov

regiónu““ záverečná výzkumná zpráva. Praha. 2015. s. 20.

²⁰ Od roku 2006 sa budeme venovať osobám vo veku od 14 do 18 rokov. (Zákonom č. 300/2005 Z. z. došlo k zmene dolnej hranice trestnej zodpovednosti z 15 na 14 rokov).

pripadajúcich na 10 000 mladistvých v Slovenskej republike. Ak zoberieme pod drobnohľad obdobie rokov prieskumu, index kriminality mladistvých klesal zo 133 na 99 trestných činov pripadajúcich na 10 000 mladistvých v Slovenskej republike.

Graf 2 Porovnanie zmeny štruktúry kriminality mládeže v rokoch 1993 a 2018

Zdroj: Vlastné spracovanie z informácií z EŠSK

Počet evidovaných trestných činov spáchaných uvedenou vekovou skupinou ako aj index kriminality síce klesal počas celého obdobia rokov 1993 až 2018, no výrazne sa menila štruktúra trestnej činnosti páchanej páchateľmi z radov mládeže. V roku 1993 bola mládežou najčastejšie páchaná majetková kriminalita, jej podiel predstavoval 89 % na celkovej kriminalite mládeže. Druhým najpočetnejšie páchaným druhom kriminality bola násilná kriminalita, ktorá predstavovala podiel 7 %. Zostávajúca²¹, ostatná²² a ekonomická kriminalita predstavovala spolu len 6 % podiel na celkovej kriminalite mládeže a mravnostná kriminalita dosahovala 1 %. V období rokov 1993 až 2018 došlo k výraznej zmene štruktúry páchanej

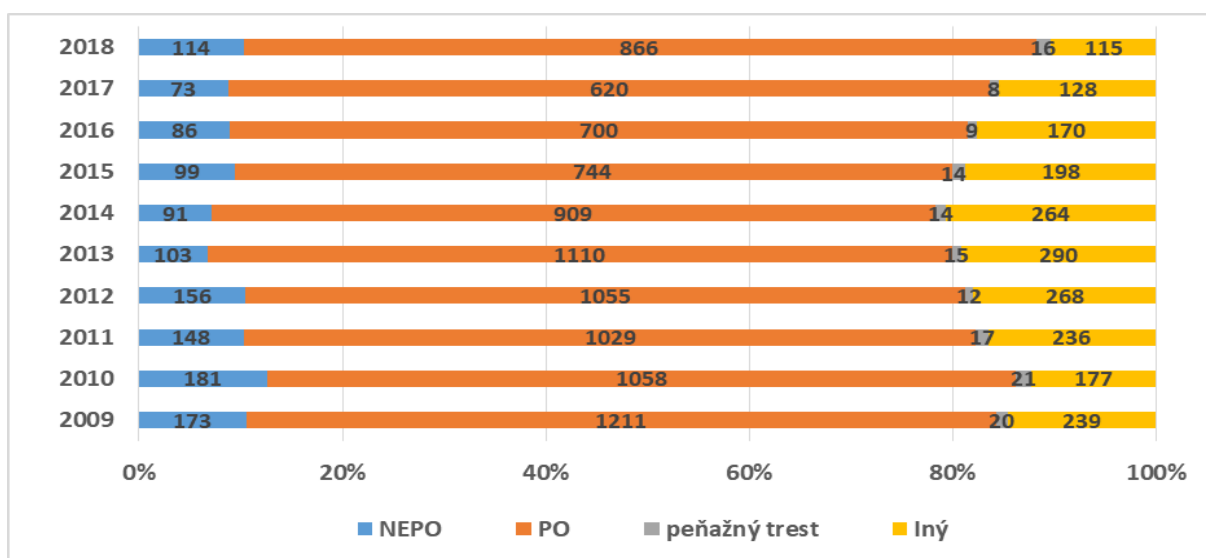
²¹ V rámci zostávajúcej kriminality sú evidované predovšetkým požiare a výbuchy, a tiež trestné činy súvisiace s drogovou kriminalitou - výroba, držba a distribúcia ako aj šírenie toxikománie.

²² V rámci ostatnej kriminality sú evidované, okrem iných, predovšetkým trestné činy dopravné nehody, ohrozovanie pod vplyvom OPL alebo aj týranie zvierat atď.

kriminality páchatel'ni z radov mládeže. Najčastejšie bola páchaná majetková kriminalita, no jej podiel klesol na 60 %. Naopak stúpol podiel ďalších sledovaných druhov kriminality a to konkrétne násilnej na 12 %, mravnostnej na 11 % a samostatne zostávajúcej na 3 % a ostatnej na 9 %. Podiel ekonomickej kriminality dosahoval 5 % na celkovej kriminalite mládeže evidovanej v roku 2018. Podrobnejšie graf 2.

V našom prieskume sme sa okrem iného, venovali aj možnostiam ukladania výchovných opatrení nariadených súdom v intenciách Zákona o rodine a Zákona o sociálno-právnej ochrane a sociálnej kuratele. V nasledujúcej časti príspevku poukážeme predovšetkým na druhy uložených trestov mladistvým osobám, pričom najčastejšie boli ukladané tresty podmienené a tzv. iné, napríklad zákaz činnosti, zákaz účasti, trest povinnej práce, trest domáceho väzenia atď.. Menej početne boli uložené tresty nepodmienečné a najmenej často boli uložené peňažné tresty. Podrobnejšie graf 3.

Graf 3 Druhy trestov uložených mladistvým za sledované obdobie rokov 2009 až 2018

Zdroj: Vlastné spracovanie z informácií zo Štatistických ročeniek MS SR za roky 2009 až 2018²³

Pre potreby nášho prieskumu sme sledovali aj počet mladistvých recidivistov uznaných súdom, ktorých počet sa počas sledovaného obdobia rokov 2009 až do roku 2018 pohyboval v rozmedzí od 95 v roku 2016 až po 254 v roku 2018. V sledovanom období rokov 2011 až 2015 počet mladistvých recidivistov uznaných súdom klesal zo 183 na 146. Každoročne sa mladiství na počte recidivistov uznaných súdom podieľali viac ako 1,2%, no ich podiel neprekročil hranicu 2,4 %.²⁴

²³ Štatistické ročenky Ministerstva spravodlivosti SR [cit. online] [03.11.2019] dostupné na <http://www.justice.gov.sk/stat/statr.htm>

²⁴ Štatistické ročenky Ministerstva spravodlivosti SR [cit. online] [03.11.2019] dostupné na <http://www.justice.gov.sk/stat/statr.htm>

3. Metodológia a výsledky prieskumu zameraného na analýzu rizík sociálnej reintegrácie mladistvých páchatel'ov

Na základe nami zistených skutočností sme pozornosť v našom prieskume venovali predovšetkým osobám, ktoré boli umiestnené do inštitucionálnej starostlivosti v čase jeho realizácie a to v období rokov 2011 až 2015.²⁵ Samotnej realizácii prieskumu zameraného na analýzu rizík sociálnej reintegrácie mladistvých páchatel'ov, ako už bolo skôr uvedené predchádzali viaceré prieskumy zamerané na zistenie stavu, štruktúry a dynamiky trestnej činnosti páchanej mladistvými páchatel'mi, či zisťovanie úrovne znalosti trestnej zodpovednosti fyzických osôb (okrem Českej republiky a Poľskej republiky) v Slovenskej republike, ako aj možnosti ukladania sankcií páchatel'om z radov maloletých a mladistvých mimo trestného zákona a prieskum zameraný na zistenie právneho povedomia osôb od 13 do 18 rokov, ktoré neboli umiestnené v inštitucionálnej starostlivosti. Predovšetkým prostredníctvom dotazníkov sme zisťovali úroveň znalosti o trestnej zodpovednosti detí a mládeže, či možnosti ukladania sankcií tejto vekovej skupine osôb.

Samotný prieskum pozostával z viacerých častí. Pre potreby príspevku poukážeme na časť výsledkov získaných z prieskumu zameraného na zistenie rizík sociálnej reintegrácie osôb prepustených zo zariadení na výkon trestu odňatia slobody (alebo z reedukačných zariadení), ktorý bol realizovaný v rámci poskytovania informácií za slovenskú časť riešiteľského tímu v zariadeniach akými sú diagnostické centrá pre mládež a reedukačné centrá pre deti a mládež a ústav na výkon trestu odňatia slobody pre mladistvých.

Zmyslom umiestnenia dieťaťa do inštitucionálnej starostlivosti nie je len jeho „detencia“ a prerušenie sociálno-patologického vývoja, ale predovšetkým zmyslom je intenzívna individuálna starostlivosť a individuálny prístup nielen ku klientovi, ale aj k rodine, z ktorej bol vyňatý s cieľom resocializačného prístupu a najrýchlejšieho opätovného návratu do rodiny.²⁶

Samotný prieskum bol realizovaný prostredníctvom dotazníkov²⁷, ktoré boli konštruované kolegami z Policajnej akadémie ČR v Prahe. Ich slovenská mutácia bola

²⁵ Poznámka: Prieskum bol realizovaný v období od januára 2014 do septembra 2014.

²⁶ FIRSTOVÁ, J. Možnosti a meze zacházení s delikventními dětmi v České republice. In: JURISOVÁ, M., MAMOJKOVÁ, E., ONDICOVÁ, M. Zborník z medzinárodného odborného seminára konaného 11. a 12. apríla v Bratislave: *Terciárna prevencia v širšom sociálnom kontexte*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave., 2011, s. 25 – 35. ISBN 978-80-8054-524-6.

²⁷ Dotazníky boli zamerané na získanie informácií od osôb, ktoré boli umiestnené v školských výchovno-preventívnych zariadeniach a reedukačných centrách (pre mládež) a odsúdených mladistvých, odpykávajúcich si trest odňatia slobody v ÚVTOS pre mladistvých v Sučanoch. Účasť respondentov na realizovanom prieskume bola dobrovoľná.

distribúovaná pod názvom „Reintegrácia – dotazník – DC a RC“ a „Reintegrácia – dotazník – VTOS“. Oba dotazníky zhodne pozostávali spolu zo 16 otázok, z ktorých prvé dve boli zamerané na sociálno-demografickú klasifikáciu a zostávajúcich 14 otázok bolo zameraných na samotné zistenie rizík sociálnej reintegrácie.

Prieskumnú vzorku v rámci prieskumu realizovaného za slovenskú časť riešiteľského tímu predstavovalo spolu 162 respondentov, z toho 45 respondentiek – ženského pohlavia a 117 respondentov – mužského pohlavia.²⁸

Konkrétne sa prieskumu v Slovenskej republike zúčastnilo spolu 21 respondentiek z Reedukačného centra (RC) Zlaté Moravce a 24 respondentiek z Diagnostického centra (DC) Lietavská Lúčka. Ďalej sa prieskumu zúčastnilo spolu 24 chlapcov z Diagnostického centra v Záhorskej Bystrici, 32 chlapcov z Reedukačného centra v Hlohovci a 61 mladistvých chlapcov odpykávajúcich si v čase realizácie prieskumu trest odňatia slobody v Ústave na výkon trestu odňatia slobody (ÚVTOS) pre mladistvých v Sučanoch.

Vzorku respondentiek predstavovali osoby vo veku od 14 do 17 rokov. Vzorku respondentov predstavovali osoby vo veku od 16 rokov do 19 rokov, pričom 6 boli starší ako 19 rokov. Najpočetnejšiu vzorku u oboch pohlaví predstavovali respondenti vo veku 17 rokov, druhú najpočetnejšiu skupinu predstavovali respondenti 16 roční. Tretiu v skupine dievčat predstavovali respondentky vo veku 15 rokov a u chlapcov osoby vo veku 18 rokov.

3.1 Výsledky prieskumu zameraného na analýzu rizík sociálnej reintegrácie mladistvých páchatel'ov

Ako už bolo skôr uvedené, nášho prieskumu sa zúčastnilo spolu 45 dievčat a 117 chlapcov, teda vyhodnotených bolo spolu 117 dotazníkov respondentov mužského pohlavia a 45 dotazníkov respondentiek ženského pohlavia. Pozornosť pre potreby obsahu nášho príspevku upriamime predovšetkým na vyhodnotenie odpovedí, verifikujúcich dva z 8 vedeckých predpokladov, konkrétne:

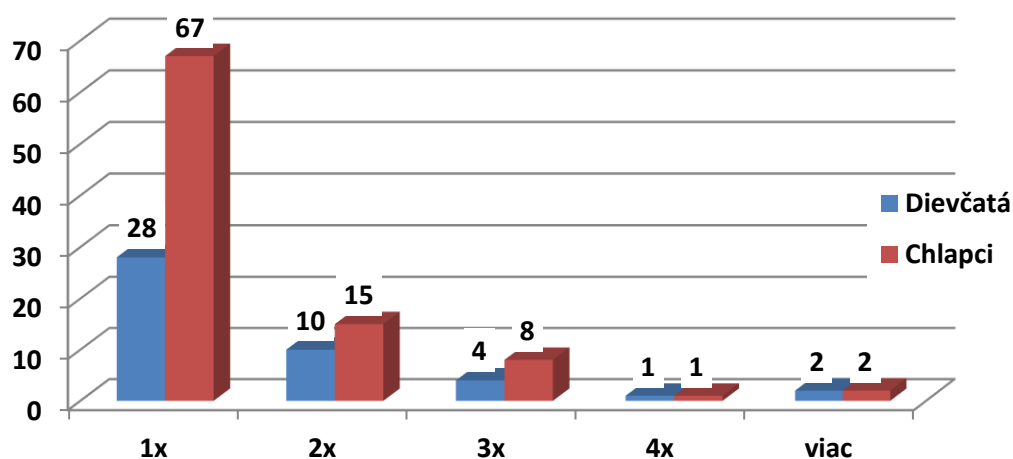
VP 7 Respondenti sa domnievajú, že po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody sa už nebudú dopúšťať páchania protiprávnej činnosti, ktoré predstavovali odpovede na otázku č. 13.

VP 8 Väčšine respondentov aktuálne si odpykávajúcich trest odňatia slobody boli v minulosti v súvislosti s ich protiprávnym konaním uložené iné, miernejšie opatrenia, ktoré predstavovali odpovede na otázky č. 4., 5., 6. a 6.1.

²⁸ Výberový súbor respondentov bol získaný na základe dostupnosti, nie na základe reprezentatívnosti.

Jednou z prvých otázok, vzhľadom na skutočnosť, že sme pozornosť v prieskume venovali predchádzaniu kriminálnej recidívy, sme chceli zistiť od respondentov nášho prieskumu frekvenciu pobytu v zariadeniach akými sú RC a DC ako aj ústav na výkon trestu odňatia slobody. Z odpovedí respondentov na otázku č. 3, v ktorých sa vyjadrili k frekvencii pobytu v zariadeniach „V diagnostickom (reedukačnom) centre (u odsúdených vo výkone trestu odňatia slobody) som bol/a...“, vyplynulo, že spolu 67 chlapcov, a 28 dievčat bolo v zmienených zariadeniach po prvýkrát. Opakovane ale v zariadeniach bolo umiestnených spolu viac ako 26 chlapcov a 17 dievčat, pričom z uvedeného počtu respondentov boli viac ako štvrtýkrát dvaja chlapci a dve dievčatá. (Z každého zariadenia, ktoré bolo zahrnuté do vyhodnotenia, bol viackrát v zariadení po 1 respondentovi/respondentke). Podrobnejšie graf 4.

Graf 4 Vyhodnotenie odpovedí na otázku č. 3: „V diagnostickom (reedukačnom) centre (u odsúdených vo výkone trestu odňatia slobody) som bol/a...“

Zdroj: Výsledky z vlastného prieskumu

Zaujímavým sa nám javil dôvod, pre ktorý boli respondenti umiestnení do DC, RC alebo ÚVTOS. Dievčatá najčastejšie ako dôvod umiestnenia do zariadení uviedli záškoláctvo (spolu 21 dievčat), ako druhý najčastejší dôvod uviedli drogy a alkohol a tretie narušené rodinné vzťahy. Chlapci uviedli najčastejšie ako dôvod umiestnenia do RC, podobne ako dievčatá, záškoláctvo a druhým najčastejším dôvodom spáchanú trestnú činnosť. Tretím najčastejšie uvedeným dôvodom boli závislosti na drogách alebo alkohole.

Vzhľadom na skutočnosť, že vo výkone trestu odňatia slobody si trest odpykávajú páchatelia trestnej činnosti, v odpovediach respondenti z ÚVTOS uvádzali ako dôvod jednoznačne páchanie trestnej činnosti. V odpovediach prevažovali trestné činy lúpeže, ktoré uviedlo 21 respondentov, nasledovali krádeže (uviedlo ich 17 respondentov), výtržníctvo a drogy (po 2 respondentov) a po 1 respondentovi uviedli porušenie domovej slobody,

znásilnenie a vraždu.

Obsah ďalšej časti otázok bol zameraný na obdobie po ukončení pobytu, napríklad na obavy z prípadného odmietnutia rodinou alebo ich možného zlyhania po odchode zo zariadení, či odbore prípadnej vyhľadanej pomoci po opustení zariadenia, či zistenie názoru respondentov na ich ďalšie fungovanie po návrate do „riadneho občianskeho života“ s ohľadom napríklad na možnosť nájsť si prácu, vhodnosť kvalifikácie alebo na možnosť doplniť si vzdelanie. Posledná zo skupiny otázok bola zameraná na zistenie názoru respondentov, kto im podľa nich najviac pomôže po ukončení pobytu v zariadení (DC, RC, ÚVTOS).

Spolu viac ako 30 z celkového počtu 162 respondentov sa najčastejšie obávalo, že po ukončení pobytu v zariadení budú zneužívať návykové látky, zhodne po 29 uviedlo obavu, že z rozpadu vzťahu s priateľkou/priateľom alebo dokonca sa obávali samého seba. Ďalej nasledoval strach z gamblerstva a odmietnutia rodinou.

Odpovede respondentov zohľadnením pohlavia boli mierne odlišné. Napríklad, chlapci uviedli najčastejšie obavy z toho, že budú zneužívať návykové látky, na druhom mieste uviedli strach z toho, že sa stanú gamblermi a nasledovali obavy z rozpadu partnerského vzťahu, dokonca aj obáv zo samého seba. Dievčatá najčastejšie uviedli obavy zo „seba samej“, nasledované obavami z rozpadu vzťahu s priateľom/priateľkou, odmietnutím rodinou a obavy zo zneužívania návykových látok.

Z obsahu odpovedí sme zistili, že respondenti po opustení zariadení by najčastejšie vyhľadali odbornú pomoc sociálneho pracovníka, čo uviedlo spolu 47 respondentov a ako druhú v poradí uviedli odbornú pomoc psychológa, nasledovala pomoc iná a poslednou v poradí bola pomoc neštátnych organizácií. V odpovediach respondentov, zohľadnením pohlavia respondentov, bol evidovaný rozdiel v poradí vyhľadania odbornej pomoci, dievčatá by najčastejšie vyhľadali odbornú pomoc psychológa a respondenti chlapci pomoc sociálneho pracovníka.

V minulosti boli uložené respondentom aj iné opatrenia. Spolu boli uložené iné opatrenia 13 dievčatám z RC Zlaté Moravce a 7 z DC Lietavská Lúčka a podobne boli uložené iné opatrenia 11 chlapcom z RC v Hlohovci a 44 mladistvým, odpykávajúcim si trest odňatia slobody v ÚVTOS.

Respondenti si mohli pri uvedení opatrení vybrať zo šiestich ponúknutých možností akými bol: *dohľad, napomenutie, verejno-prospešné práce, trest odňatia slobody, podmienené odsúdenie a trest domáceho väzenia*, vybrať aj možnosť „iné“. Dievčatám boli najčastejšie uložené napomenutie a dohľad, pričom ale až 24 z nich uviedlo aj iné opatrenia, konkrétne najčastejšie uvádzali vydanie predbežného opatrenia, ďalej výchovné opatrenie, pobyt

v krízovom centre, či dohoda s DC. V odpovediach dievčat sa vyskytovali aj odpovede „obvinenie“, „podmienka“, prípadne pobyt na psychiatrii.

Respondentom mužského pohlavia v RC, na základe odpovedí, boli najčastejšie uložené nasledujúce opatrenia, napríklad podmienené odsúdenie (10), dohľad (8), či napomenutie (3). Spolu 4 respondenti z Hlohovca uviedli, že im bolo uložené aj iné opatrenie. Konkrétne respondenti uviedli v 1 prípade „podmienku“, v 1 prípade protidrogovú liečbu, podobne v 1 prípade psychiatrickú liečbu a v 1 vyšetovanie za inú trestnú činnosť.

Zo 61 respondentov odpykávajúcich si trest odňatia slobody spolu až v 41 odpovediach uvideli už skôr uložené podmienené odsúdenie a v 15 odpovediach dohľad. Ďalej v 6 odpovediach sa vyskytol trest odňatia slobody, v 4 odpovediach napomenutie a podobne v 4 odpovediach verejnoprospešné práce. Len v rámci jednej odpovede bolo uvedené aj iné opatrenie a to konkrétne pobyt v diagnostickom ústave.

Prostredníctvom dotazníka sme chceli zistiť, či uložené opatrenia boli vykonané, a v prípade že neboli, respondenti mali uviesť aj dôvod nevykonania opatrenia. Dievčatá a podobne aj chlapci najčastejšie uviedli že boli vykonané, prípadne sa vykonávajú.

Prostredníctvom dotazníka sme zisťovali aj sociálne prostredie, v ktorom respondenti žili pred nástupom do zariadení, skutočnosť či respondenti pochádzali častejšie z dediny alebo naopak z mesta.

Ďalšou otázkou sme chceli zistiť, ktoré z doterajších aktivít, využívaných v procese resocializácie v jednotlivých zariadeniach respondenti považujú za prínosné. Respondenti si mohli vybrať z piatich možností, napríklad *„vzdelávacie aktivity, pracovné aktivity, komunikáciu s odborníkmi, nové priateľstvo a pobyt v bezdrogovej zóne*, pričom si mohli vybrať aj možnosť *„iné“* a tie mali konkretizovať.

Najčastejšie, spolu až 80 respondenti, uviedli za prínosné vzdelávacie aktivity. Ako druhé v poradí uviedli pracovné aktivity a ďalšie v poradí uviedli komunikáciu s odborníkmi, nové priateľstvá a pobyt v bezdrogovej zóne. Odpovede respondentov v podrobnejšom skúmaní podľa jednotlivých zariadení sa líšili. Napríklad, respondentky z RC uviedli najčastejšie za prínosné vzdelávacie aktivity a ako druhé v poradí pracovné aktivity a nové priateľstvá. Naopak, respondentky z DC z Lietavskej Lúčky uviedli najčastejšie (18) ako prínosné komunikáciu s odborníkmi a až druhé v poradí vzdelávacie aktivity a tretie pracovné aktivity. Pričom respondenti z RC Hlohovec uviedli najčastejšie pracovné aktivity a druhé v poradí vzdelávacie aktivity. Na treťom mieste, zhodne, uviedli komunikáciu s odborníkmi a nové priateľstvá. Mladiství odsúdení uviedli prínosné aktivity v rovnakom poradí ako ich mali uvedené aj v dotazníku. T. j. najčastejšie ako prínosné uviedli vzdelávacie aktivity, za nimi boli

uvedené pracovné aktivity, nasledované komunikáciou s odborníkmi, nové priateľstvá a pobyty v bezdrogovej zóne. Medzi inými uviedli napríklad: športová činnosť, získanie výučného listu, dobrý vzťah s personálom a pod..

Ďalšou z otázok sme zisťovali, či si respondenti myslia, že sa budú po opustení zariadení dopúšťať nezákonného konania. Zohľadnením počtu respondentov, pomer respondentov – chlapcov, ktorí si myslia, že sa budú v budúcnosti pravdepodobne dopúšťať nezákonnej činnosti bol 33 % respondentov RC a „len“ 25 % respondentov odpykávajúcich si trest odňatia slobody. Spolu po 7 respondentiek z DC (29 %) uviedlo, že si myslia, že sa budú ho dopúšťať nezákonného konania.

Spolu až 18 dievčat z 25 (72 %) a 82 chlapcov, čo predstavovalo 70 % uviedlo, že si chcú po odchode zo zariadenia nájsť prácu. Zaujímavou sa javí skutočnosť, že až 96 % respondentiek z DC a takmer 60 % respondentiek z RC uviedlo, že si po opustení zariadenia chce doplniť vzdelanie. Podobne aj 50 % respondentov RC Hlohovec a takmer 61 % respondentov - mladistvých odpykávajúcich si trest odňatia slobody uviedlo vo svojich odpovediach, že si po odchode zo zariadenia chcú doplniť vzdelanie.

V neposlednom rade nás zaujímal aj názor respondentov na fakt, či majú, prípadne nemajú, dostatočnú kvalifikáciu potrebnú na uplatnenie sa na trhu práce. Spolu len 7 respondentiek (čo predstavuje mierne viac ako 15 % z celkového počtu 45 respondentiek ženského pohlavia) a 40 respondentov (čo predstavuje mierne viac ako 43 % z celkového počtu 93 respondentov mužského pohlavia) sa domnieva, že má dostatočnú kvalifikáciu potrebnú na uplatnenie sa na trhu práce. Teda spolu len 1/3 respondentov sa domnieva, že majú dostatočnú kvalifikáciu.

Poslednou otázkou, ktorá uzatvárala dotazník bola otázka zameraná na zistenie názoru respondentov, kto im najviac pomôže po ukončení pobytu v zariadení. Z celkového počtu 162 respondentov až 93 si myslí, že im po ukončení pobytu v zariadení pomôže rodina, prípadne spolu 64 respondentov si myslí, že im najviac pomôžu rodičia. Treťou najčastejšou odpoveďou boli priatelia, nasledovali odpovede priateľ/priateľka alebo manžel/manželka a spolu takmer 16 % respondentov si myslí, že im pomôže kurátor. Nasledovali odpovede, že im najviac po ukončení pobytu v zariadení pomôže cirkev, nejaká miestna organizácia a na poslednom mieste uviedli deti. (Vzhľadom na nízky vek respondentov - osoby mladistvé – nebola táto odpoveď ničím zvláštna.)

3.2 Zhrnutie čiastkových výsledkov z prieskumu

Na základe zhrnutia spracovaných informácií môžeme pozitívne hodnotiť informáciu,

že spolu až 2/3 respondentov RC a DC a takmer 3/4 respondentov vo VTOS uviedli, že sa v budúcnosti nebudú dopúšťať protizákonného konania. Určite pozitívne pôsobia aj odpovede, že spolu takmer 3/4 dievčat a spolu viac ako 4/5 chlapcov si chcú po odchode zo zariadení nájsť prácu. Určite kladne môžeme hodnotiť aj záujem respondentov o doplnenie si vzdelania po odchode zo zariadení, čo môže vo výraznej miere ovplyvniť možnosť opätovného návratu do zariadení, teda zamedziť aj vzniku tzv. penologickej recidívy.

Na základe spracovaných odpovedí sme zistili, že spolu viac ako 1/5 z celkového počtu respondentov si myslí, že sa v budúcnosti budú dopúšťať protizákonného konania. Naopak, ale takmer 4/5 z celkového počtu respondentov si myslí, že sa v budúcnosti nebudú protizákonného konania dopúšťať. Na základe uvedeného sme mohli konštatovať, že náš VP 7 sa nám *potvrdil*.

Najčastejšie bolo respondentom v minulosti uložený podmienený trest (v 72 prípadoch), druhým najpočetnejším uloženým opatrením bol „dohľad“ a ochranná výchova. Trest odňatia slobody uložený už v minulosti uviedli respondenti až v 34 prípadoch.

Na základe spracovaných odpovedí sme zistili, že z celkového počtu 162 respondentov boli už v minulosti uložené iné opatrenia viac ako 4/5 respondentov, čo predstavovalo viac ako 81 % podiel na celkovom počte respondentov, teda spolu menej ako 20 % zo 137 respondentov v minulosti žiadne iné opatrenia uložené neboli. Na základe uvedeného sme mohli konštatovať, že náš VP 8 sa *potvrdil*, no z uvedeného vyplynulo pri viac ako 3/5 odsúdených respondentov sa v minulosti uložené opatrenia minuli účinkom. Na druhej strane sa nám objavuje fakt, že aplikácia trestnej politiky uplatňovanej voči mládeži je v praxi realizovaná podľa zásady ukladania nepodmienečných trestov odňatia slobody ako trestu „ultima ratio“, čo v nás v určitom ohľade môže budiť isté uspokojenie. Preto je potrebné sa tiež zamýšľať nad efektívnosťou ukladania miernejších trestov ktoré, ako sa ukázalo aj v našom šetrení, v celom rade prípadov zlyhali.²⁹

4. Záver

Takmer úplne na záver sme mohli konštatovať, že najčastejším dôvodom umiestňovania mladistvých do DC a RC bolo záškoláctvo, ktoré ide ruka v ruku s páchaním protispoločenskej činnosti často s vyústením do páchania trestnej činnosti. Druhým najčastejším dôvodom u chlapcov bola práve zmienená trestná činnosť a u dievčat drogy a závislosti. A tiež sme zistili, okrem iného, že si samotní respondenti myslia, že sa budú po opustení zariadení dopúšťať nezákonného konania, respektíve, či pripúšťajú možnosť, že po prepustení z výkonu trestu budú

²⁹ Poznámka autorky: Je to ale problematika na ďalší samostatný výskum, no my sme sa jej v rámci nášho výskumu bližšie nevenovali.

recidivovať.

Pozornosť je potrebné venovať aj odpovediam na otázku: „*Po ukončení pobytu v RC a RD alebo VTOS sa najviac obávam...*“, sa respondenti najčastejšie obávali, že stratia kamarátov (priateľov), ale obávali sa aj toho, že budú recidivovať, či zneužívať návykové látky, čo do určitej miery poukazuje na zlyhanie systému zaobchádzania s odsúdenými mladistvými. Je potrebné poukázať na skutočnosť, že nasledoval strach zo samého seba, či z gamblerstva a odmietnutia rodinou.

Ak chceme zvýšiť dosiahnutú úroveň resocializácie respondentov, svoju pozornosť by sme mali sústrediť na intenzívnejšiu prácu s rodinou. Ako vyplynulo z odpovedí respondentov, práve v rodine očakávajú pomoc pri začleňovaní sa do života po odchode zo zariadení a veľkú oporu očakávajú aj od rodičov. Zistené informácie nám priam ponúkli priestor na nastavenie obsahu prevencie, na ktorú je potrebné v najbližšej budúcnosti sústrediť pozornosť.

Zistené informácie nám priam ponúkli priestor na nastavenie obsahu terciárnej prevencie kriminality, na ktorú bude potrebné v najbližšej budúcnosti sústrediť pozornosť. Dôležité je ale podotknúť, že takmer každá pomoc poskytovaná „klientovi“ vo všetkých fázach trestného konania, vrátane samotného výkonu trestu odňatia slobody, no predovšetkým po jeho ukončení je mu poskytovaná na základe jeho záujmu, teda dobrovoľnosti. Teda pracuje sa s osobami, ktoré majú určitý náhľad a sú kritické k svojmu konaniu. Medzi mladými ľuďmi, ako sme zistili aj na základe nášho prieskumu, je tých, ktorí sa o túto pomoc zaujímajú poskromne. Na druhej strane ale musíme zohľadniť aj personálne možnosti ale i materiálne zabezpečenie kvalitnej kontinuálnej sociálnej starostlivosti o mladistvých páchatel'ov, ktoré sú v istom ohľade limitované.

Na základe komplexného výskumu, no predovšetkým na základe realizovaných čiastkových úloh sme sa pokúsili navrhnúť určité opatrenia všeobecného charakteru a tiež odporúčania v rámci jednotlivých oblastí, akými je oblasť sociálnych deviácií, penitenciárnej starostlivosti, odbornej starostlivosti a zaobchádzania s touto vekovou skupinou, tiež odporúčania v rámci vzdelávacieho procesu a k ďalším výskumom, ktoré sú súčasťou záverečnej správy z výskumu.³⁰

Literatúra:

1. FIRSTOVÁ, J. 2015. „Systémová analýza rizik sociálnej reintegrácie propustených z výkonu trestu odňatia slobody – príspevek k prevencii recidivy (potažmo k bezpečnosti

³⁰ FIRSTOVÁ, J. 2015. Závěrečná výzkumná zpráva.

- regiónu)“ závěrečná výzkumná zpráva. Policejní akademie České republiky v Praze. Praha 2015.
2. FIRSTOVÁ, J. Možnosti a meze zacházení s delikventními dětmi v České republice. In: JURISOVÁ, M., MAMOJKOVÁ, E., ONDICOVÁ, M. Zborník z medzinárodného odborného seminára konaného 11. a 12. apríla 2011 v Bratislave: Terciárna prevencia v širšom sociálnom kontexte. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave., 2011, s. 25 – 35. ISBN 978-80-8054-524-6.
 3. GŘIVNA, T., SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. a kol. 2014. *Kriminologie*. 4. vydání. Praha: Wolter Kluwer, a. s., 2014. 536 s. ISBN 978-80-7478-614-3.
 4. FIRSTOVÁ, J. Hodnoty jako významný kriminogenní faktor. In: ZOUBKOVÁ, I., FIRSTOVÁ J. a kol. *Kriminologie – aktuální problémy*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2013, s. 17 – 23. ISBN 978-80-7251-395-6.
 5. ONDICOVÁ, M. *Prevencia kriminality mládeže v SR*. In: JURISOVÁ, M., MAMOJKOVÁ, E., ONDICOVÁ, M. Zborník z medzinárodného odborného seminára konaného 11. a 12. apríla 2011 v Bratislave: Terciárna prevencia v širšom sociálnom kontexte. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2011, s. 118 - 128. ISBN 978-80-8054-524-6.
 6. ONDICOVÁ, M. *Kriminalita mládeže v kontexte Slovenskej republiky*. In: ZOUBKOVÁ, I., FIRSTOVÁ J. a kol. *Kriminologie – aktuální problémy*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2013, s. 204 - 212. ISBN 978-80-7251-395-6.
 7. Štatistické ročenky Ministerstva spravodlivosti SR dostupné na <http://www.justice.gov.sk/stat/statr.htm>
 8. Výstupy z evidenčno-štatistického systému kriminality dostupné na <http://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-xml>

Kontaktné údaje autora:

doc. PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD.

Katedra kriminológie

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Sklabinská 1

835 17 Bratislava

Slovenská republika

RESOCIALIZÁCIA VÄZNENÝCH - VÍZIA ALEBO REALITA?

Gabriela Lubelcová

Katedra sociológie, Filozofická fakulta UK Bratislava

Kľúčové slová: resocializačná funkcia uväzňovania, limity resocializácie, prisonizácia, deprivatívny efekt väzenia, väzenské subkultúry, predpoklady rehabilitácie

Key words: resocialization function of imprisonment, limits of resocialization, prisonization, deprivation effect of imprisonment, prison subcultures, assumptions of rehabilitation

Anotácia: Príspevok sa venuje otázkam reálnych možností resocializácie väznených osôb. Resocializačná funkcia sa v modernom väzenstve pokladá za jednu z kľúčových úloh trestu odňatia slobody. Uväznenie má ale viaceré rizikové účinky, ktoré môžu možnosti resocializácie obmedzovať. V kriminológii sa za základné pokladajú vplyv väzenia ako totálnej inštitúcie, s jej imobilizačným efektom a pôsobenie väzenskej subkultúry, ktorá je adaptačným a kompenzačným mechanizmom deprivácií spôsobených obmedzením slobody. Príspevok sa sústreďuje na výsledky výskumov, ktoré odкрývajú rizikové faktory a obmedzenia resocializácie, ako aj analýz, ktoré ukazujú aké zásady v rehabilitačných programoch treba dodržiavať pre dosiahnutie čo najúčinnnejšej resocializácie.

Summary: The paper deals with real possibilities of resocialization of prisoners. The resocialization function in modern prison is considered one of the key tasks of imprisonment. However, imprisonment has several risk effects that may limit the possibilities of resocialization. In criminology, the impact of prison as a total institution, with its immobilizing effect and the effect of the prison subculture, which is the adaptive and compensatory mechanism of deprivation caused by the restriction of liberty, are considered to be fundamental. The contribution focuses on the results of research that reveal risk factors and limitations of resocialization, as well as analyses that show what principles in rehabilitation programs should be followed to achieve more effective resocialization.

1. Úvod

Téma primeranej spoločenskej reakcie na kriminalitu je dlhodobo v pozornosti laickej i odbornej verejnosti. Kriminalita ako krajne nežiaduce, až neprípustné sociálne správanie, obzvlášť nebezpečné pre ostatných, ktoré svojimi dôsledkami poškodzuje (či už priamo fyzicky, materiálne alebo inštitucionálne) záujmy iných ľudí³¹, je tradične spojená s vnímaním trestuhodnosti, sankcionovania takéhoto správania. Poňatie trestu pritom historicky prechádzalo od podoby individuálnej odplaty k inštitucionálnemu výkonu trestnej spravodlivosti, v ktorej okrem navodenia spravodlivosti (v podobe trestu ako ujmy páchatel'ovi za ujmu, ktorú trestným činom spôsobil) sa postupne pripája aj nápravná, resocializačná funkcia trestu. V modernom väzenstve sa tieto dve funkcie stávajú kľúčovými a hľadajú sa spôsoby ich optimalizácie. Ich zladenie má ale v sebe napätia, ktoré vyplývajú z ich ambivalentnej povahy. Otázka do akej miery je resocializácia a rehabilitácia v podmienkach väznenia možná, je častou otázkou penologického skúmania³². Príspevok je venovaný dilemám resocializácie, osobitne dôsledkom pobytu vo väzení, ktoré potenciálne limitujú možnosti resocializácie.

2. Dilemy resocializácie

Rozvoj moderného väzenstva je spojený s procesom modernizácie spoločnosti. Súvisí s nástupom novoveku v období 17. až 18. storočia, myšlienkami osvietenstva a formovaním moderného štátu, ktorý preberá na seba úlohu neosobného vykonávateľa trestnej spravodlivosti. V tomto období sa formujú dve základné charakteristiky modernej etapy vývoja trestnej justície: princíp uväzňovania ako hlavnej formy trestania kriminality a cieľ trestania spojený so snahou o zmenu páchatel'a (za využívania poznatkov formujúcich sa spoločenských vied a trestnoprávnej vedy). Postupne sa formujú prvé väzenské systémy. Prínosom moderného väzenstva bolo zmiernenie predchádzajúcich stredovekých krutých foriem trestania (vrátane mučenia a tvrdých fyzických trestov), vytváranie štandardizovaných pravidiel pre výkon trestu (pod vplyvom rozvoja trestnoprávnej vedy) a postupná orientácia výkonu trestu na resocializáciu páchatel'ov. Trestanie sa opiera o autoritu štátu a zákonov, ktoré zaručujú koexistenciu individuálnych záujmov a určujú hranicu legitímneho obmedzenia individuálnej slobody zo strany štátu, pri použití štátnej moci³³. Postupne sa presadzuje myšlienka

³¹ Lubelcová, G.: Kriminalita ako spoločenský fenomén. Úvod do sociologicky orientovanej kriminológie. Bratislava: Veda 2009, s. 11.

Lubelcová, G.: Kriminalita ako modalita sociálneho konania. In: Sociológia, 2014, č.2, s. 168.

³² MacKenzie, D.L.: What works in Corrections. Cambridge: UP 2006.

Tipp, S.L. (ed.): America's Prisons: Opposing Viewpoints, San Diego: Greenhaven Press 1991.

³³ Bližšie pozri: Baratta, A.: Sociologie trestního práva. Brno: MU 1995, s.15.

humanizácie trestu a trestania, spojená s požiadavkou výchovnej funkcie trestu. Táto orientácia sa prehĺbuje pod vplyvom koncepcie ľudských práv a otázok sociálnej efektívnosti uväzňovania.

Napriek tejto všeobecne akceptovanej funkcii trestania, spojenej aj s požiadavkou resocializácie, sa práve táto problematika pokladá za stále neuspokojivo vyriešenú. Od druhej polovice 20.storočia (najmä od 70. rokov) sa začala intenzívnejšie zjavovať všeobecná dezilúzia myšlienky progresu väzenstva, osobitne pozitívneho výchovného pôsobenia počas výkonu trestu odňatia slobody. Tieto kritické reflexie viedli k zmenám trestnej politiky, ktoré sa prejavili v rezignácii na resocializáciu a sprísňovaní trestania (to je najmä prípad USA) alebo v snahách uplatňovania alternatív k trestu odňatia slobody.

Viacerí autori totiž upozorňujú na ambivalentné pôsobenie väzenia. Na jednej strane je formálna snaha inštitúcie väzenia o spôsoby zaobchádzania, ktoré by popri samotnom trestaní (stelesnenom obmedzeniach práv a slobôd páchateľov) viedli k resocializácii a na druhej strane sú tu negatívne účinky tohto výkonu trestu a najmä pôsobenie neformálneho sveta väzenského spoločenstva, ktoré týmto prevýchovným účinkom bránia. Podľa Barattu, súčasné väzenské spoločenstvá vykazujú niekoľko konštantných znakov, ktoré napriek národným osobitostiam systémov väzenstva, možno zhrnúť do všeobecne platného väzenského „modelu“, v ktorom platí, že napriek prevýchovnému úsiliu väzenský výkon trestu vyvoláva účinky úplne protikladné záujmu o resocializáciu a opätovné začlenenie väzneného do spoločnosti. Naopak, skôr prispieva k tesnejšiemu spojeniu s kriminálnou populáciou a posilneniu recidívy³⁴. Podobne T.Mathiesen na základe vyhodnotenia početných empirických štúdií väzenstva v medzinárodnom meradle sformoval závery, že výsledky stratégií zaobchádzania, a to aj veľmi intenzívnych, sú veľmi slabé (sledované cez miery recidivizmu)³⁵. Ich dôvodom sú najmä viaceré negatívne účinky uväzňovania.

3. Rizikové účinky uväzňovania

V kriminologických štúdiách sa sformovalo niekoľko kľúčových argumentov k negatívnym účinkom uväzňovania. Medzi najznámejšie možno uviesť interpretáciu väzenia ako totálnej inštitúcie, efekt prizonizácie a vplyv neformálneho sveta väzenia v podobe väzenskej subkultúry.

³⁴ Tamtiež, s. 141.

³⁵ Mathiesen, T.: *Prison on Trial*. Newbury Park: Sage 1990, podľa: Tipp, S.L. (ed.): *America's Prisons: Opposing Viewpoints*, San Diego: Greenhaven Press 1991, s. 38-41.

Koncept totálnej inštitúcie je spojený predovšetkým s menom E. Goffmana, ktorý ňou označil taký typ formálnej organizácie, ktorá vytvára uzavreté, izolované prostredie, ktoré sa zásadným spôsobom odlišuje od každodenného života bežných občanov. Goffman definuje totálnu inštitúciu ako miesto, v ktorom väčší počet súčasne situovaných jednotlivcov, oddelených na dlhšiu dobu od vonkajšej spoločnosti vedie spoločne navonok uzavretý a formálne spravovaný spôsob života³⁶. Totálnosť inštitúcie spočíva v tom, že pravidlá, normy a celkový režim fungovania zhora stanovujú obsah každodenného života a životných aktivít členov tohto prostredia. Väzenie je prototypom totálnej inštitúcie, lebo práve obmedzenia slobodného rozhodovania a aktivít odsúdených sú súčasťou a stelesnením výkonu trestu ako odňatia slobody. Medzi charakteristiky života vo väzení patrí:

- všetky aspekty života sa odohrávajú na jednom mieste, ktoré je ohraničené, pod dohľadom jednej authority
- jednotlivec žije vo vymedzenom priestore, v ktorom sa nemôže voľne pohybovať, všetky aktivity vykonáva v prítomnosti iných, s ktorým sa zaobchádza obdobne
- denné aktivity sú presne plánované, zhora vynútené systémom formálnych nariadení, ktoré tvoria racionálny plán na plnenie oficiálnych cieľov inštitúcie³⁷Vstupom do väzenia je postupne jednotlivec zbavovaný vlastnej identity, zaraďuje sa do uniformného a opakovaného modelu života vo väzení, s dočasným obmedzením práv, sociálnych rolí a sociálnych kontaktov³⁸. Je nútený žiť v obmedzenom priestore s ďalšími ľuďmi, fungovať v nedobrovoľných kontaktoch s inými, ktorých si nevybral, zdieľať s nimi aj osobný, intímny priestor, je neustále pod dohľadom iných (spoluväzňov, ako aj zamestnancov väzenia). Tento proces, označovaný ako vyvlastnenie jednotlivca, spojený s permanentnou organizáciou a kontrolou života, má negatívny dôsledok v znížení schopnosti samostatne organizovať svoj život, čo sa môže nepriaznivo prejavovať po opustení brán väzenia.

V podmienkach väzenia je život nielen organizovaný a kontrolovaný, ale zároveň je aj zabezpečovaný v základných ľudských potrebách. Je poskytnutá strecha nad hlavou, jedlo a ošatenie, je zabezpečená možnosť pracovať, či dokonca sa vzdelávať, v stratégiách zaobchádzania sa uplatňuje individualizovaná alebo skupinová psychologická podpora a poradenstvo. Pre časť uväznených, najmä pochádzajúcich z problémového sociálneho

³⁶ Goffman, E.: *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Doubleday 1961.

³⁷ Bližšie pozri aj Nedbáková, K.: *Spoutaná rozkoš. Sociální (re)produkce gender a sexuality v ženské věznici*. Praha: Slon 2006, s. 19-20.

³⁸ Goffman v tejto súvislosti hovorí o vyvlastnení jednotlivca, ktoré označuje aj ako „občianska smrť“.

prostredia, môže byť väzenie jednou z prvých inštitúcií, v ktorej je odsúdenému venovaný pozornosť. Môžu preto väzenie vnímať aj ako špecifickú zabezpečovaciu inštitúciu. Ide tak o zdvojený efekt potenciálnej imobilizácie jednotlivca, ktorá významne sťažuje efektívne fungovanie mimo väzenia a samostatné zapojenie sa do bežných aktivít života človeka po výkone trestu, riešenia každodenných existenčných otázok a dilem rozhodovania. Tento imobilizačný efekt tak môže viesť k recidíve, napriek resocializačnému úsiliu zaobchádzania s odsúdenými vo väzení.

Interpretácia väzenia ako totálnej inštitúcie odкрýva špecifiku väzenia ako trestajúcej spoločenskej inštitúcie s implicitným ambivalentným dôsledkom pre jeho resocializačný potenciál. Ďalšiu významnú bariéru pre úspešnú resocializáciu stelesňujú neformálne štruktúry, ktoré sa vytvárajú medzi väznenými osobami. Na možný negatívny efekt väzenskej komunity upozornil už v 40. rokoch na základe svojich výskumov tejto neformálnej roviny života vo väzení D.Clemmer³⁹. Jeho závery sú spojené s termínom prizonizácie ako efektu adaptácie na väzenské podmienky. Clemmer sa ako jeden z prvých zamerail na analýzu sociálnych vzťahov, ktoré sa formujú medzi väznenými osobami. Popísal mechanizmy, prostredníctvom ktorých uväznení čelia depersonalizovanému prostrediu vo vnútri väzenia a vytvárajú spôsoby adaptácie na tieto podmienky. Poukázal na normatívne kódy a hierarchické vzťahy, ktoré sa medzi väzňami vytvárajú (väzenská elita, bežní väzni, outsiders). Jeho výskumy upozornili na negatívny efekt neformálnej socializácie vo väzenských subkultúrach, ktoré vedú k tomu, že väzenia viac ako nápravné zariadenia môžu fungovať aj ako prostriedky „kriminalizácie“ správania. Pospolitosť väzňov vytvára väzenské hodnoty, ktoré ak prijme väzeň za svoje, stáva sa imúnnym voči konvenčnému hodnotovému systému (reprezentovanému aj resocializačným úsilím vo väzení) a mení väžňa na „plnokrvného kriminálnika“. ⁴⁰

Ide vlastne o efekty sociálneho učenia, ktoré v kriminológii rozvinul vo svojej teórii diferencovaného združovania E.H.Sutherland. Sutherland tvrdí, že kriminálnemu správaniu sa človek učí v rámci interakcie v malých sociálnych skupinách, v ktorých sa prekračovanie normy považuje za akceptované. Učenie kriminálnemu správaniu zahŕňa tak techniky páchania trestnej činnosti, ako aj motívy, zdôvodnenia a postoje, ktoré k takémuto správaniu vedú. Osoba sa stáva delikventnou, ak sa stretáva s nadmerným množstvom interpretácií, ktoré priaznivo vykresľujú porušovanie zákona, oproti interpretáciám, ktoré ho odmietajú. Dochádza tak k prevažujúcim kontaktom s typmi kriminálneho správania, oproti kontaktom s nekriminálnym správaním, pričom prvé predstihujú druhé frekvenciou výskytu, trvaním, prioritou a

³⁹ Zverejnená v dnes už klasickej práci D. Clemmera The Prison Community z roku 1940.

⁴⁰ Inciardi, J.A.: Trestní spravedlnost. Praha: VP, s.604-606.

intenzitou⁴¹. Väzenie, tým že v uzavretom priestore koncentruje ľudí s poruchami sociálneho správania nechcene podporuje kontakty a vzájomné pôsobenie ľudí s kriminálnou skúsenosťou a sťažuje tak resocializačné efekty cielených reedukačných stratégií zaobchádzania s odsúdenými.

Vstup do väzenia je spojený s procesom adaptácie na toto nové prostredie, ktoré zahŕňa tak oficiálnu rovinu pôsobenia, ako aj neformálnu dimenziu pôsobenia väzenskej populácie. E. Goffman rozlíšil dva typy adaptácie v totálnej inštitúcii. Ide o primárnu a sekundárnu adaptáciu. Primárna súvisí s reakciou na prísne a vysoko organizované prostredie výkonu trestu odňatia slobody. Uväznení sa musia zžiť s vnútorným režimom organizujúcim ich život, s pravidlami a obmedzeniami, ktorými sú formované každodenné aktivity. Musia čiastočne akceptovať zamestnanecký pohľad na svoje túžby, prania a potreby a za uspokojovanie týchto potrieb vyjadrovať aspoň minimálnu vďačnosť a prejaviť chuť spolupracovať⁴². Táto adaptácia do väzenského prostredia sa označuje ako väzenský kód a jeho znakom navonok je často predstieraná akceptácia formálnych pravidiel, poslušnosť a slušnosť. Takýto model dobrého prispôsobenia sa požiadavkám a očakávaniam väzenského personálu a ovládnutie legálnych a nelegálnych techník zvládnutia života v ústavnom zariadení zároveň upevňuje akceptáciu väzenského spôsobu života, ktorá môže byť zábranou schopnosti zvládnuť život na slobode⁴³. Podriadenie sa reedukačným pôsobeniam a proklamatívne akceptácie formálnym požiadaviek môžu byť často iba racionálnou reakciou odsúdených na stanovené požiadavky, v situácii ich závislosti od hodnotenia a očakávaných pozitívnych sankcií pri ich dodržiavaní. Ako uvádzajú mnohí psychológovia z väzenstva, bezproblémový výkon trestu odňatia slobody vykazujú často kriminálni recidivisti, ktorí sú dobre adaptovaní na situáciu vo väzení a stav, kedy nemusia vyvíjať žiadnu vlastnú aktivitu a majú všetko zaistené, im veľmi vyhovuje⁴⁴. Resocializačné úsilie tak napriek vonkajškovo a proklamatívne podporného správania odsúdených, zostáva v skutočnosti vnútorne neprijatým módom postojom a správania sa v mimoväzenskom prostredí.

S. Wheeler (1961) meral prizonizáciu (na základe odpovedí väzňov na hypotetické konfliktné situácie vo väzení) a preukázal, že prizonizácia rastie do polovice ich pobytu vo

⁴¹ Pozri bližšie: Lubelcová, G.: Kriminalita ako spoločenský fenomén. Úvod do sociologicky orientovanej kriminológie. Bratislava: Veda 2009, s.53.

⁴² Goffman, E., podľa Nedbálková, K.: Spoutaná rozkoš. Sociální (re)produkce gender a sexuality v ženské věznici. Praha: Slon 2006, s.24.

⁴³ Kopp, P. akol. Penitenciárna psychológia. Bratislava : Akadémia PZ 2004, s. 51.

⁴⁴ Tamtiež, s. 51.

väzení a smerom k termínu prepustenia klesá. Avšak u opakovane uväznených (recidivistov) má prizonizácia skôr podobu špirály, ktorá ich kontinuálne vtáhuje do väzenskej subkultúry⁴⁵.

Zatiaľ čo primárna adaptácia má skôr individuálnu povahu, sekundárna adaptácia je najčastejšie spájaná s vytvorením väzenskej subkultúry ako neformálneho systému noriem, hodnôt, praktík a sociálnych rolí vyformovaných interakciami medzi odsúdenými. Pri hľadaní odpovede na otázku prečo sa vytvára väzenská subkultúra kriminológovia identifikovali viacero príčin. Frekventovaná je interpretácia, že subkultúra je vynútená spoločne zdieľaným prostredím a intenzívnymi interakciami v ňom umiestnených ľudí. Táto spoločne zdieľaná situácia je charakteristická obmedzeniami, ktoré produkujú špecifický depriváčny syndróm. Podľa výskumov v 60. rokoch⁴⁶ hlavnými depriváčnymi efektmi uväznenia sú:

- deprivácia zo straty slobody
- deprivácia z nedostupnosti tovarov a služieb
- deprivácia z nemožnosti uspokojovať sexuálne potreby (osobitne heterosexuálne)
- deprivácia z obmedzenia autonómnosti

Práve tieto depriváčne efekty vedú k vytvoreniu väzenskej subkultúry, ktorá umožňuje jednotlivcovi, ktorý nemá možnosť čeliť depriváciám sám, vytvárať referenčnú skupinu, v ktorej pocit spoločne zdieľaných obmedzení vytvára dominantnú hodnotu príslušnosti. Subkultúra zároveň vytvára alternatívny priestor, v ktorom jednotlivec aspoň čiastočne môže prejsť svoju autonómiu, priestor pre vlastné sebavyjadrenie. McCorkle a R.R.Korn k depriváčnym efektom pridali aj tému deprivácie zo sociálneho odmietnutia, ktoré je stelesnené trestom ako vyjadreným negatívnym, odmietavým hodnotením páchateľa kriminality spoločnosťou (zosobnenou väzenským personálom)⁴⁷. Väzenská subkultúra je tak odmietajúcou reakciou väznených na toto odmietanie. Umožňuje väzňom aspoň čiastočne čeliť psychologickým efektom internalizácie sociálneho odmietania a jeho konverzie do sebaodmietania. Podľa autorov však v takýchto podmienkach efekty akýchkoľvek stratégií, postupov resocializačného zaobchádzania sa stávajú limitné. Rehabilitačné úsilie je väzňami v skutočnosti odmietané a vytvára novú špirálu nepriateľstva⁴⁸.

Väzenská subkultúra tak vzniká ako prirodzený produkt interakcie väznených v obmedzenom priestore väzenia a plní dôležité sociálne funkcie: funkciu referenčnej skupiny, v ktorej je únosnejšie zvládať spoločne zdieľané deprivácie, je aspoň obmedzeným priestorom

⁴⁵ Pozri bližšie: Tipp, S.L. (ed.): America's Prisons: Opposing Viewpoints, San Diego: Greenhaven Press 1991, s.41.

⁴⁶ Tamtiež, s. 42.

⁴⁷ Tamtiež, s. 43.

⁴⁸ Tamtiež, s. 43.

autonómnosti a sebaaprezentácie v limitnom formálne organizovanom prostredí väzenia a priestorom kompenzácie pocitu odmietania a stigmatizácie majoritnou spoločnosťou. Pôsobí teda ako kompenzačný a neutralizačný mechanizmus obmedzení spojených s výkonom trestu odňatia slobody.

Tieto prístupy reprezentujú model interpretácie väzenskej subkultúry označovaný ako depriváčny alebo model strádania. Je to staršia interpretácia, ktorá reflektuje najmä povahu formálne inštitucionálneho svet väzenia a dôsledky, aké má na odsúdené osoby, ktoré sa potrebujú do tohto sveta adaptovať. Ide o sociálne a psychologické dôsledky, vyplývajúce zo straty slobody, postavenia, majetku, nezávislosti, bezpečnosti, ako aj osobných a partnerských vzťahov. Väzenská subkultúra sa prejavuje ako reakcia, pokus adaptovať sa na obmedzenia, ktoré sú uväznením spôsobené. Subkultúra je prostriedkom (s využitím aj vzájomnej spolupráce spoluväzňov) na zníženie deprivácie z izolácie, straty sociálneho statusu a uznania, ako aj na nadviazanie užitočných vzťahov a zaistenie určitej miery osobnej bezpečnosti⁴⁹.

Od 70. rokov sa začína uplatňovať aj iný model interpretácie, tzv. importačný. Tieto prístupy zahŕňajú do interpretácie väzenských subkultúr aj vplyv vonkajších, intervenujúcich faktorov širšieho sociálneho prostredia, ktoré si väznení prinášajú do väzenského prostredia. Do väzenia sú importované aj kultúrne prvky z vonkajšieho sveta. Prinášajú ich samotní väzni, s ich životnými skúsenosťami, hodnotami, normami a prístupmi, ktoré sa premietajú do obsahu väzenskej subkultúry. A tie zahŕňajú aj vplyv kriminálnych subkultúr a gangov, ale aj širšieho hodnotového a normatívneho spoločenského kontextu⁵⁰. Na túto významnú zmenu väzenských subkultúr v posledných desaťročiach upozorňujú niektoré výskumy najmä v americkom prostredí. Štúdie väzenských subkultúr v USA konštatujú miznutie jednotnej, všeobecnej väzenskej subkultúry, resp. sociálnej organizácie usporiadanej na základe kódexu väžňa a lojality k ostatným väzňom. Dochádza skôr k vytváraniu vlastných, hierarchicky usporiadaných vnútro väzenských štruktúr, v ktorých dominantné postavenie majú skupiny, ktoré majú skúsenosť s väzenským prostredím, v ktorom sa dokážu efektívne pohybovať, majú väzby v kriminálnych štruktúrach a prejavujú pohotovosť k násiliu, ktoré je významným zdrojom mocenskej pozície v podmienkach väzenia. Vplyvné sú najmä výskumy francúzskeho sociológa L.Wacquanta, ktorý tento proces premeny väzenského prostredia označuje ako getoizácia väzenského priestoru⁵¹. Zdrojom takejto sociálnej diferenciácie vo väzenskom

⁴⁹ Inciardi, J.A.: Trestní spravedlnost. Praha: VP, s.607.

⁵⁰ Nedbálková, K.: Spoutaná rozkoš. Sociální (re)produkce gender a sexuality v ženské věznici. Praha: Slon 2006, s.43.

⁵¹ Wacquant, L.: Deadly Symbios. When Ghetto and Prison Meet and Mesh. In: Punishment and Society, 2001, 3(1), s. 95-133.

prostredí sú príkre sociálne rozdiely v spoločenskom stratifikačnom systéme americkej spoločnosti, preto tieto výskumné závery nemusia mať takú silnú platnosť aj v európskom prostredí. Procesy nárastu sociálnych rozdielov a sociálneho vylúčenia určitých kategórií, ktoré sú osobitne spojené s páchaním kriminality, ale vytvárajú živnú pôdu pre takéto previazané kriminálne štruktúry aj v našich podmienkach. V prostrediach, kde sa kriminalita adaptuje ako životná stratégia prežitia, sa hodnoty a normy takýchto subkultúr prepájajú cez väzenské aj mimo väzenské sociálne väzby a spoluvytvárajú sociálny kapitál ohrozených sociálnych skupín.

Obe poňatia väzenských subkultúr sú pre porozumenie väzenského prostredia dôležité. Téza o stradaní v podmienkach výkonu trestu odňatia slobody objašňuje vznik vytvárania a pôsobenia väzenských subkultúr. Deprivačné efekty uväznenia predstavujú stimul pre vytváranie neformálneho sociálneho sveta, ktorý poskytuje alternatívne sociálne postavenie, bezpečnosť a solidaritu uväzneným. Na druhej strane vnútorná diferencovanosť týchto subkultúr je výrazom noriem podsvetia, kriminálnych štruktúr a pozícií jednotlivcov v nich, na základe ich skúseností a kriminálnych kariér, aj mimo väzenského prostredia⁵². Z hľadiska uvažovania o efektoch resocializácie však väzenské subkultúry reprezentujú možné bariéry, ktoré spôsobujú rezistentnosť voči účinnosti resocializačného pôsobenia.

Ak by sme zhrnuli rizikové dôsledky pobytu vo väzení, ktoré sú limitmi pre možnú resocializáciu, môžeme zdôrazniť tieto faktory:

- koncentrácia ľudí s poruchami sociálneho správania
- vzájomné ovplyvňovanie, učenie sa tomu zodpovedajúcemu modelu vzťahov (kultúra násilia a sily)
- vplyv väzenskej subkultúry (aj vynútená adaptácia)
- redukcia kapacity samostatného života v organizovanom prostredí väzenia

4. Čo funguje v resocializácii

Napriek uvedeným rizikovým faktorom, ktoré znižujú rehabilitačný potenciál resocializačného úsilia vo výkone trestu odňatia slobody, zostáva resocializačná funkcia trestu (osobitne v európskych podmienkach) jeho očakávanou dimenziou. Početné analytické programy v zahraničí sa snažia odkryť zásady, ktoré posilňujú efektívnosť rehabilitačných programov. Zdôrazňujú najmä:

⁵² Inciardi, J.A.: Trestní spravedlnost. Praha: VP, s.608.

- edukáciu, doplnenie a ukončenie určitého stupňa vzdelania, ako hlavný predpoklad pre následné uplatnenie na trhu práce
- kvalifikačné a pracovné programy (na posilnenie a rozvoj pracovných zručností a skúseností)
- posilňovanie životných a sociálnych zručností (kompetencie zvládať primerane sociálne fungovanie, riešiť životné situácie, udržiavať pozitívne sociálne vzťahy)
- kognitívne a behaviorálne terapeutické programy (individuálne, skupinové a komunitné)⁵³

Ako základné princípy pre cielené rehabilitačné programy sa zdôrazňujú:

- vnútorná integrita programu (konzistentnosť a vzájomná prepojenosť jednotlivých aktivít)
- zameranie pôsobenia na kľúčové kriminogénne faktory⁵⁴
- zameranie na riziká recidívy (na základe individuálnej diagnostiky)
- primeranosť programu kapacite klienta

Kľúčové stratégie sú v súlade aj so skúsenosťami našej penitenciárnej praxe a možno ich zhrnúť najmä do orientácií, ktoré môžu podporiť zlepšovanie kapacity odsúdených pre uplatnenie sa po výkone trestu, schopnosti žiť na slobode spoločensky akceptovaným spôsobom života. V. Černíková uvádza, že zásadu úspešnej sociálnej reintegrácie sa darí priaznivo naplňať u odsúdených, ktorí:

- majú sociálne zázemie, udržali si vzťahy s rodinou a priateľmi, ktorí majú na nich pozitívny vplyv
- majú určitú úroveň profesiovej prípravy (dokončený určitý stupeň vzdelania) a profesiové zručnosti, ktoré im poskytujú väčšiu možnosť získať zamestnanie
- došlo u nich k určitým pozitívnym zmenám v postoji k vlastnej trestnej činnosti a regulácii faktorov a okolností podporujúcich trestnú činnosť
- pokiaľ sú si vedomí vlastných problémov, majú nadhľad nad svojimi nedostatkami, chcú sa zmeniť a hľadajú odbornú pomoc (napr. kurátorov, špecializovanú poradenskú pomoc, apod.)

⁵³ MacKenzie, D.L.: What works in Corrections. Cambridge: UP 2006, s. 69-136.

⁵⁴ D.A.Andrew a J.Bonta (2003) identifikovali na základe metaanalýzy 372 štúdií o podmienenosti kriminálneho správania 4 kľúčové oblasti kriminogénnych faktorov: antisociálne postoje, antisociálne väzby, antisociálne osobnostné vzorce a vývinovú históriu antisociálneho správania, podľa MacKenzie, D.L.: What works in Corrections. Cambridge: UP 2006, s.60-61.

- sú schopní prijímať nové podnety a poznatky a zapracovať ich do svojho života⁵⁵.

5. Záver

Povaha trestu odňatia slobody stavia do ambivalentného vzťahu požiadavku obmedzení a dohľadu na jednej strane a požiadavku resocializácie s cieľom reintegrácie odsúdených po výkone trestu na strane druhej. Väzenské prostredie koncentruje ľudí s poruchami sociálneho správania, ktorí vzájomnými interakciami môžu podporovať učenie sa kriminálnym praktikám a väzenské subkultúry môžu stavať rezistentnú bariéru nápravným aktivitám. Izolácia od vonkajšieho sveta a organizovaný spôsob života vo väzení podkopáva schopnosť samostatného života mimo múrov väzenia, čo tiež prispieva k oslabovaniu žiaduceho sociálneho fungovania v živote na slobode.

Napriek týmto rizikovým faktorom výskumy a aplikačná prax ukazujú na zásady, ktoré môžu resocializačný účinok posilniť. Predchádzať novej kriminálnej nákaze páchateľov kriminality vo väzenskom prostredí možno v prvom rade uplatňovaním trestu odňatia slobody ako krajnej podoby trestania (zásada ultima ratio). Táto zásada sa v trestnoprávnej oblasti často zdôrazňuje. Ak sa pozrieme na mieru uplatňovania trestu odňatia slobody v trestno-súdnej agende, môžeme konštatovať, že sa uplatňuje v necelých pätine prípadov odsúdených⁵⁶. Najčastejšie uplatňovaným trestom je podmienené udelenie trestu (s odkladom), čo reprezentuje asi 2/3 uložených trestov.

O tom, že trest odňatia slobody sa udeľuje v prípade závažnej a opakovanej trestnej činnosti nepriamo vypovedá vývoj počtu zistených trestných činov, vývoj počtu odsúdených osôb a vývoj počtu väznených osôb. Zatiaľ čo evidovaná kriminalita v posledných rokoch preukazuje výrazne klesajúcu tendenciu⁵⁷, počet uväznených osôb stúpa (tab. č.1). Nepribúda ich teda na základe rastu počtu odsúdených, ale skôr vďaka dĺžke odsúdenia. Pre väzenstvo to ale znamená, že sa vo väzenskej populácii koncentruje relatívne vysoký podiel recidivujúcich páchateľov⁵⁸, čo sťažuje resocializačné perspektívy uväznených.

⁵⁵ Černíková, V. a kol.: Sociální ochrana. Terciální prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk 2008, s. 149.

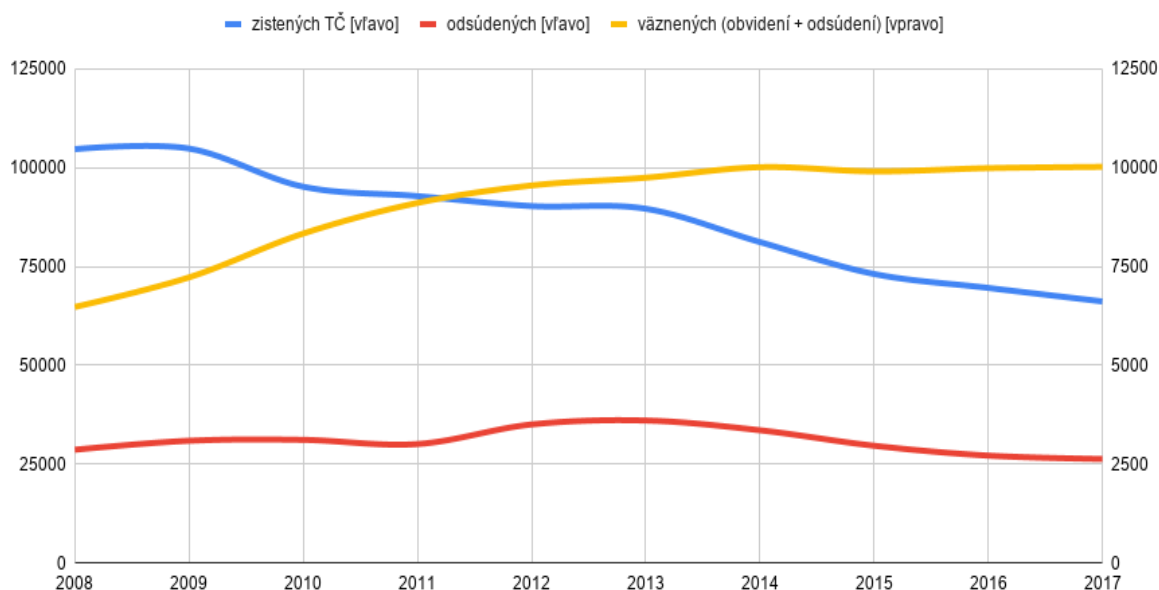
⁵⁶ Podľa súdnych štatistík v posledných rokoch sa pohybuje v rozsahu cca 17% odsúdených, zdroj: www.justice.gov.sk/stat/statr.htm

⁵⁷ Z vyše 100 tisíc trestných činov v roku 2008 sa evidovaná kriminalita dostala na úroveň necelých 62 tisíc trestných činov v roku 2018, zdroj: www.minv.sk/statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-xml pozri bližšie aj: Holc, K. – Polák, P.: Vývoj kriminality v SR 25 rokov po rozdelení ČSFR. In: Lubelcová, G.(ed.): Paralely a divergencie. Bratislava: UK 2018, s.29.

⁵⁸ Podľa súdnych štatistík MS SR v posledných rokoch podiel recidivistov medzi odsúdenými osobami dosahuje takmer 30%, zdroj: : www.justice.gov.sk/stat/statr.htm

Tab. č.1 vlastné spracovanie zo štatistík MV SR a MS SR

Počet zistených trestných činov, počet odsúdených a väznených

Napriek skeptickým výhradám však možno uzavrieť, že rehabilitačné perspektívy môžu byť podporené najmä niekoľkými zásadami. Všetky stratégie zaobchádzania z uväznenými by mali posilňovať ich spôsobilosti pre uplatnenie sa po výkone trestu. Týkajú sa tak spôsobilostí pracovného uplatnenia (podpora pracovných zručností a návykov, profesnej prípravy a pracovnej kvalifikácie), ako aj celkovej osobnostnej a sociálnej výbavy pre primerané sociálne fungovanie po výkone trestu. Osobitne významná je aj intenzívna cielená príprava na odchod z väzenia⁵⁹ a podpora účinnej postpenitenciárnej starostlivosti tesne po prepustení. Dostatok podporných programov a špecializovaných sociálnych služieb s nadväznosťou resocializačných a inkluzívnych aktivít je významným predpokladom úspešného návratu do života. Oblasť postpenitenciárnej podpory je veľkou výzvou v slovenskom prostredí, nakoľko takto orientovaných sociálnych služieb máme zatiaľ nedostatočné množstvo.

Literatúra:

1. Baratta, A.: Sociologie trestního práva. Brno: MU 1995, s.176, ISBN 80-210-1227-7
2. Černíková, V. a kol.: Sociální ochrana. Terciální prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk 2008, s. 244, ISBN 970-80-7380-138-0

⁵⁹ Dobrým príkladom je pripravovaný národný projekt „Šanca na návrat“ v rámci operačného programu „Ľudské zdroje“ Európskeho sociálneho fondu, pripravovaného na GR ZVJS.

3. Garland, D.: The Culture of Control. Oxford: UP 2001, s. 307, ISBN 0-19-925802-3
4. Goffman, E.: Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. New York: Doubleday 1961, s. 386, ISBN 0-385-00016-2
5. Goffman, E.: Stigma: poznámky k problému zvládání narušené identity. Praha: Slon 2003, s. ISBN 80-86429-21-0
6. Handbook on Crime and Deviance. New York: Springer 2009, s. 602, ISBN 978-1-4419-0244-3
7. Holcr, K. – Polák, P.: Vývoj kriminality v SR 25 rokov po rozdelení ČSFR. In: Lubelcová, G. (ed.): Paralely a divergencie. Bratislava: UK 2018, s.27-48, ISBN 978-80-223-4633-7
8. Inciardi, J.A.: Trestní spravedlnost. Praha: VP, s. 796, ISBN 80-85605-30-9
9. Keller, J.: Sociologie byrokracie a organizace. Praha: Slon 1996, s.173, ISBN 80-85850-15-X
10. Kopp, P. akol.: Penitenciárna psychológia. Bratislava: Akadémia PZ 2004. 103 s. ISBN 80-8054-326-7
11. Lubelcová, G.: Kriminalita ako spoločenský fenomén. Úvod do sociologicky orientovanej kriminológie. Bratislava: Veda 2009, s. 211, ISBN 978-80-224-1051-9
12. Lubelcová, G.: Kriminalita ako modalita sociálneho konania. In: Sociológia 2014, č.2, s. 167-193, ISSN: 0049-1225
13. MacKenzie, D.L.: What works in Corrections. Cambridge: UP 2006, s. 391, ISBN 0-521-00120-X
14. Nedbálková, K.: Spoutaná rozkoš. Sociální (re)produkce gender a sexuality v ženské věznici. Praha: Slon 2006, s. 198, ISBN 80-86429-65-2
15. Sykes, G.M. - Cullen, F.T.: Criminology. New York: Harcourt Bruce Janovich 1992, s. 519, ISBN 0-15-516118-0
16. Šmausová, G.: Současná exkluze a inkluze prostřednictvím trestního práva. In: Sociální studia 2000, č.5, s. 87-96, ISSN: 1214-813X
17. The Oxford Handbook of Criminology. Oxford: UP 2002, s.1185, ISBN 0-19-924937-7
18. Tipp, S.L. (ed.): America's Prisons: Opposing Viewpoints, San Diego: Greenhaven Press 1991, s. 262, ISBN 0-89908-153-3
19. Wacquant, L.: Deadly Symbios. When Ghetto and Prison Meet and Mesh. In: Punishment and Society, 2001, 3(1). s. 95-133. ISSN: 1462-4745
20. Young, J.: The Exclusive Society, London: Sage 1999, s. 216, ISBN 0-8039-8151-1

21. www.justice.gov.sk/stat/statr.htm
22. www.minv.sk/statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-xml

Kontaktné údaje autora:

prof. PhDr. Gabriela Lubelcová, CSc.

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Gondova 2

814 99 Bratislava

Slovenská republika

METODIKA URČOVANIA PENITENCIÁRNEJ RECIDÍVY

Jozef Griger, Lenka Kramarčíková, Jakub Lorko

Zbor väzenskej a justičnej stráže

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Kľúčové slová: trestná politika – politika založená na dôkazoch – recidíva – výkon trestu odňatia slobody

Key words: criminal policy - evidence based policy - recidivism – imprisonment

Anotácia: Príspevok sa zameriava na zachytenie významu správneho vykazovania recidívy ako objektívneho podkladu pre prijatie systémových opatrení v trestnej politike štátu.

Summary: The paper aims to capture the importance of correct reporting of recidivism as an objective basis for the adoption of systemic measures in the state's criminal policy.

1. Úvod

Spáchanie trestného činu osobou, na ktorej sa v minulosti realizovala represia trestu a intervencia smerujúca k náprave, nielenže ohrozuje záujmy chránené trestným právom ale najmä narúša dôveru v schopnosť trestného práva prispieť k ochrane spoločnosti existujúcimi prostriedkami resocializácie. Štát preto pristupuje k trestaniu recidivistov prísnejšie, „a to vychádzajúc z myšlienky, že ak sa výchovné pôsobenie predchádzajúceho potrestania minulo účinkom a recidivista po predchádzajúcom odsúdení spáchaním ďalšieho trestného činu preukázal ľahostajnosť k hodnotovému systému spoločnosti, je v prípade ďalšieho odsúdenia na mieste prísnejšia represia a poskytnutie zvýšenej ochrany trestno-právnymi nástrojmi“.⁶⁰

Možnosť prísnejšieho potrestania recidivistov by však pre štát nemalo byť jediným opatrením, pretože sa ním reaguje iba na následok opakovaného spáchania trestného činu. Orgány zodpovedné za trestnú politiku štátu musia pristúpiť aj k systémovým opatreniam orientovaným do budúcnosti, pracovať s príčinami opakovaného zlyhania a odstraňovať možné riziká „resocializačného neúspechu“ skryté v zásadách ukladania sankcií a ich výkone.

⁶⁰ Rozhodnutie Ústavného súdu SR č. PL. ÚS 106/2011 zo dňa 28. 11. 2012.

2. Sankčná politika založená na dôkazoch

Základným nástrojom tvorby systémových opatrení sankčnej politiky reagujúcim na recidívu je penologický výskum, ktorý by mal verifikovať správnosť existujúcich riešení, resp. na základe signifikantných faktorov navrhovať nové riešenia, ktoré je nutné zaviesť do aplikačnej praxe. Akékoľvek opatrenia sankčnej politiky by mali vychádzať z poznania skutočnosti založeného na analýze faktov a dôkazov (evidence based policy). Prístup zameraný na dôkazy a fakty v sankčnej politike:

1. **ochraňuje budúce obete** – vytváranie podmienok pre výchovnú funkciu trestu, zmenu postojov odsúdených k trestnej činnosti a vytváranie podmienok pre integráciu odsúdených do spoločnosti chráni spoločnosť pred recidívou odsúdených – fakty a dôkazy o úspechu alebo zlyhaní prepustených odsúdených sú podkladom pre zlepšovanie realizovaných intervencií;
2. **ochraňuje spoločnosť pred trestným populizmom** – *„chybujúce empirické dáta uľahčia život trestnému populizmu, v ktorého rámci nebývajú presadzované opatrenia účinné z hľadiska celkového znižovania kriminality, ale skôr z hľadiska hlasov a sympatií voličov. Je totiž známe, že verejnosť má tendenciu preceňovať účinok generálnej prevencie, a to v zmysle možnosti odstrašovať páchateľov prísnyimi trestami“*⁶¹ a
3. **znižuje ekonomické dopady kriminality** - ak po analýze faktov zavedieme do zásad ukladania trestov a ich výkonu opatrenia a intervencie, ktoré fungujú, znížením kriminality ochránime finančné prostriedky daňových poplatníkov (škody spôsobené trestnou činnosťou a rovnako aj náklady potrebné na zabezpečenie výkonu trestov)
4. **umožňuje odôvodnenosť existencie jednotlivých druhov a výmery sankcií** – v súčasnosti nemáme vedomosť napr. o odpovedi na otázku, prečo sú pri jednotlivých trestoch sadzby výkonu trestu odňatia v rozpätí dikcie zákona (možno až na argumenty z vertikálnej komparácie), ktoré by odrážali nielen mieru závažnosti protispoločenského činu ale najmä odzrkadľovali efektivitu výkonu danej sankcie vzhľadom na špecifiká konkrétneho trestného činu.

Z uvedeného vyplýva, že orgány zodpovedné za trestnú politiku majú nielen povinnosť vykonávať opatrenia smerujúce k naplneniu účelu trestného práva, ale majú súčasne záväzok dokazovať, že tieto opatrenia fungujú.

⁶¹ Scheinost, M., Válková, H. a kol.: Sankční politika a její uplatňování. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015., s. 112, ISBN 978-80-7338-154-7

2.1. Recidíva ako dôkaz o miere účinnosti trestnej politiky

Hoci má recidíva ako dôkaz o účinnosti trestnej politiky svoje limity⁶², predstavuje jeden z kľúčových pojmov, ktorý je spájaný s niekoľkými prívlastkami odzrkadľujúcimi predmet záujmu jednotlivých subjektov trestnej politiky. Pre správne vymedzenie penologickej (penitenciárnej) recidívy a jej odlíšenie je dôležité tieto prívlastky vysvetliť:

- **trestnoprávna recidíva** - predstavuje spáchanie trestného činu páchatel'a po tom, čo bol pre iný trestný čin právoplatným rozsudkom odsúdený (nie je potrebné, aby trest už vykonal); v súlade s vymedzením uvedeným v Trestnom zákone **ovplyvňuje posudzovanie zániku trestnosti vybraných trestných činov, výšku, druh a spôsob výkonu trestu a pri niektorých trestných činoch je diferenciačným znakom kvalifikovanej skutkovej podstaty** (napr. zanedbanie povinnej výživy, krádež);
- **kriminologická recidíva** – predstavuje recidívu v najširšom význame - opätovné asociálne konanie páchatel'a (faktický stav) bez ohľadu na to, či bol páchatel' za predchádzajúci skutok potrestaný alebo bolo potrestanie zahladené; kriminologické poňatie recidívy sa využíva pri posudzovaní osoby páchatel'a a jeho možnej nebezpečnosti pre spoločnosť (napr. pri určovaní resocializačnej prognózy);
- **penologická (penitenciárna) recidíva** - predstavuje recidívu v užšom význame ako trestnoprávna recidíva, pretože okamihom hodnotenia nie je odsúdenie ale až vykonanie konkrétnej sankcie; pri penitenciárnej recidíve sa pohľad upiera iba na odsúdených, ktorí už v minulosti vykonali nepodmienečný trest odňatia slobody.

Okrem klasifikácie recidívy podľa subjektov trestného práva má pre predkladaný príspevok význam aj diferenciácia recidívy podľa:

- charakteru páchanej trestnej činnosti:
 - všeobecná (nerovnorodá) recidíva – opakovaná trestná činnosť nie je rovnakého druhu (napríklad po odsúdení za trestný čin útoku na verejného činiteľa podľa § 323 Trestného zákona spácha páchatel' trestný čin krádeže podľa § 212 Trestného zákona);
 - druhová recidíva – opakovaná trestná činnosť má rovnaké druhové črty, teda je totožná v znakoch skutkových podstat (napríklad po odsúdení za trestný čin lúpeže podľa § 188 Trestného zákona spácha páchatel' trestný čin vydierania podľa § 189 Trestného zákona);

⁶² Neodhaľuje skutočné množstvo opakovaného páchania trestných činov v spoločnosti, keďže významné (ale neznáme) množstvo trestných činov nie je hlásené (latentná kriminalita); nehovorí nič o tom, či bol nový trestný čin viac alebo menej závažný ako ten predchádzajúci; odhaľuje iba prípady zlyhania a neberie do úvahy resocializačné úspechy; nereflektuje na teóriu desistencie.

- individuálna (špeciálna) recidíva – opakovaná trestná činnosť je identická (napríklad po odsúdení za trestný čin týrania blízkej osoby a zverenej osoby podľa § 208 Trestného zákona páchateľ spácha opakovane trestný čin týrania blízkej osoby a zverenej osoby);
- časového rozpätia medzi posudzovanými udalosťami - časovo obmedzená (so stanoveným časovým rozpätím – napríklad podľa ustanovenia § 207 ods. 3 písm. c) Trestného zákona sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov potrestá páchateľ, ak spácha čin uvedený v odseku 1 alebo 2 hoci bol v predchádzajúcich dvadsiatich štyroch mesiacoch za taký čin odsúdený alebo z výkonu trestu odňatia slobody uloženého za taký čin prepustený) a časovo neobmedzená.

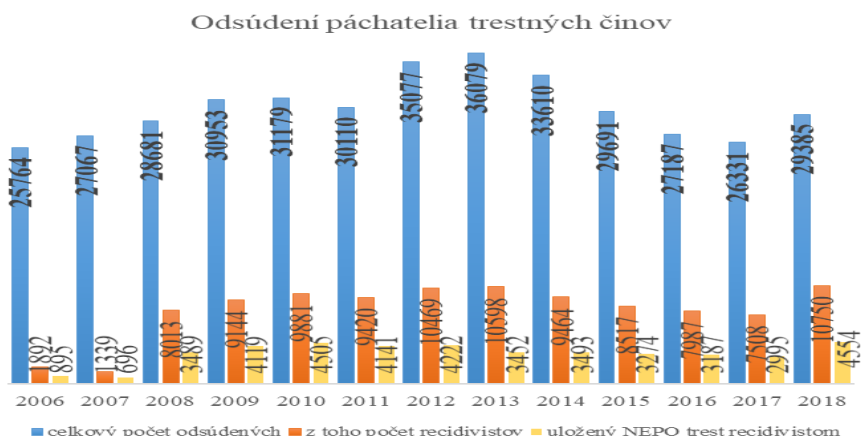
2.2. Údaje o penologickej recidíve v Slovenskej republike

Zdrojom informácií o trestných činoch spáchaných recidivistami a dynamike ich vývoja sú v podmienkach Slovenskej republiky štatistiky Ministerstva spravodlivosti SR (publikované v Štatistickej ročenke MS SR), Generálnej prokuratúry SR (publikované v Štatistickej ročenke Generálnej prokuratúry SR), Policajného zboru Slovenskej republiky (publikované v demografických a sociálnych štatistikách Štatistického úradu SR) a Zboru väzenskej a justičnej stráže (publikovaná ako počet odsúdených podľa mesiacov na internetovej stránke zboru). Metodika vykazovania recidívy a rovnako aj prístup štatistických jednotiek k spracovaniu relevantných podkladov, je však v uvedených zdrojoch značne rozdielna a výpovedná hodnota je ovplyvnená spôsobom zadefinovania recidívy vo vybraných evidenciách.

Podľa aktuálnej smernice a usmernení analytického centra Ministerstva spravodlivosti SR (ďalej len „ministerstvo“) o súdnej štatistike vyznačuje poverený súdny úradník informáciu o recidíve do štatistického listu T (ŠL-T). Štatistický list sa spracúva o každej právoplatne skončenej veci v informačnom systéme ministerstva, ktorým je aplikácia pre zber štatistických údajov. Do informačného systému sa údaje vkladajú manuálne. V prípade vykazovania recidívy súdny úradník vychádza z údajov uvedených v právoplatnom rozhodnutí súdu, tzn. zaznamená údaje o trestnoprávnej recidíve. Tento spôsob vykazovania recidívy je náročný na správnosť vyznačovania údajov.⁶³ Rizikom je rovnako možnosť zahľadania odsúdenia formou milosti alebo amnestie, či opakované odsúdenie ešte pred vykonaním skôr uloženého trestu (v takomto

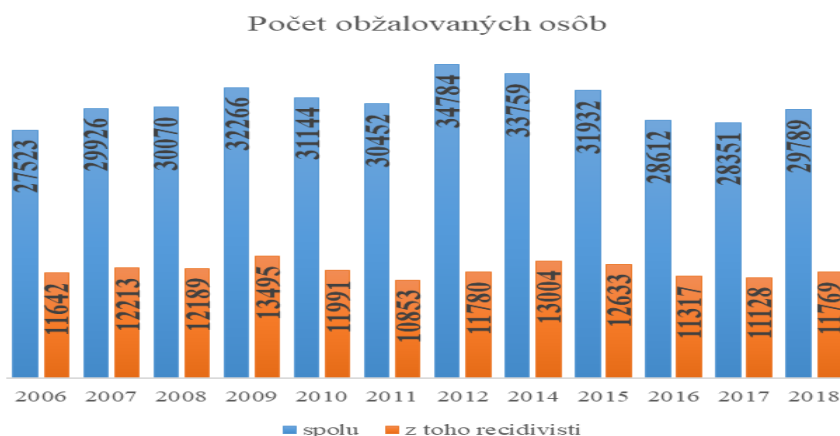
⁶³ Uvedené potvrdzuje napríklad štatistická ročenka ministerstva z roku 2008, v ktorej sa uvádza: „Údaje o percentuálnom počte osôb zaradených v kategórii recidivistov, nemusia zodpovedať skutočnému počtu odsúdených recidivistov; nie všetky súdy pri vyznačovaní recidívy postupovali v zmysle Smernice 31/2005 Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky z 20. decembra 2005 č. 665/2005-53 o súdnej štatistike a recidívu v Štatistickom liste T nevyznačili.“.

případe nie je možné hovoriť o penologickej recidíve, nakoľko tá predpokladá vykonanie konkrétnej sankcie).

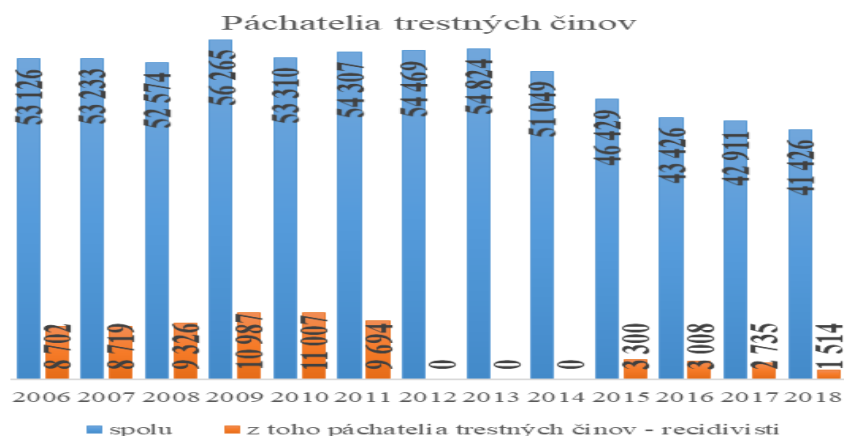
Obrázok č. 1

Generálna prokuratúra SR spracúva štatistiky o recidíve z počtu obžalovaných osôb. Podľa štatistickej ročenky Generálnej prokuratúry sú za recidivistov vykazované osoby obžalované v danom roku, ktoré boli v posledných desiatich rokoch najmenej jedenkrát právoplatne odsúdené.

Obrázok č. 2

Údaje o kriminalite uvedené v demografických a sociálnych štatistikách Štatistického úradu SR sa získavajú z Evidenčno-štatistického systému kriminality vedeného Policajným zborom SR. V tomto systéme sa sústreďujú údaje o trestných činoch a údaje o známych páchatel'och (vyšetrovaných osobách). Štatistické údaje o páchatel'och sú agregované informácie, ktoré sa pri policajnom vyšetrovaní podarilo policajtom o páchatel'och zistiť a zaevidovať. Podľa slovníka pojmov, ktorý je súčasťou údajov o kriminalite uvedených v demografických a sociálnych štatistikách Štatistického úradu SR, sa za recidivistu označuje osoba, ktorá sa opakovane dopustila spáchania trestného činu rovnakej povahy.

Obrázok č. 3

Zbor väzenskej a justičnej stráže na rozdiel od uvedených subjektov aktuálne vykazuje len štatistiku o počte odsúdených, ktorí sa ku koncu kalendárneho mesiaca, nachádzali opakovane vo výkone trestu odňatia slobody (nejde o údaje za určené obdobie a preto ich nie je možné porovnávať s vyššie uvedenými zdrojmi). Za recidivujúceho odsúdeného sa na účely tejto štatistiky považuje každá osoba, ktorá nie je vo výkone trestu odňatia slobody prvýkrát a to bez ohľadu na čas, ktorý uplynul od prepustenia a dôvody jeho návratu - okrem „klasických recidivistov, sú tam aj odsúdení,

- ktorí počas skúšobnej doby podmieneného prepustenia porušili „iba“ súdom uloženú povinnosť (nespáchali ďalší trestný čin),
- ktorým až po prepustení bola premenená podmienka uložená za spáchanie trestného činu pred výkonom pôvodného trestu odňatia slobody.

K 31. októbru 2019 bolo vo výkone trestu opakovane 5733 odsúdených. **Z uvedených údajov vyplýva nielen rozdielnosť vykazovania recidívy jednotlivými subjektami, ale vo vzťahu k zameraniu príspevku najmä to, že v Slovenskej republike sa osobitne nesleduje recidíva vo vzťahu k účinnosti vykonanej sankcie – penologická (penitenciárna) recidíva. Uvedené štatistiky síce uvádzajú podiel recidivistov na celkovom počte stíhaných či odsúdených osôb, avšak nie je z nich možné zistiť, aké konkrétne tresty a iné sankcie boli recidivujúcim páchatelom uložené.**

3. Metodika určovania penitenciárnej recidívy v zahraničí

S cieľom nastaviť medzinárodne akceptovateľnú a porovnateľnú metodiku vykazovania penitencárnej recidívy sme v rámci výskumnej časti príspevku zrealizovali:

1. dotazníkový prieskum vykazovania penitencárnej recidívy a

2. analýzu otvorených štúdií metodikov zaoberajúcich sa určovaním penologickej recidívy.

3.1. Dotazníkový prieskum vykazovania penitenciárnej recidívy

Dotazníkový prieskum sme realizovali v dňoch 27. mája – 13. novembra 2019 medzi členmi Európskej organizácie väzenských a nápravných služieb (ďalej len „EuroPris“)⁶⁴. Dotazník s nižšie uvedenými otvorenými otázkami a jednou zatvorenou otázkou bol v prvej časti prieskumu od 27. mája do 30. júna 2019 zverejnený na vyplnenie na internetovej stránke EuroPrisu prostredníctvom nástroja Knowledge management system (ďalej len „KMS“)⁶⁵, aby bolo umožnené všetkým členom EuroPris vyjadriť sa k danej problematike. V druhej časti realizácie boli od 20. októbra 2019 prostredníctvom emailovej komunikácie kontaktovaní tí členovia EuroPrisu, ktorí sa nevyjadrili cez KMS.

Prieskumné otázky:

1. S akým vymedzením recidívy pracuje Vaša väzenská služba?
2. Za recidívu sa z pohľadu Vašej väzenskej služby považuje (vyberte odpoveď najbližšie k Vášmu vymedzeniu):
 - a) každé protiprávne konanie prepusteného odsúdeného bez ohľadu na uložený druh trestu
 - b) každé protiprávne konanie prepusteného odsúdeného, za ktoré sa opakovane dostane do výkonu trestu odňatia slobody.
3. Považuje vaša väzenská služba za recidívu aj nesplnenie súdom uloženej povinnosti alebo obmedzenie v rámci skúšobnej doby podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody?
4. Berie väzenská služba pri vykazovaní recidívy do úvahy aj čas, ktorý uplynul od prepustenia odsúdeného z výkonu trestu odňatia slobody? Ak áno, aký je tento čas? Je tento čas rovnaký bez ohľadu na spáchaný trestný čin?

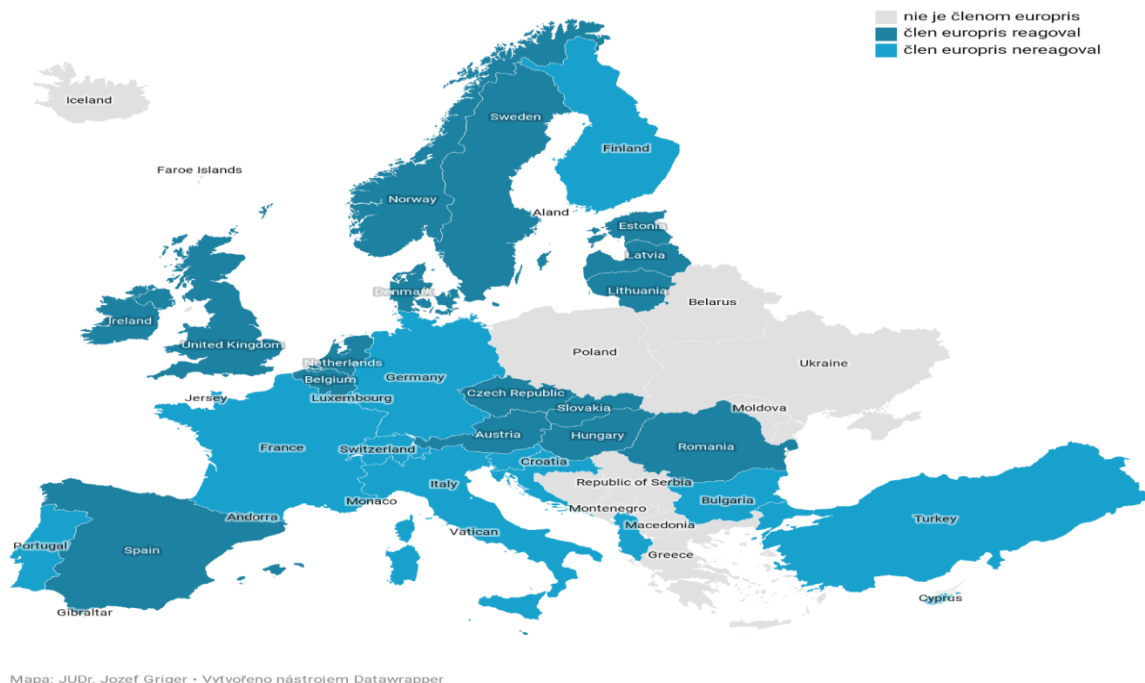
⁶⁴ EuroPris je „európska organizácia sietí, ktorá uľahčuje spoluprácu, vzájomne vzdelávanie a výmenu osvedčených postupov v oblasti európskych väzenských služieb“. Členmi môžu byť tie štáty, ktoré patria do Rady Európy. V súčasnosti hovoríme o 33 väzenských službách, z čoho v 26 prípadoch ide o štáty patriace do Európskej Únie (ďalej len „EÚ“). Cieľom tejto organizácie je zlepšiť profesionálnosť, verejný poriadok a bezpečnosť väzenských zariadení, prostredníctvom aplikácie efektívnejších noriem a v neposlednom rade znížením recidívy. Pri svojej činnosti EuroPris využíva množstvo nástrojov, príkladom je „Európsky väzenský informačný systém“ (ďalej len „EPIS“). Tento nástroj bol vytvorený v roku 2014 na „zvýšenie transparentnosti, vytváranie sietí a výmenu osvedčených postupov medzi európskymi väzenskými správami“. Predstavuje jednotné kontaktné miesto s odpoveďami na najčastejšie otázky ako napríklad, počet a typ väzníc či väzenskú populáciu tej ktorej krajiny. Zároveň na základe rozhodnutia Rady EÚ je EPIS považovaný za „výlučný nástroj na zhromažďovanie informácií o európskych väzenských zariadeniach“. V súčasnej dobe disponuje s údajmi o výše 550 väzenských zariadeniach z celej Európy.

⁶⁵ Jeho úloha spočíva v zhromažďovaní odpovedí jednotlivých krajín týkajúcich sa správy väzníc. V súčasnosti jeho obsah tvorí výše tisíc odpovedí na sto tém zaoberajúcich sa práve správou väzníc.

5. Vykazuje väzenská služba štatistiky rozdielne recidívu podľa toho či sa odsúdený dopúšťa rovnakého alebo obdobného trestného činu, za ktorý bol v minulosti vo výkone trestu odňatia slobody (trestný čin s rovnakým / obdobným objektom)?
6. Je recidíva kritériom hodnotenia práce väzenskej služby?

Priamo cez KMS sa prieskumu zúčastnil väzenské služby z Katalánska, Dánska, Škótska, Holandska, Severného Írska, Litvy, Rumunska, Maďarska a Lotyšska. Mimo KMS (prostredníctvom emailovej komunikácie) odpovedalo ďalších deväť väzenských služieb z Českej republiky, Anglicka a Walsu, Nórska, Írska, Malty, Estónska, Švédska, Rakúska a Belgicka.⁶⁶ K odpoveďiam zahraničných väzenských služieb sme pridali aj odpovede Zboru väzenskej a justičnej stráže.

Krajiny zapojené do prieskumu recidívy

Obrázok č. 4

Vo všeobecnosti možno uviesť že prieskumu sa zúčastnilo 19 väzenských služieb organizácie EuroPris, vrátane Slovenskej republiky, čo predstavuje 57,6% zo všetkých členov.

3.1.1 Výsledky a zhodnotenie dotazníkového prieskumu

Otázka č. 1

Prostredníctvom 1. otázky sme zisťovali základné definičné vymedzenie pojmu recidíva podľa jednotlivých väzenských služieb a teda, určenie, na ktoré osoby sa táto definícia

⁶⁶ V niektorých zapojených krajinách je súčasťou väzenskej služby aj probačná služba (Nórsko, Švédsko, Anglicko a Wales).

vzťahuje. Vymedzenia ako štáty vnímajú recidívu sme rozdelili do dvoch skupín.

Prvá skupina pod recidívou rozumie nový vstup do väzenia po prepustení obvineného alebo odsúdeného za nový trestný čin, ak predchádzajúce odsúdenie nebolo zahladené (*Malta, Katalánsko, Litva, Česko*). Možno pozorovať, že pre tieto krajiny, nie je podstatný časový faktor. Práve spomínané vymedzenie ma najbližšie k vymedzeniu penitenciárnej recidívy na Slovensku.

Druhú skupinu tvoria definície väzenských služieb, ktoré zohľadňujú pri vnímaní recidívy časový faktor, ktorý sa pohybuje v rozmedzí od 1 až 3 rokov. V hlavnej časti definície sa avšak stotožňujú s prvou skupinou (*Maďarsko, Írsko, Dánsko, Rumunsko, Švédsko*). Možno ešte spomenúť, že pri severských krajinách sledujeme takzvanú „severskú“ definíciu podľa ktorej, je recidíva prijatie do väzenia v lehote dvoch rokov po prepustení z väzenia. (*Nórsko*). Samostatne sa chceme v nasledujúcom texte venovať vyjadreniam 5 väzenských služieb, ktorých vymedzenie recidívy nás špecificky zaujalo (*Holandsko, Lotyšsko, Rakúsko, Belgicko, Estónsko*).

Holandska väzenská služba na vymedzenie recidívy využíva výpočet, v ktorom je stanovené percento ľudí, ktorí sa do dvoch rokov vrátia do väzenia. Pri svojom vyjadrení ďalej uviedlo, že Výskumne a dokumentačné centrum holandského ministerstva spravodlivosti (*The Research and Documentation Centre (WODC)*), počíta recidívu omnoho rozsiahlejšie, nakoľko sleduje rôzne skupiny bývalých odsúdených a skúma recidívu rôznych druhov trestných činov (napríklad všeobecnú, špeciálnu).

Lotyšská väzenská služba sa definíciou zaraďuje do prvej skupiny. Zaujímavosťou podľa nášho názoru sú skutočnosti, že podľa Lotyšskej väzenskej správy samotná rýchlosť orgánov činných v trestnom konaní má vplyv na dokazovanie opätovného spáchania trestného činu a preto, uvádzajú že je podľa nich správnejšie používať vymedzenie „...osoba, proti ktorej sa začalo trestné konanie..“.

Ďalšou z vybraných väzenských služieb je Rakúska väzenská služba. Zvláštnosťou rakúskeho vymedzenia je, že pod pojem recidíva nezaraďujú osoby, ktoré boli odsúdené na trest odňatia slobody bez skúšobnej doby a osoby, ktoré boli prepustené z väzenia po jednom roku. Nad takýmito osobami však vykonávajú dohľad v trvaní štyroch rokov.

Belgická väzenská služba uviedla, že samotné skúmanie recidívy predstavuje pomerne zložitý proces. Ich trestný zákon explicitne nevyjadruje pojem recidíva, preto konečná a všeobecne akceptovaná definícia recidívy v kriminologickom ani penologickom zmysle neexistuje. Ako synonymum pojmu recidíva uvádzajú pojem „opakované“. Pri naplnení tohto pojmu môže sudca v súlade so zákonom uložiť prísnejší trest prípadne použiť prísnejšiu trestnú

sadzbu.

Na záver zodpovedania prvej otázky možno ešte spomenúť vymedzenie Estónskej väzenskej služby. Estónsko samotnú definíciu recidívy nepredvída, meria ju však podľa iných vymedzení. Za recidivujúceho odsúdeného považuje:

- a) osobu, ktorá je podozrivou v novom trestnom prípade počas 12 mesiacov po prepustení z väzenia
- b) osobu, ktorá je podozrivá v novom trestnom prípade a odsúdená v priebehu 24 mesiacov od prepustenia.

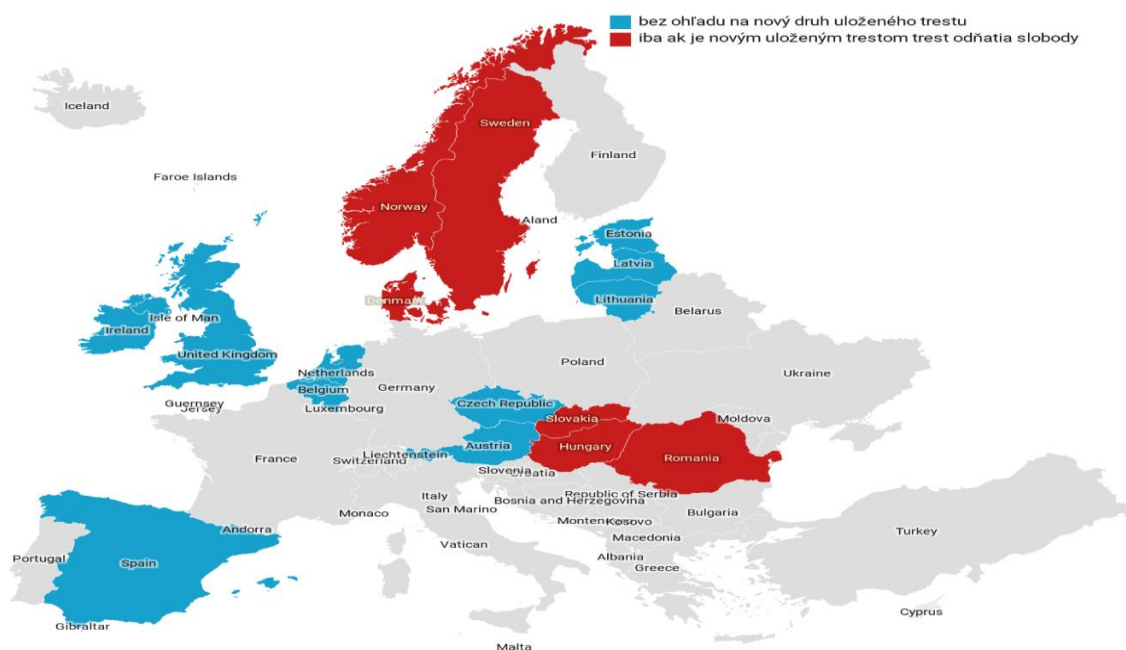
Otázka č. 2

Prostredníctvom 2. otázky sme chceli zistiť, či väzenské služby hodnotia ako recidivistu iba odsúdeného, ktorý sa vrátil do výkonu trestu odňatia slobody (novým uloženým trestom je trest odňatia slobody) alebo považujú za recidivistu odsúdeného, ktorému bol za protiprávne konanie po prepustení uložený akýkoľvek trest. Väčšina (58%) väzenských služieb v rámci EuroPris zúčastnených na výskume sa stotožňuje s vymedzením, že recidivistom je odsúdený, ktorý sa dopustil protiprávneho konania bez ohľadu na uložený druh trestu.

Tabuľka č. 1 – druh uloženého trestu a recidíva

a) každé protiprávne konanie prepusteného odsúdeného bez ohľadu na uložený druh trestu	11
b) každé protiprávne konanie prepusteného odsúdeného, za ktoré sa opakovane dostane do výkonu trestu odňatia slobody	8

Protiprávne konanie prepusteného odsúdeného je pre väzenskú službu recidívou

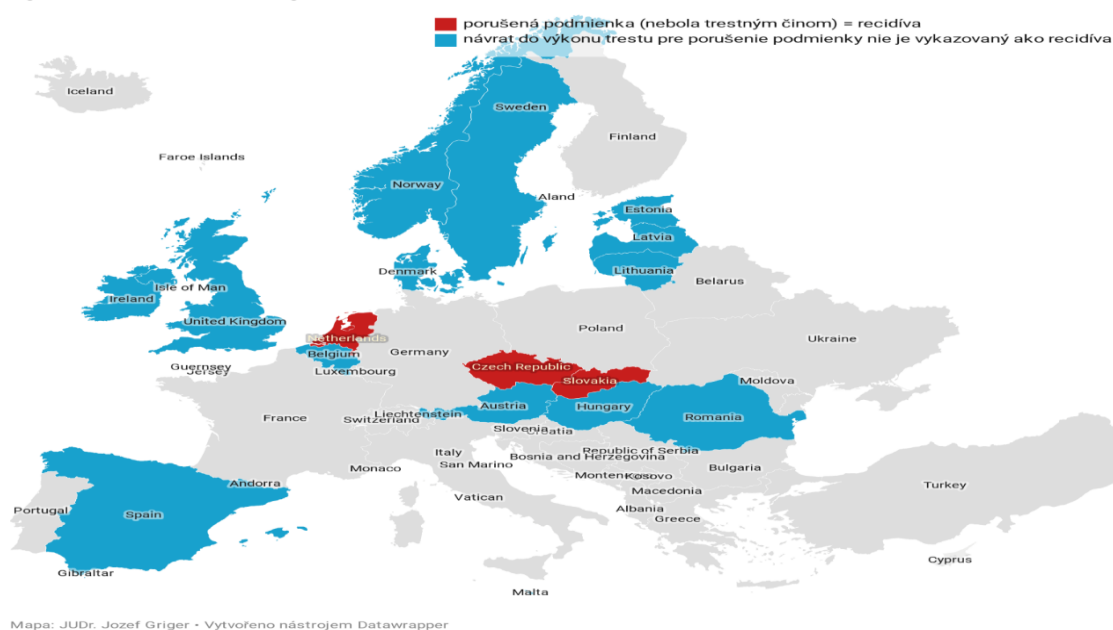
Obrázok č. 5

Otázka č. 3

Otázka č. 3 bola zameraná na zistenie vnímania vplyvu porušenia a nesplnenia súdom uložennej povinnosti a obmedzení v rámci skúšobnej doby podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody. K uvedenej otázke, či väzenská služba považuje za recidívu aj nesplnenie súdom uložennej povinnosti alebo obmedzenie v rámci skúšobnej doby podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody nám dalo odpoveď 18 väzenských služieb, ktoré boli prevažne negatívneho charakteru. Zo zaslaných podkladov od Belgickej väzenskej služby sme na základe neurčitého stanoviska nevedeli ich odpoveď subsumovať pod žiadnu z uvedených možností. Z vyjadrení väzenských služieb, ktoré uviedli negatívne stanovisko sme vybrali odpoveď väzenských služieb Malty a Nórska.

Väzenská služba Malty uviedla, že podmienene prepusteným sa zvyčajne ustanovujú osobitné podmienky ktoré keď porušia, vrátia sa späť na celý výkon trestu, ktorý im bol predtým uložený. Nórska väzenská služba upozornila na skutočnosť, že nemajú samostatnú väzenskú službu, ale nahrádza ju služba, ktorá zahŕňa aj väznice aj probačné služby. Z tohto dôvodu za recidívu považujú výlučne prípady zhodné s vymedzením v otázke č.1.

Vplyv porušenia podmienky uloženej v rámci podmieneného prepustenia na vykazovanie recidívy

Obrázok č. 6

Otázka č. 4

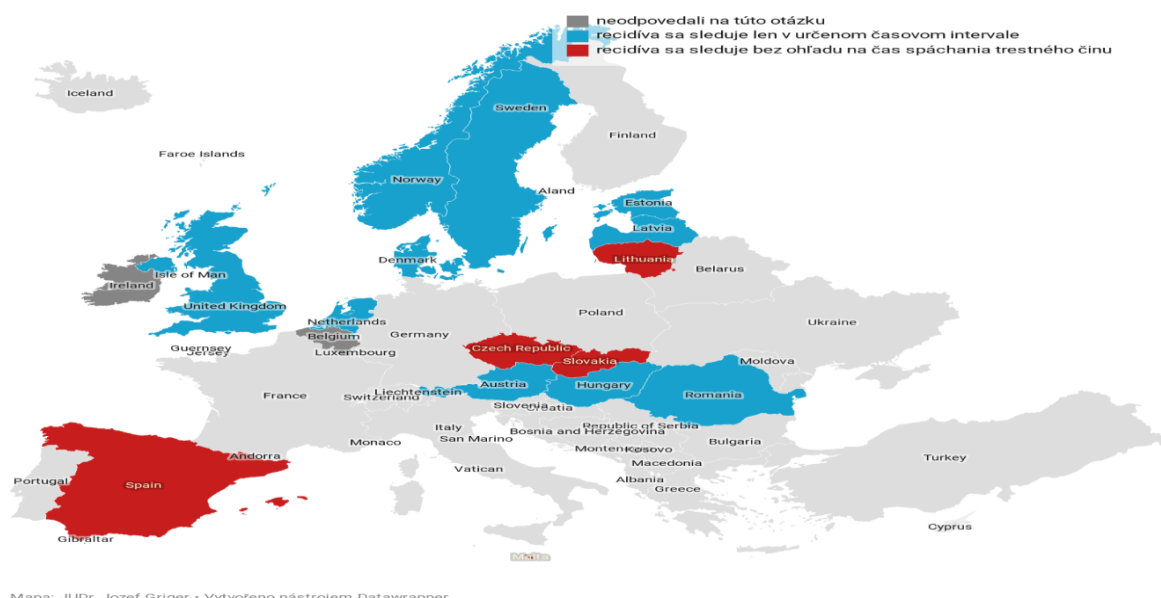
V otázke č. 4 sme zisťovali, aký je vplyv plynutia času na vykazovanie recidívy z pohľadu jednotlivých väzenských služieb. Väčšia časť respondentov (58%) časový faktor zohľadňuje. Odpovede väzenských služieb, ktoré na túto otázku zodpovedali kladne, sme rozdelili do dvoch skupín.

Do prvej skupiny patria väzenské služby, ktoré zohľadňujú časový faktor a uviedli aj jeho dĺžku. V nasledujúcom texte jednotlivé väzenské služby vymenujeme a za nimi uvedieme ich vyjadrenie. Väzenská služba Dánska – 2 roky, Väzenská služba Anglicka a Wales – 1 rok, , Väzenská služba Maďarska – 2/3 roky, Väzenská služba Severného Írska – 1rok, Väzenská služba Rumunska – 2/3 roky, Väzenská služba Estónska – 1/2 roky, v závislosti od toho do ktorej z definičných vymedzení uvedených v otázke č.1 je odsúdený zaradený, Väzenská služba Holandska – 2 roky, Nórska väzenská služba – 2 roky a Švédsko väzenská služba – 3 roky. Okrem uvedeného švédska väzenská služba ďalej uvádza, že pri štatistikách severských krajín sa berú do úvahy posledné 2 roky po prepustení. Zároveň upriamuje pozornosť na skutočnosť, že majú možnosť vziať do úvahy časové rozmedzie 1 – 5 rokov.

Druhú skupinu tvoria väzenské služby, ktoré síce časový faktor zohľadňujú, ale otázku poňali skôr ako problematiku dohľadu. Rumunská väzenská služba uviedla, že doba medzi podmieneným prepustením a dátumom výkonu trestu odňatia slobody predstavuje pre odsúdeného lehotu na dohľad. Rakúska väzenská služba sa zas vyjadrila, že dohľad vykonáva nad bývalými odsúdenými v priebehu 4 rokov po prepustení.

Z väzenských služieb, ktoré časový faktor nezohľadňujú možno spomenúť Lotyšskú väzenskú službu, ktorá zástava názor že „čím je človek dlhšie na slobode, tým je pravdepodobnosť že spácha ďalší trestný čin menšia“. Vo všeobecnosti možno ešte uviesť, že pri hodnotení rizík zohľadňujú interval 2 – 5 rokov. Väzenská služba Malty uvádza, že aj napriek nezohľadňovaniu časového faktora pre určenie recidívy, časové hľadisko berie do úvahy pri skúmaní zvýšenia, resp. zníženia úrovne rizika.

Vplyv času na vykazovanie recidívy

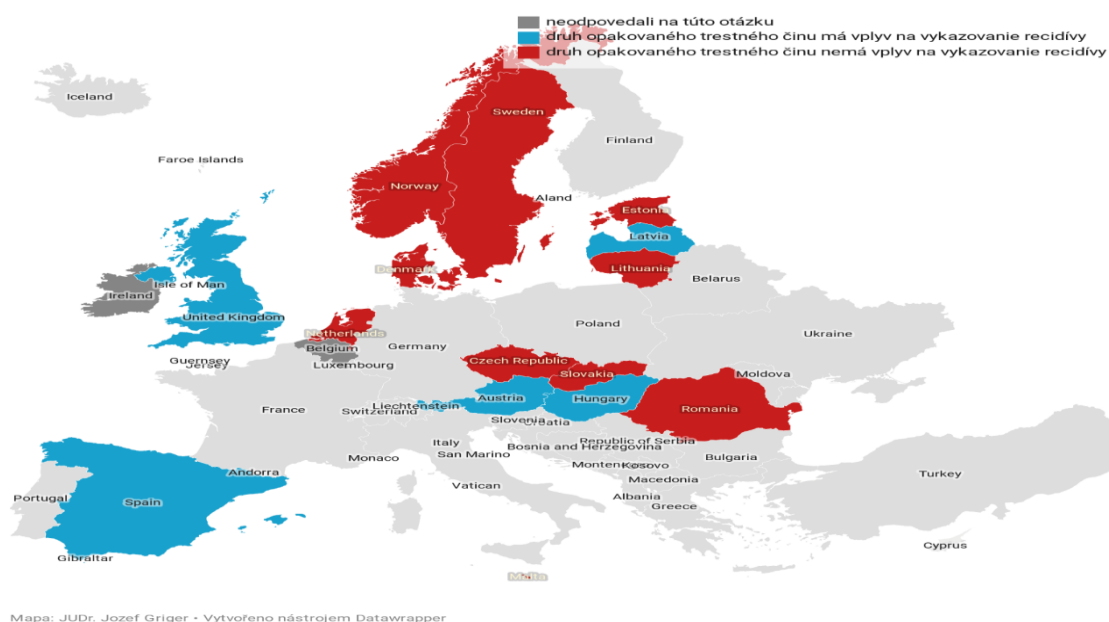
Obrázok č. 7

Okrem uvedeného sme v 4. otázke skúmali aj skutočnosť, či väzenské služby kvalifikujú časový faktor inak v závislosti od druhu trestnej činnosti. K danej časti otázky sa vyjadrilo 5 väzenských služieb (Nórsko, Estónsko, Anglicko a Wales, Česko, Slovensko). Možno uviesť, že tieto väzenské služby, druh spáchaných trestných činov nezohľadňujú. Z vyjadrenia Českej väzenskej služby možno spomenúť, že druh trestnej činnosti je jeden z faktorov, na ktorý sa prihliada v rámci programu zaobchádzania. Estónska väzenská služba zas uvádza, že pri meraní recidívy sa skúma aj povaha trestných činov. Na záver väzenská služba Anglicka a Walesu tvrdí, že aj napriek skutočnosti, že sa druh trestnej činnosti nezohľadňuje, v štatistikách majú obsiahnuté aj jednotlivé druhy spáchaných trestných činov.

Otázka č. 5

Prostredníctvom 5. otázky sme chceli zistiť vplyv druhu opakovaného trestného činu (rovnorodá/rôznorodá recidíva) na vykazovanie recidívy. Z evidovaných odpovedí možno uviesť vyjadrenie väzenskej služby Katalánska, ktorá uviedla, že vedie štatistickú štúdiu miery recidívy všeobecne ale aj diferencovaním spôsobom podľa druhu trestnej činnosti. Z odpovedí negatívneho charakteru možno spomenúť vyjadrenie väzenskej služby z Lotyšska, ktorá druh trestnej činnosti berie do úvahy iba pri trestných činoch sexuálneho charakteru.

Vplyv druhu opakovaného trestného činu na vykazovanie recidívy

Obrázok č. 8

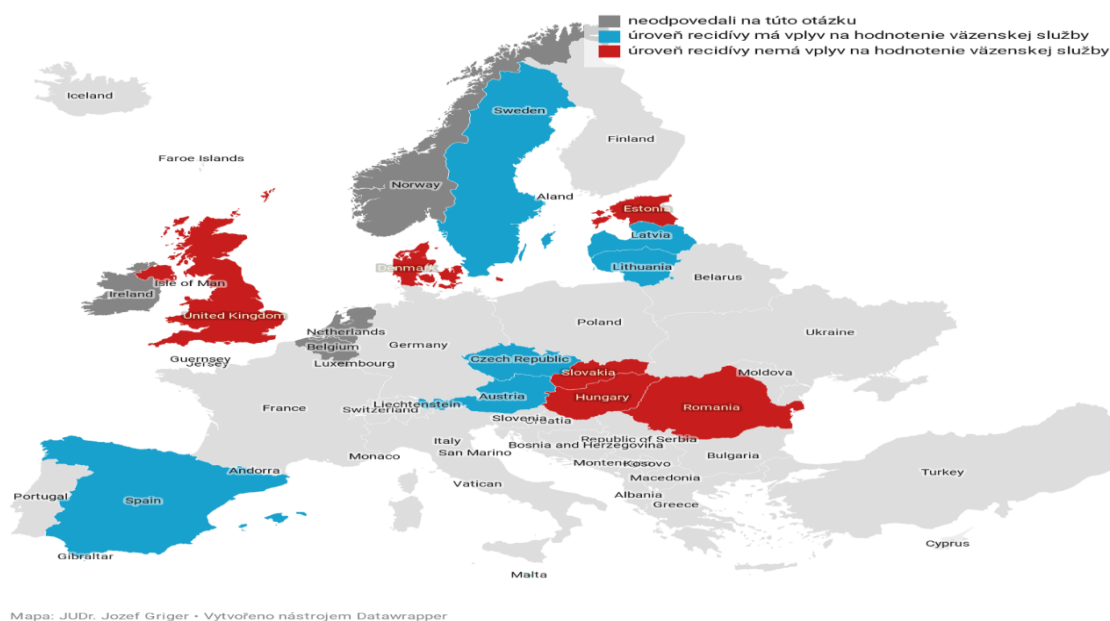
Otázka č. 6

Prostredníctvom 6. otázky sme chceli zistiť, či sú výsledky penitenciárnej recidívy kritériom hodnotenia činnosti väzenskej služby. Väčšia časť (45%) respondentov má systém hodnotenia práce väzenskej služby nastavený tak, že výsledky recidívy sú jeho súčasťou ako

merateľný ukazovateľ (kritérium) hodnotenia práce väzenskej služby (Katalánsko, Litva, Česko, Malta, Severné Írsko, Švédsko, Rakúsko). Možno ešte spomenúť Lotyšsku väzenskú službu, ktorá túto skutočnosť zohľadňuje iba čiastočne - pri hodnotení efektívnosti resocializačných programov.

Švédska väzenská služba uviedla, že recidíva ako kritérium patrí medzi 6 hlavných cieľov švédskej väzenskej a probačnej služby. Väzenská služba Malty nám predložila informáciu o investovaní agentúry nápravných služieb Malty do spoľahlivých hodnotení, ktoré považujú recidívu za kritérium na určenie úrovne rizika, ktoré by mohli na páchatel'a vplývať. Vyjadrenie väzenskej služby Severného Írska obsahuje skutočnosti o uverejňovaní nezávislých hodnotiacich správ inšpekciou trestného súdnictva v Írsku. Zahŕňa mieru recidívy ako mieru účinnosti väzenskej služby a zároveň tvrdí, že v tejto oblasti u nich neexistuje veľa výhrad. Na záver uvedieme ešte vyjadrenie Rakúskej väzenskej služby, ktorá uviedla že Generálne riaditeľstvo pre väzenskú službu považuje nielen samotné odsúdenie za ukazovateľ rizika, ale existenciu recidívy vníma ako osobitné zlyhanie predchádzajúceho obmedzenia slobody.

Vplyv výsledkov recidívy na hodnotenie väzenskej služby

Obrázok č. 9

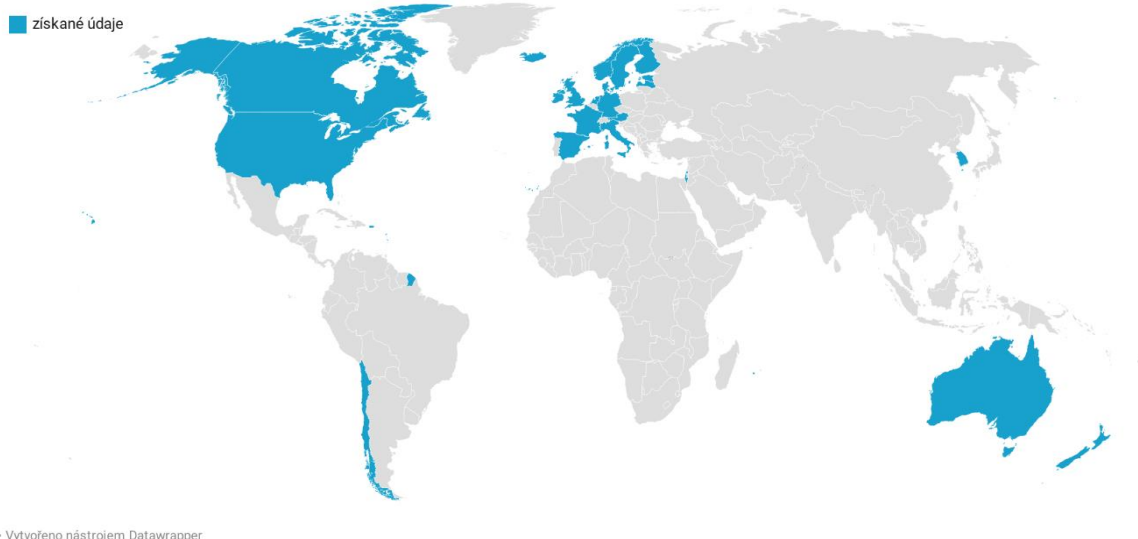
3.2. Analýza otvorených štúdií zaoberajúcich sa metodikou určovania penologickej recidívy

Otvorená veda je v súčasnosti aktuálnou koncepciou v rozvoji a podpore vedeckého poznania, ktorá je zjednodušene charakterizovaná využitím systémov a nástrojov ako digitálne knižnice, sociálne siete a otvorený prístup k dokumentom a dátam cez internet. Tento prístup

umožňuje používateľom čítať, sťahovať, kopírovať, tlačiť, vyhľadávať, prepájať plné texty článkov, indexovať ich, spracúvať dáta programovými systémami, využívať ich na zákonné účely bez finančných, právnych či technických bariér s prihliadnutím na autorské práva. Prostredníctvom voľne prístupnej vedeckej a vyhľadávacej platformy ScienceOpen⁶⁷ sme sa pokúsili nájsť vedecké štúdie, ktoré by zodpovedali cieľom tejto časti nášho príspevku (vedecké štúdie týkajúce sa metodiky určovania penitenciárnej recidívy – medzinárodné definície penologickej / penitenciárnej recidívy). Našmu zadaniu vyhovovala štúdia publikovaná v internetovom časopise Wellcome Open Research od autorov Denis Yukhnenko, Shivpriya Sridhar, Seena Fazel s názvom: „A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update“ publikovaná 11. februára 2019.⁶⁸ Pridanou hodnotou tejto štúdie je, že nadväzuje na štúdiu z roku 2015.

Autori štúdie cielene vyhľadávali voľne dostupné údaje o miere penitenciárnej recidívy v 50 krajinách s najväčšou celkovou väzenskou populáciou, nakoľko považujú ukazovateľ recidívy za mieru efektívnosti väzenských systémov a intervenčných programov. Porovnanie miery recidívy medzi krajinami a regiónmi môže poskytnúť užitočné informácie o relatívnej účinnosti rôznych trestných politík. Prostredníctvom Google Scholar a Google Web identifikovali 27 publikácií, ktoré uvádzali mieru recidívy prepustených väzňov z 23 krajín (vrátane údajov o dĺžke rozhodného obdobia na vykazovanie recidívy).⁶⁹

Krajiny uvedené v štúdií

⁶⁷ <https://www.scienceopen.com/>

⁶⁸ Yukhnenko D, Sridhar S and Fazel S. A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update [version 2; peer review: 2 approved, 1 approved with reservations]. Wellcome Open Res 2019, 4:28 (<https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.2>)

⁶⁹ Z dôvodu absencie bližšie metodického vymedzenia publikovaných údajov neboli do štúdie zahrnuté údaje o miere recidívy z Bruneja, Fínska, Ghany, Indie, Ruska a Thajska.

Vo všetkých získaných výsledkoch sa používalo rozhodné obdobie pre sledovanie recidívy v dĺžke jedného až piatich rokov (Austrália, Rakúsko, Kanada, Chile, Dánsko, Estónsko, Fínsko, Nemecko, Island, Írsko, Izrael, Lotyšsko, Holandsko, Nový Zéland, Nórsko, Singapur, Južná Kórea, Katalánsko, Švédsko, Veľká Británia a niektoré štáty USA).⁷⁰ Dĺžka obdobia pre sledovanie recidívy nad päť rokov bola vo Francúzsku a niektorých štátoch USA.

Hoci cieľom štúdie bolo porovnať mieru recidívy v jednotlivých krajinách, autori sa zhodli, že celkovú mieru recidívy je stále ťažké porovnávať medzi krajinami kvôli výrazným rozdielom v definíciách metodiky získavania údajov. Neexistuje definitívna a všeobecne akceptovaná definícia recidívy v kriminologickom a penologickom zmysle.⁷¹

4. Návrhované opatrenia

Na základe uvedených informácií sme si dovoľili naformulovať niekoľko organizačno-technických opatrení, prostredníctvom ktorých by sa princíp evidence based policy stal súčasťou sankčnej politiky a procesov súvisiacich s výkonom jednotlivých trestov.

Opatrenia na strane Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky:

- vyhodnocovať mieru recidívy vo vzťahu k vykonanému trestu;
- vyhodnocovať mieru recidívy v dvoch časových obdobiach – 2 roky a 5 rokov od vykonania trestu odňatia slobody, resp. od začiatku výkonu alternatívneho trestu (trestu nespojeného s odňatím slobody);
- počas medzinárodných stretnutí orgánov venujúcich sa trestnej politike a kriminalite (napr. European Committee on Crime Problems - CDPC) iniciovať zjednotenie definície recidívy v penologickom (penitenciárnom) zmysle.

Opatrenia na strane Zboru väzenskej a justičnej stráže:

- prevenciu recidívy zaradiť medzi hlavné ciele väzenstva (znižovanie penitenciárnej recidívy by malo byť jedným z kritérií hodnotenia činnosti väzenstva);
- pre správne vykazovanie recidívy (pre ďalšie činnosti zboru) zabezpečiť integráciu informačného systému zboru na Register trestov (alternatívne zabezpečiť iný prenos informácií o trestnej minulosti odsúdeného uvedených v odpise z registra trestov do informačného systému zboru);

⁷⁰ Najčastejšie to bolo obdobie 2 rokov.

⁷¹ Robert, L., Pauwels, L., Vander Laenen, F., Maes, E. MAES: “Meer en beter: onderzoek naar recidive in België”, Panopticon, 2015, s. 152.

- popri aktuálnom stave recidivistov vykonávajúcich trest odňatia slobody vyhodnocovať aj počet nástupov recidivistov do výkonu trestu odňatia slobody v rámci určeného obdobia (spravidla rok);
- do penitenciárnej recidívy zahrnúť len odsúdených, ktorí sú vo výkone trestu odňatia slobody za spáchanie trestného činu v období dvoch a piatich rokov od prepustenia;
- popri všeobecnej penitenciárnej recidíve sledovať aj recidívu „účastníkov“ resocializačných a intervenčných programov - vyhodnocovať mieru recidívy vo vzťahu k vykonanej intervencii.

Literatúra:

1. Robert, L, Pauwels, L., Vander Laenen, F., Maes, E. MAES: “Meer en beter: onderzoek naar recidive in België”, Panopticon, 2015, s. 152.
2. Yuhnenko D, Sridhar S and Fazel S. A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update [version 2; peer review: 2 approved, 1 approved with reservations]. Wellcome Open Res 2019, 4:28 (<https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.2>)
3. Scheinost, M., Válková, H. a kol.: Sankční politika a její uplatňování. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015., s. 112, ISBN 978-80-7338-154-7
4. Rozhodnutie Ústavného súdu SR č. PL. ÚS 106/2011 zo dňa 28. 11. 2012

Kontaktné údaje autorov:

JUDr. Jozef Griger

Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže

Šagátova 1

813 04 Bratislava

Slovenská republika

Bc. Lenka Kramarčíková

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

JUDr. Jakub Ľorko, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže

Šagátova 1

813 04 Bratislava

Slovenská republika

RESOCIALIZÁCIA ODSÚDENÝCH V PODMIENKACH MIMOVLÁDNEJ ORGANIZÁCIE

Martina Špániková

Konzultačné a informačné centrum EDUKOS

Kľúčové slová: postpenitenciárna starostlivosť – mimovládna organizácia – výkon trestu odňatia slobody – sociálna práca – sociálny pracovník – resocializácia - odsúdený

Key words: post-penitentiary care - NGO - imprisonment - social work - social worker - resocialization - convicted

Anotácia: Návrat odsúdených z výkonu trestu odňatia slobody do bežného života so sebou nesie mnohé problémy a obmedzenia. Súčasťou procesu ich začlenenia sú pracovníci rôznych inštitúcií. Medzi nich možno zaradiť tiež členov mimovládnych organizácií. Príspevok sa zameriava na možnosti mimovládnych organizácií v procese resocializácie odsúdených, popisuje problémy prepustených po návrate na slobodu, prináša príklad dobrej praxe organizácie EDUKOS a popisuje tiež nadnárodný projekt zameraný na možnosti riešenia problému sociálneho vylúčenia ľudí s kriminálnou minulosťou.

Summary: The return of prisoners to their daily lives brings many problems and limitations. Workers from different institutions are part of the integration process. Members of non-governmental organizations may also be included. The paper focuses on the possibilities of NGOs in the process of re-socialization of prisoners, describes the problems released after their return to freedom, provides an example of good practice of EDUKOS and also describes a transnational project aimed at addressing the problem of social exclusion of people with criminal history.

1. Úvod

Resocializácia odsúdených po návrate z výkonu trestu odňatia slobody je z pohľadu rôznych profesií úzko spätá s prácou sociálnych kurátorov, probačných a mediačných úradníkov (PMÚ), ale tiež sociálnych pracovníkov mimovládnych organizácií či pobytových

zariadení sociálnych služieb. Ide o pomáhajúce profesie, ktoré môžu pomôcť odsúdenému uľahčiť situáciu pri začlenení sa do civilného života po návrate z výkonu trestu odňatia slobody, alebo v prípade podmieneného odsúdenia napríklad v rámci plnenia podmienok alternatívneho trestu.

2. Problémy sociálnej práce s osobami po návrate z výkonu trestu

Pobyt v ústave na výkon trestu odňatia slobody (ÚVTOS), adaptácia na danú kultúru a prostredie, pretrhnutie rodinných väzieb a kontaktov so sociálnym prostredím, strata kvalifikácie a nejasná vízia začlenenia sa do pôvodného prostredia po návrate z výkonu trestu odňatia slobody so sebou nesie mnohé problémy. S obdobnými problémami sa môžeme stretnúť, keď ide o podmienený odklad trestu s nariadeným probačným dohľadom a alternatívnou formou trestu. Status odsúdeného pritom ovplyvňuje nielen odsúdených ale i širšie sociálne skupiny ako sú rodina, susedia a spolupracovníci.⁷²

Sociálni pracovníci pracujúci s cieľovými skupinami v penitenciárnej aj postpenitenciárnej sociálnej starostlivosti sa vo svojej praxi pravidelne stretávajú s rôznymi prejavmi diskriminácie voči ich klientom. Postupy, ktoré sú zamerané na elimináciu prejavov diskriminácie (Anti-discriminatory practice) patria podľa Dictionary of Social Work k bežným postupom sociálnej práce, čo vyplýva z jej činnosti zameranej na náročnú prácu so špecifickými skupinami zažívajúcimi nespravodlivé a diskriminačné zaobchádzanie zo strany spoločnosti. Autori ju vnímajú ako kľúčový prvok vzdelávania, politiky a praxe v sociálnej práci. Tento prístup si kladie za cieľ podporovať jednotlivých klientov so zámerom podporiť ich v boji proti diskriminácii v ich vlastnom živote, snaží sa eliminovať dôsledky diskriminácie vyskytujúcej sa v médiách, v miestnych komunitách a vyplývajúcich zo stereotypov prevládajúcich vo verejnosti. To kladie vysoké nároky na organizácie poskytujúce sociálne služby, ako aj jednotlivých pracovníkov v praxi.⁷³

K základným problémom odsúdených po návrate z výkonu trestu možno zaradiť:

- chýbajúce rodinné zázemie, pretrhnuté sociálne kontakty, resp. naopak pretrvávajúce negatívne sociálne kontakty,
- problém s bývaním,
- problém nájsť si s kriminálnou minulosťou zamestnanie a ak, tak často s nízkou kvalifikáciou, čo vedie ku strate motivácie,

⁷² Špániková, M. Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť - ďalšie vzdelávanie sociálnych pracovníkov. Ružomberok : Verbum, 2018, s. 49.

⁷³ Pierson, J. - Thomas, M. (ed.) Dictionary of Social Work: The Definitive A to Z of Social Work and Social Care. Berkshire (UK) : Open university Press, McGraw-Hill Education, 2010, p. 26.

- strata pracovných návykov,
- nedostatok finančných prostriedkov,
- nereálne očakávania a snaha „dobehnúť zameškané“ atď.⁷⁴

Mnohé tieto problémy sú príčinou skorej recidívy. Záleží na zázemí, podmienkach, ktoré odsúdení po návrate z výkonu trestu odňatia slobody majú (bývanie, práca, sociálna sieť atď.). K vhodnej adaptácii na život na slobode prispieva aj ich osobnosť, skúsenosti, motivácia a odolnosť.

Ďalšou skutočnosťou pri práci a poradenstve s páchatelmi trestných činov, obeťami, či poškodenými trestnými činmi sú vysoké nároky na osobnosť sociálneho pracovníka a probačného a mediačného úradníka. V náročných prípadoch (napr. násilné trestné činy, sexuálne zneužívanie a pod.) je na odborníkov kladený vysoký emočný tlak, ktorý so sebou neodmysliteľne prináša mnohé riziká.

3. Úloha postpenitenciárnej starostlivosti

Postpenitenciárna starostlivosť nadväzuje na penitenciárnu starostlivosť a jej účelnosť a účinnosť od kvality a dlhodobosti penitenciárnej starostlivosti priamo úmerne závisí. V centre jej pozornosti je opätovná adaptácia páchatelov trestných činov do občianskeho života a ich reintegrácia do spoločnosti. Ide o „súbor osobitných opatrení zo strany štátnych orgánov alebo spoločenských, charitatívnych a iných organizácií zameraných na dovŕšenie nápravy odsúdených a poskytnutie pomoci pri opätovnom začlenení do spoločnosti po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo po prepustení z výkonu ochranných opatrení, ktoré obmedzujú osobnú slobodu v záujme prevencie ich recidívy k trestnej činnosti. Podľa tejto definície možno potom vymedziť aj obsah postpenitenciárnej starostlivosti ako súhrn pôsobenia rôznych foriem metód a prostriedkov pomoci a dozoru voči osobám prepusteným z výkonu trestu odňatia slobody alebo inej trestnej sankcie obmedzujúcej osobnú slobodu, a to na princípe ich individuálnych potrieb“.⁷⁵

Postpenitenciárna starostlivosť je sociálnou prácou s odsúdeným po návrate z VTOS. Jej cieľom je podľa neho podporovať odsúdeného po prepustení z VTOS, aby sa dokázal adaptovať, začleniť do spoločnosti a jej cieľom je tiež najmä prevencia recidívy.⁷⁶

Zameranie postpenitenciárnej starostlivosti je vymedzené na vytváranie predpokladov na úspešné začlenenie odsúdených do občianskeho života po prepustení na slobodu. Jej

⁷⁴ Špániková, M. Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť - ďalšie vzdelávanie sociálnych pracovníkov. Ružomberok : Verbum, 2018, s. 49-50.

⁷⁵ Fábry, A. Úvod do penológie. Bratislava : O. z. Sociálna práca, 2006, 147s.

⁷⁶ Čečot, V. a kol. Penológia. Sládkovičovo : VŠ Visegrádu s. r. o., 2009, 162 s.

využívanie závisí od slobodnej vôle občana, to znamená že je rešpektované slobodné rozhodnutie občana o jej začiatku a ukončení alebo znovuzačatí. Je však potrebné pripomenúť, že jej efektívnosť je priamo úmerne závislá nielen od intenzity vnútorných motivátorov klienta, ale aj vonkajších motivátorov vo významnej miere ovplyvnených sociálnymi pracovníkmi realizujúcimi postpenitenciárnu starostlivosť.

Podľa Fábryho je obsahom postpenitenciárnej starostlivosti súbor využitia rôznych metód, foriem a prostriedkov pomoci a dohľadu voči osobám, ktoré sú prepustené z výkonu trestu odňatia slobody alebo majú inú trestnú sankciu obmedzujúcu osobnú slobodu, so zohľadnením ich individuálnych potrieb.⁷⁷

Čečot rozlišuje dva typy postpenitenciárnej starostlivosti:

- *nútenú postpenitenciárnu starostlivosť* - je striktné vymedzená zákonom, nariadená súdom a realizovaná štátnymi orgánmi,
- *dobrovoľnú postpenitenciárnu starostlivosť* – zakladá sa na slobodnom rozhodnutí klienta a realizujú ju obyčajne mimovládne a charitatívne organizácie.⁷⁸

Južl spája postpenitenciárnu starostlivosť s penitenciárnou, keď popisuje, že cieľom postpenitenciárnej, resp. kontinuálnej starostlivosti o odsúdených, je pripraviť ich ešte v podmienkach väznice na občiansky život po prepustení z VTOS. Za týmto účelom sú zriaďované tzv. výstupné oddiely, v ktorých sa odsúdení pripravujú na civilný život. Ide predovšetkým o samoobslužné činnosti, zoznamovanie sa so zmenami v spoločnosti, ktoré prebehli počas ich pobytu vo väzení, zvyšuje sa snaha o užšiu spätosť s rodinou, sociálnym pracovníkom a sociálnym kurátorom, ktorí sa mu budú venovať po prepustení.⁷⁹

Ústav na výkon trestu je sociálnym systémom, v ktorom sa uskutočňuje aj vzdelávanie s cieľom zaradenia odsúdeného do pracovného procesu po návrate po odpykaní trestu. Znalosť sa podľa Matúšovej vytvára, vymieňa a využíva v určitých sociálnych systémoch, ktoré však majú rôznu mieru schopnosti vytvárať, vymieňať a využívať znalosti. Znalosti predstavujú aktíva jednotlivca, ktoré nie sú produktívne dovtedy, pokiaľ ich jednotlivec nevyužije. Je preto úlohou aktérov v postpenitenciárnej starostlivosti, aby dokázali stavať na realizovanom vzdelávaní a v prípade požiadavky vytvorili podmienky pre ďalšie možnosti vzdelávania odsúdeného.⁸⁰

Postpenitenciárnu starostlivosť vykonávajú na Slovensku najmä sociálni pracovníci

⁷⁷ Fábry, A. Úvod do penológie. Bratislava : O. z. Sociálna práca, 2006, 147s.

⁷⁸ Čečot, V. a kol. Penológia. Sládkovičovo : VŠ Visegrádu s. r. o., 2009, 162 s.

⁷⁹ In Bakošová, Z. (ed). Terminologický výkladový slovník zo sociálnej pedagogiky. Trnava : FSPV, 2013, 512 s.

⁸⁰ Matúšová, S. Psychológia a znalostná spoločnosť. Ružomberok : Verbum, 2012. 148 s.

okresných úradov práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVR), probační a mediační pracovníci na príslušných okresných súdoch, charitatívne a náboženské organizácie, dobrovoľní aktivisti a občianske združenia. Zástupcovia uvedených organizácií spolupracujú na resocializácii páchateľov trestnej činnosti prostredníctvom sociálnych pracovníkov už počas výkonu trestu.⁸¹

Najčastejšími formami postpenitenciárnej starostlivosti pri riešení sociálneho problému je poradenská činnosť, rozhovor, pozorovanie, nácvik sociálnych zručností zameraný na podporu prosociálneho správania, zmenu postojov a konania odsúdeného.

Ľudia vracajúci sa z výkonu trestu odňatia slobody do pôvodného prostredia majú zložité postavenie. Keď je odsúdený prepustený na slobodu, je vystavený veľkej záťaži, kedy si musí zvyknúť na samostatnosť a na iné prostredie. Fáza po prepustení odsúdeného na slobodu sa nazýva adaptačná fáza počas ktorej najčastejšie dochádza k recidíve. Existuje mnoho faktorov, ktoré ovplyvňujú správanie a postoje pri prepustení, ako napríklad jeho osobnosť, motivácia, bývanie, sociálne väzby, rodina a pod.

4. Mimovládna organizácia ako subjekt postpenitenciárnej starostlivosti

Mimovládne organizácie zastávajú dôležitú funkciu v procese postpenitenciárnej starostlivosti, ktorá však často nadväzuje na kontaktovanie sa s odsúdenými už počas výkonu trestu odňatia slobody.

Činnosť sociálnych pracovníkov z mimovládnych organizácií súvisí s úlohami uvedenými podľa Oláha, Schavela a Ondrušovej:

- predchádzať vzniku nepriaznivých sociálnych udalostí,
- zisťovať príčiny sociálnych problémov,
- zlepšovať vzťahy v interakcii sociálneho prostredia a klienta,
- byť nápomocný pri riešení sociálnych problémov,
- venovať pozornosť tým, ktorí sa nemôžu zapojiť do normálneho chodu spoločnosti,
- povzbudzovať sociálneho klienta k správnym postojom,
- pomáhať klientovi orientovať sa v systéme toku nových informácií,
- spolupodieľať sa na rozvíjaní a zlepšovaní schopnosti klienta riešiť vlastnú situáciu,
- spolupracovať s inými odborníkmi za účelom poskytnutia komplexnej ochrany atď.⁸²

Príkladom mimovládnej organizácie, ktorá sa zameriava na prácu so znevýhodnenými skupinami, je Konzultačné a informačné centrum EDUKOS z Dolného Kubína. Od svojho

⁸¹ Špániková, M. Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť - ďalšie vzdelávanie sociálnych pracovníkov. Ružomberok : Verbum, 2018, s. 39-40.

⁸² Oláh, M. – Schavel, M. – Ondrušová, Z. Úvod do štúdia a dejiny sociálnej práce. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2008, 208 s.

založenia v roku 2000 pracuje s osobami so zdravotným postihnutím, nezamestnanými, osamelými ženami, osobami po prepustení z výkonu trestu, rizikovou mládežou a delikventami, ale aj s rodinami, z ktorých pochádzajú. Ich cieľom je v tejto oblasti predovšetkým napomôcť im pri reintegrácii do spoločnosti a uplatnení sa na trhu práce, vytvoriť podmienky pre zavádzanie alternatívnych trestov do života a pobyt vo väzniciach obmedzovať len na najnutnejšie prípady, zmiernovať resp. odstraňovať predsudky voči nim.

Sociálny pracovník akreditovaného subjektu, resp. mimovládneho sektora pracuje s klientmi v prirodzenom sociálnom prostredí a sústreďuje sa najmä na tieto činnosti:

- poskytovanie individuálnej sociálnej pomoci klientovi,
- zisťovanie osobnej, rodinnej a sociálnej anamnézy klienta,
- sprevádzanie klienta prepusteného z výkonu trestu na ÚPSVR za sociálnym kurátorom pri vybavovaní resocializačného príspevku, zaevidovanie sa na úrade práce, v prípade potreby na políciu pri vybavovaní preukazu poistenca,
- spoluprácu s probačným úradníkom príslušného okresného súdu v prípade nariadeného probačného dohľadu,
- pomoc klientom pri vyplňaní žiadostí o resocializačný príspevok, dávku v hmotnej núdzi a ostatných dokumentov podľa individuálnej situácie klientov,
- spoluprácu s inštitúciami v lokalite (obecný úrad, základné školy, stredné školy, zdravotné zariadenia a ďalšie štátne, verejné, súkromné a mimovládne organizácie),
- pomoc pri písaní žiadostí o zamestnanie, životopisu, nadväzovanie kontaktu s prípadným budúcim zamestnávateľom klienta,
- pomoc pri písaní žiadostí o splátkový kalendár pri splácaní nákladov výkonu väzby, súdnych poplatkov, dlhov voči telefónnym operátorom,
- poskytovanie pomoci mladistvým klientom pri vybavovaní pokračovania v štúdiu na strednej škole prípadne inej formy vzdelávania,
- distribuovanie klientov k špecialistom, v prípade potreby za účasti osobnej asistencie,
- podporu a rozvoj osobnostných kompetencií klienta a motiváciu k samostatnému riešeniu svojich problémov,
- vedenie dokumentácie o klientoch.⁸³

Najčastejšími formami pomoci odsúdeným zo strany sociálneho pracovníka akreditovaného subjektu pri riešení sociálneho problému je poradenská činnosť, metódy a postupy sociálnej práce, nácvik sociálnych zručností zameraný na podporu prosociálneho

⁸³ Špániková, M.: Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť. In Metódy a metodika sociálnej práce II. : problémové životné situácie klienta a ich riešenie. Ružomberok: Verbum, 2016, s. 177-178.

správania, zmenu postojov a konania odsúdeného.

Popri neverejných poskytovateľoch sociálnych služieb ambulantnou formou je potrebné spomenúť aj pobytové zariadenia, napr. nocľahárne, domovy na polceste a tiež zariadenia, ktoré poskytujú pomoc ľuďom v núdzi, teda aj prepusteným z výkonu trestu, posilnené kresťanskou vierou. Medzi najznámejšie patrí Inštitút Krista Veľkňaza v Žakovciach, ktorý okrem iných zariadení prevádzkuje Útulok a resocializačné stredisko. Ďalším príkladom je Občianske združenie Dobrý pastier v Kláštore Pod Znievom, prevádzkujúce okrem iných tiež Útulok pre mužov, Domov na pol ceste, Útulok pre ženy vo Vrícku. Odborné služby tu zabezpečujú sociálni pracovníci, pracovní terapeuti, zdravotné sestry, ošetrovatelky, dobrovoľníci atď.

5. Vybrané aktivity so zameraním na resocializáciu odsúdených

Jednou z foriem financovania realizácie aktivít mimovládnej organizácie EDUKOS s osobami po návrate z výkonu trestu odňatia slobody resp. s podmiennečne odsúdenými je dotácia Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky.

Posledná schválená dotácia bola v rámci výzvy zameranej na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie. Snahou je vyvíjať s účastníkmi také aktivity, v rámci ktorých majú možnosť lepšie spoznať seba v rôznych situáciách, uvedomiť si dôsledky svojho konania (na základe toho usmerniť výber smerovania do budúcnosti) a posilniť ich osobnostné kvality nielen cez interaktívne aktivizujúce metódy práce, ale aj poukázaním na pozitívne vzory a rozšíriť počet subjektov pomáhajúcich tejto cieľovej skupine.⁸⁴

V rámci projektu boli realizované nasledujúce aktivity:

- motivačný program pre mladistvých v ÚVTOS Sučany (ktorého cieľom je podnietiť nové spôsoby myslenia mladistvých, a to napr. aktivizujúcimi metódami či prvkami arteterapie),
- vytvorenie tematického hudobno – kultúrneho programu pre mládež (v ÚVTOS pre mladistvých v Sučanoch a tiež pre študentov SŠ) s prezentovaním repových skladieb vytvorených bývalým klientom ÚVTOS a motiváciou viesť usporiadaný život a podporiť tak mladých,

⁸⁴ Interné dokumenty EDUKOS, 2019.

- tzv. „živá kniha“ – beseda v ÚVTOS Sučany s ich bývalým klientom (motivovanie mladých – nielen v ÚVTOS ale tiež študentov SŠ v DK a Martine) prítlačlivou formou – cez písanie textov pre repové skladby či priamo vystupovanie so skupinou,
- resocializačný program v rámci alternatívnych trestov v spolupráci s PMÚ na OS a ÚPSVR s dôrazom na uvedenie si dôsledkov trestného činu a na osobnostné posilnenie,
- aktualizácia a vydanie pracovného zošita pre účastníkov resocializačného programu,
- poradenstvo, pomoc a sprevádzanie klientov,
- práca s deťmi a rodinami, ktorých člen rodiny je/bol vo výkone trestu, resp. má súdom nariadenú alternatívnu formu trestu,
- výstava a prezentácia prác mladistvých s tematikou chápania ľudských práv vytvorených v rámci arteterapie v ÚVTOS Sučany,
- motivačný výcvik v ÚVTOS Ružomberok pre klientov, ktorí sú cca 3 mesiace pred prepustením (s dôrazom na ich prípravu na život na slobode a elimináciu rizík v dôsledku dlhodobého odlúčenia).

Uvedené aktivity smerovali k desistencii a snahe klientom ÚVTOS uľahčiť návrat do života po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody.⁸⁵

6. Príklady dobrej praxe získané v rámci nadnárodného projektu

Dlhoročná spolupráca s českou mimovládnu organizáciou Rubikon Centrum, z. ú. priniesla organizácii EDUKOS opakované ponuky na participáciu v projektoch v rámci programu Erasmus+.

Posledný z nich, v súčasnosti realizovaný projekt s názvom **Together for Systemic Change in Criminal Justice** (č. 2019-1-CZ01-KA204-061356) sa zameriava na podporu systémových zmien vedúcich k lepšej reintegrácii bývalých páchatel'ov trestných činov v 4 krajinách - Českej republike, na Slovensku, v Holandsku a vo Veľkej Británii s využitím metodiky kolektívneho dopadu.

Projekt je zameraný na riešenie problému sociálneho vylúčenia ľudí s kriminálnou minulosťou, ich ťažkého opätovného začlenenia sa do spoločnosti a z toho vyplývajúcej vysokej úrovne recidívy. Tento problém má vážne sociálne a hospodárske dôsledky. Otázka reformy väzenských systémov a integrácia uväznených osôb do spoločnosti je jednou z priorit EÚ, Rady Európy a jej členských štátov.

⁸⁵ Interné dokumenty EDUKOS, 2019.

Počas realizácie projektu bude realizovaná výmena skúseností a výmena najlepších postupov. Úspešná reintegrácia bývalých väzňov si vyžaduje komplexný prístup, prepojenie medzi systémom trestného súdnictva a sociálnym systémom a spoluprácu rôznych aktérov.

Cieľom projektu je podpora systémovej zmeny systému trestnej justície – od represívneho k restoratívnemu prístupu. Zdieľanie osvedčených postupov a skúseností medzi partnermi pôsobiacimi v oblasti trestnej justície s dvoma cieľmi:

- zlepšenie spolupráce medzi stakeholdermi, predovšetkým mimovládnymi, organizáciami a štátnymi inštitúciami na základe zásad kolektívneho dopadu,
- zlepšenie systému reintegrácie bývalých páchatel'ov.

Projekt sa zameriava na výmenu skúseností a zdieľanie osvedčených postupov. Úspešná reintegrácia bývalých väzňov vyžaduje komplexný prístup, prepojenie medzi systémom trestnej justície a sociálnym systémom, rovnako ako spoluprácu všetkých aktérov. Je dôležité, aby stakeholderi spojili svoje sily pri vytváraní, pilotovaní a zavádzaní systémových iniciatív, ktoré by zvýšili kvalitu, prepojenie a účinnosť reintegračných služieb.⁸⁶

Inšpiráciou k riešeniu problémov s odsúdenými v rámci projektu sú ich mnohé nevýhody po návrate z výkonu trestu odňatia slobody. Majú malú šancu na zamestnanie, často majú vysoké dlhy a zriedka majú miesto na bývanie. Mnoho zamestnávateľov stále vyžaduje čistý záznam v registri trestov. Dokonca aj tí bývalí väzni, ktorí sú úplne odhodlaní, majú ťažkosti vymaniť sa zo začarovaného kruhu bez systémovej podpory. Často im tiež chýbajú sociálne kontakty, ktoré by im mohli pomôcť v tejto zložitej etape života. Okrem toho často pochádzajú zo znevýhodnených skupín (migranti, etnické menšiny), ktoré sú nadmerne zastúpené vo väzenskej populácii. Nedostatok pracovných príležitostí a naliehavá potreba splatiť dlhy tlačia mnohých bývalých väzňov do šedej ekonomiky hneď po prepustení. A čoskoro sa ocitnú na pokraji chudoby bez pozitívneho výhľadu; mnohí sa dostanú späť do začarovaného kruhu.

Spolupráca partnerov z rôznych krajín môže priniesť odovzdávanie si inšpiratívnych príkladov dobrej praxe. O rozdielnosti systému trestnej justície hovoria aj niektoré ukazovatele. Pre porovnanie uvádzame mieru uväznenia a úroveň recidívy v krajinách zúčastnených partnerov podľa predkladaného projektu.⁸⁷

Miera uväznenia je vhodným ukazovateľom toho, ako sa jednotlivé krajiny líšia a aké

⁸⁶ RUBIKON Centrum, z. ú. Together for systemic change in criminal justice. [online]. 2019. [cit. 2020.01.20.] Dostupné na internete: <<https://www.rubikoncentrum.cz/dalsi-projekty/together-for-systemic-change-in-criminal-justice/>>.

⁸⁷ Projekt č. 2019-1-CZ01-KA204-061356 Together for Systemic Change in Criminal Justice, doba riešenia 2019-2021.

prísne sú ich trestné politiky. Zatiaľ čo Česká republika a Slovensko vykazujú veľmi vysoké miery uväznenia: 209 a 188 (miera na 100 000 obyvateľov) jednej z najvyšších mier v Európe, Holandsko je na druhom konci zoznamu s jednou z najnižších mier uväznenia: 59 – je to 5. najnižšia miera v Európe. Miera uväznenia Spojeného kráľovstva sa líši v jeho regiónoch: 141 v Anglicku a Walese, 138 v Škótsku a iba 77 v Severnom Írsku.⁸⁸

Ďalším dôležitým faktorom je **úroveň recidívy**. Každá krajina žiaľ používa odlišné údaje, takže je ťažké spoľahlivo porovnávať na medzinárodnej alebo dokonca európskej úrovni. Podľa údajov vnútroštátnych orgánov je miera recidívy v partnerských krajinách nasledujúca:

- 70% v Českej republike (štatistika zahŕňa všetkých ľudí, ktorí sa dopustili trestného činu po odsúdení, nie je stanovené žiadne obmedzené obdobie na meranie recidívy),
- 58,44% na Slovensku (% uväznených osôb, ktoré boli predtým uväznené, podľa údajov väzenskej služby z roku 2018),
- 29% v Spojenom kráľovstve (podľa najnovších údajov za január až marec 2017 sa preukázaný trestný čin definuje ako každý trestný čin spáchaný v jednoročnom období, ktoré vedie k odsúdeniu súdu),
- 47% v Holandsku (percento ľudí, ktorí sa dopustili trestného činu do 2 rokov po prepustení z väzenia, úroveň recidívy ľudí, ktorým boli pridelené alternatívne tresty, je nižšia, iba 34%).⁸⁹

7. Záver

Obsah pojmu trest je čoraz viac odborníkmi vnímaný ako možný efektívny nápravný prostriedok. Nejde teda o ochranu spoločnosti (*ultima ratio*) a zabránenie ďalšej pre spoločnosť nežiaducej činnosti, ale o to, aby sa potrestaný mohol *vrátiť do spoločnosti ako nový človek*. V praxi to môže znamenať, že odsúdený môže byť prepustený skôr, pokiaľ splní určité podmienky alebo podstúpi zvláštny „tréning“. Nevýhodou je, že odsúdený sa dostáva do zvláštneho závislého postavenia voči väzenským autoritám a je otázne, nakoľko sa dá objektívne posúdiť, že už je napravený.⁹⁰ Ďalším, mierne odlišným východiskom, je udeľovanie miernejších trestov či dokonca alternatívnych trestov, ktoré sa snažia napraviť odsúdeného, ale z pohľadu verejnosti môžu byť signálom nižšej účinnosti odstrašujúcej funkcie trestu.

Efektívnosť voľby podmieneného prepustenia, udelenia miernejšieho trestu či

⁸⁸ Údaje sú z roku 2018, zdroj: <<https://www.statista.com/statistics/300986/incarceration-rates-in-oecd-countries/>>.

⁸⁹ Projekt Together for Systemic Change in Criminal Justice, doba riešenia 2019-2021.

⁹⁰ Jandourek, J.: Sociologie zločinu: Proč lidé vraždí a jezdí načerno. Praha : Portál 2011, s. 136.

alternatívneho trestu u odsúdeného je závislá nielen na kvalite a vyspelosti na Slovensku personálne poddimenzovanej penitenciárnej starostlivosti a úrovne „napravenia“ odsúdeného. Podmienkou je aj efektívne fungujúci a s penitenciárnou zložkou spolupracujúci sektor poskytujúci služby v rámci postpenitenciárnej starostlivosti. Nezanedbateľnou súčasťou je aj dostatočná informovanosť o možnostiach sociálneho zabezpečenia a potrebnej miere spoluúčasti klienta na jeho realizácii – z hľadiska znalosti povinností, právnych postupov a inštitúcií, ktoré ho poskytujú resp. mu môžu pomôcť pri jeho zabezpečení.

V tejto - postpenitenciárnej fáze resocializačného procesu totiž môžeme využívať potenciál úzkeho vzťahu medzi opätovne nadobudnutým právom klienta na sebaurčenie a právom na jeho spoluúčasť (right to participation) pri úspešnom návrate do bežného života. Je to kapitál, ktorý umožňuje v prípade efektívne realizovanej penitenciárnej starostlivosti sociálnym pracovníkom v mimovládnej organizácii vytvoriť lepšie východiskové podmienky a v kratšom čase podporovať budovanie sebavedomia a schopnosti odsúdeného zapojiť sa a byť účastný na všetkých aspektoch rozhodovania a riadenia, ktoré ovplyvňujú ich život.

Čím prirodzenejšou sa stane pre každú z troch vymenovaných zložiek tohto vzťahu (zbor väzenskej a justičnej stráže – inštitúcie v postpenitenciárnej starostlivosti – klient) potreba efektívne participovať na jeho budovaní, tým úspešnejším sa tento proces môže stať pri resocializácii väčšiny odsúdených.

Literatúra:

1. Bakošová, Z. (ed): Terminologický výkladový slovník zo sociálnej pedagogiky. Trnava : FSPV 2013, 512 s., ISBN 978-80-8105-514-0
2. Čechot, V. a kol.: Penológia. Sládkovičovo : Vysoká škola Visegrádu s. r. o. 2009, 162 s., ISBN 978-80-89267-23-1
3. Fábry, A.: Úvod do penológie. 1.vyd. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca 2006, 175 s., ISBN 80-89185-23-1
4. Interné dokumenty KIC EDUKOS. [online]. [cit. 2020.01.20.] Dostupné na internete:
5. <http://www.edukos.sk/index.php?lang=sk&page=show_page&level=43,0,0>.
6. Jandourek, J.: Sociologie zločinu: Proč lidé vraždí a jezdí načerno. Praha : Portál 2011, 176 s., ISBN 978-80-262-0026-0
7. Matúšová, S.: Psychológia a znalostná spoločnosť. Ružomberok : Verbum – vydavateľstvo KU 2012, 148 s., ISBN 978-80-561-0043-1
8. Oláh, M. – Schavel, M. – Ondrušová, Z.: Úvod do štúdia a dejiny sociálnej práce. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety 2008, 208 s., ISBN 80-969449-6-7

9. Pierson, J. - Thomas, M. (ed.): Dictionary of Social Work: The Definitive A to Z of Social Work and Social Care. Berkshire (UK) : Open university Press, McGraw-Hill Education 2010, 580 pp., ISBN 978-0-33-523881-1
10. Rubikon Centrum, z. ú.: Together for systemic change in criminal justice. [online]. [cit. 2020.01.20.] Dostupné na internete: <<https://www.rubikoncentrum.cz/dalsi-projekty/together-for-systemic-change-in-criminal-justice/>>.
11. Špániková, M.: Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť - ďalšie vzdelávanie sociálnych pracovníkov. 1. vyd. Ružomberok : Verbum 2018, 127 s., ISBN 978-80-561-0626-6
12. Špániková, M.: Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť. In Metódy a metodika sociálnej práce II. : problémové životné situácie klienta a ich riešenie / zost. Vladimíra Hulínová, Lenka Štefáková. 1. vyd. Ružomberok : Verbum 2016, ISBN 978-80-561-0386-9, s. 155 - 181

Kontaktné údaje autora:

Mgr. Ing. Martina Špániková, PhD.

Konzultačné a informačné centrum EDUKOS

J. Ťatliaka 8

026 01 Dolný Kubín

Slovenská republika

ŠANCA NA NÁVRAT – ŠANCA K ÚSPEŠNEJ RESOCIALIZÁCI

Zuzana Valentovičová, Andrea Vengrínová

Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže

Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny

Kľúčové slová: odsúdený, výstupný oddiel, výkon trestu odňatia slobody, prepustenie, penitenciárne zaobchádzanie a postpenitenciárna starostlivosť

Key words: convicted, detachment, imprisonment, release, penitentiary treatment and post-penitentiary care

Anotácia: autorky sa v príspevku venujú špecializovanému výkonu trestu odňatia slobody s akcentom na penitenciárne zaobchádzanie s odsúdenými vo výstupných oddieloch a činnosť sociálneho kurátora - metodika. Pozornosť upriamujú na implementáciu nových, inovatívnych prvkov zaobchádzania a prvé poznatky o odsúdených prepustených z výkonu trestu odňatia slobody.

Summary: The authors deal with the specialized execution of imprisonment with an emphasis on penitentiary treatment of convicts in the output sections and the activities of the social curator - methodology. They draw attention to the implementation of new, innovative elements of treatment and the first knowledge of convicts released from prison.

1. Úvod do problematiky výstupných oddielov

Výkon trestu odňatia slobody je špecifickým sociálnym prostredím, v ktorom vykonávajú trest osoby právoplatne odsúdené a pozbavené osobnej slobody. „Účelom výkonu trestu je chrániť spoločnosť pred páchatelmi trestnej činnosti, zabrániť odsúdeným v páchaní ďalšej trestnej činnosti a vytvárať podmienky umožňujúce podporovať a rozvíjať pozitívne osobnostné rezervy pre ich resocializáciu, aby viedli riadny život“.⁹¹

Vychádzajúc z názvu príspevku upriamime našu pozornosť na zaobchádzanie s odsúdenými vo výstupných oddieloch (ďalej len „VODD“).

⁹¹ § 1a zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Problematika VODD bola legislatívne upravená v § 96 vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 664/2005 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody s platnosťou od 1.1.2006 do 31.12.2008. Zriadenie VODD a spôsob zaobchádzania s odsúdenými bol podrobne rozpracovaný v RGR č. 45/2006 o zriaďovaní a činnosti špecializovaných oddielov. Podľa § 2 ods. 3 predmetného rozkazu o ***zriadení výstupného oddielu rozhodoval riaditeľ ústavu po predchádzajúcom súhlase generálneho riaditeľstva.***

V súčasnom období je zriadenie VODD zapracované v § 85 zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a v § 93 vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov.

Malý exkurz do legislatívy sme využili na zorientovanie sa v procese zriaďovania VODD. Napriek tomu, že možnosť zriadenia VODD bola v platnosti od roku 2006, žiadny ústav na výkon trestu nevyužil danú možnosť. O dôvodoch nezriadenia VODD sa môžeme iba domnievať.

Zaobchádzanie s odsúdenými pred nadchádzajúcim prepustením z výkonu trestu sa realizovalo výlučne individuálnou formou prostredníctvom pedagóga, sociálneho pracovníka a psychológa.

Ak mal odsúdený sociálny problém tento mu pomáhal riešiť sociálny pracovník v ústave. V prípade potreby bol do riešenia sociálneho problému prizvaný sociálny kurátor v mieste bydliska.

Skupinové formy zaobchádzania s odsúdenými pred nadchádzajúcim prepustením sa nerealizovali. Pre cieľovú skupinu odsúdených pred nadchádzajúcim prepustením z výkonu trestu vo VODD neboli spracované žiadne štandardizované programy zamerané na život po prepustení z výkonu trestu.

2. Recidíva odsúdených

Súdy Slovenskej republiky právoplatne odsúdia každoročne tisíce páchatel'ov trestných činov. Medzi odsúdenými osobami sa nachádzajú osoby, ktoré sú odsúdené prvýkrát ale aj osoby, ktoré sú opakovane odsúdené za rôznu trestnú činnosť.

Z pohľadu obsahu problematiky sa budeme venovať osobám právoplatne odsúdeným k nepodmienečnému trestu odňatia slobody a odsúdeným recidivistom.

V tabuľke č. 1 uvádzame prehľad o celkovom počte odsúdených osôb v Slovenskej republike za obdobie rokov 2014 až 2018. V roku 2014 bolo celkovo odsúdených 33 610 osôb. V rokoch 2015, 2016 a 2017 mal počet celkovo odsúdených osôb klesajúcu tendenciu. V roku 2018 však oproti roku 2017 stúpol o 3 054. Za sledované obdobie sme zaznamenali najvyšší počet odsúdených recidivistov v roku 2018, kde z celkového počtu odsúdených osôb 29 385 bolo až 10 705 recidivistov (36,4%) a z toho bolo 4 554 (42%) odsúdených k nepodmienečnému trestu odňatia slobody.

Ku dňu 1.9.2019 bolo vo výkone trestu odňatia slobody 9 117 osôb. Z toho bolo 5 745 osôb, ktoré sú opakovane vo výkone trestu odňatia slobody, čo predstavuje 63%. Uvedené zistenia sú viac ako alarmujúce.

Tabuľka č. 1 – Údaje o počtoch odsúdených osôb a recidivistov za obdobie rokov 2014 - 2018⁹²

Rok	Celkový počet odsúdených osôb v Slovenskej republike	Počet odsúdených recidivistov	Počet odsúdených recidivistov k nepodmienečnému trestu odňatia slobody
2014	33 610	9 464	3 493
2015	29 691	8 517	3 274
2016	27 187	7 987	3 187
2017	26 331	7 508	2 995
2018	29 385	10 705	4 554

Recidívu odsúdených vnímame ako celospoločenský problém. V odbornej literatúre nachádzame pojem recidíva rozpracovaný v rovine trestnoprávnej, kriminologickej a penologickej. Trestnoprávna rovina – rozumie sa tým spáchanie nového trestného činu, po tom ako ho súd právoplatne odsúdil za iný, predchádzajúci trestný čin. Odsúdeným je páchatel', ktorý bol právoplatne súdom odsúdený. Kriminologická recidíva – vyjadruje opakované spáchanie trestného činu bez ohľadu na to, či bol páchatel' za predchádzajúci trestný čin odsúdený alebo stíhaný. Penologická recidíva – ak sa odsúdená osoba opakovane ocitá vo výkone trestu odňatia slobody. (Grivna, Scheinost, Zoubková a kol, 2014). Na rozdiel od uvedených autorov Ivor (2006) člení recidívu v teórii trestného práva: podľa charakteru páchanej trestnej činnosti na recidívu → všeobecnú - ak páchatel' po právoplatnom odsúdení spácha opäť trestný čin; druhovú – ak páchatel' po právoplatnom odsúdení spácha opäť trestný

⁹² Vlastné spracovanie podľa Analytického centra Ministerstva spravodlivosti SR <http://web.ac-mssr.sk/statisticke-rocenky/>

čin rovnakého druhu, t. j., ktoré majú spoločný objekt; špeciálnu – ak páchatel' po právoplatnom odsúdení opäť spácha rovnaký trestný čin ako ten, za ktorý bol odsúdený.

Recidíva je jedným z faktorov, ktorý je veľmi úzko spätý s rizikom sociálneho zlyhania odsúdeného po ukončení výkonu trestu odňatia slobody. Výskumné štúdie ukazujú, že najrizikovejším obdobím po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody je prvých 6 mesiacov.⁹³

Na základe výsledkov z odborných štúdií (Seiter, Kadela 2003, Marešová 2016) je zrejmé, že najvýraznejšími prekážkami k úspešnej resocializácii odsúdených po prepustení sú: nezamestnanosť, finančné problémy – dlhy, návrat do kriminogénneho prostredia, neochota zmeniť životný štýl, bezdomovectvo, nízky počet spolupracujúcich inštitúcií, nezáujem rodiny o prepusteného člena rodiny, nepostačujúce poskytovanie sociálnych služieb, závislosti.

3. Národný projekt Šanca na návrat

Kľúčovým cieľom Národného projektu Šanca na návrat je u osôb vo výkone trestu odňatia slobody znížiť riziká sociálneho vylúčenia a zvýšiť kompetencie pri uplatnení sa na trhu práce. Žiadateľom projektu je Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže. Miestom realizácie projektu sú všetky samosprávne kraje okrem Bratislavského samosprávneho kraja v 10 ústavoch na výkon trestu odňatia slobody: Hrnčiarovce nad Parnou, Leopoldov, Ilava, Nitra-Chrenová, Sučany, Želiezovce, Banská Bystrica – Kráľová, Košice, Košice – Šaca, Prešov – Sabinov. Hlavným partnerom projektu je Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny.

Projekt prepojí oddelené politiky penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti (poskytovanie postpenitenciárnej starostlivosti sa začne už vo väzení), zníži riziká opakovaného páchania trestnej činnosti a obmedzí vznik možných krízových situácií v bezprostrednom okolí osôb vracajúcich sa z väzenia.

Národný projekt je časovo orientovaný na obdobie od 1.10.2018 do 30.9.2022. Celková výška finančného príspevku predstavuje 11 360 045,37€. Program sa realizuje vďaka podpore Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje 2014-2020.

⁹³ Bližšie pozri: Marešová, 2016

4. Účel zriadenia výstupných oddielov

VODD je špecializovaným oddielom kde cieľom zaobchádzania s odsúdenými je ich príprava na podmienky po prepustení z výkonu trestu; odsúdeným sa umožní získať potrebné informácie a praktické zručnosti uľahčujúce im návrat do života po prepustení z výkonu trestu.

Odsúdeného je možné umiestniť do VODD ak bol vo výkone trestu spravidla viac ako tri roky, a tiež odsúdeného, ktorému treba pomôcť pri vytváraní priaznivých podmienok na samostatný spôsob života. Podľa individuálnych potrieb a rizík môže byť odsúdený do VODD umiestnený najmenej 3 mesiace a max. 12 mesiacov pred nastávajúcim prepustením z výkonu trestu.

V procese zaobchádzania sa „uplatňujú osobitné prostriedky zaobchádzania, ktorých cieľom je pripraviť odsúdeného na podmienky po prepustení z výkonu trestu. Odsúdenému sa umožní získať potrebné informácie a praktické zručnosti uľahčujúce návrat do života po prepustení z výkonu trestu“.⁹⁴ Ústav pritom úzko spolupracuje so štátnymi orgánmi, orgánmi územnej samosprávy, právnickými osobami, fyzickými osobami, záujmovými združeniami občanov, cirkvami, náboženskými spoločnosťami, nadáciami a charitatívnymi organizáciami.⁹⁵

Na zmiernenie obmedzení výkonu trestu a s cieľom plniť úlohy oddielu sa odsúdenému môže povoliť, aby:

- telefonoval bez obmedzenia v čase a spôsobom určeným riaditeľom ústavu,
- prijímal návštevy blízkych osôb priamym kontaktom,
- navštívil blízke osoby mimo ústavu na čas najviac 24 hodín, pričom odsúdený sa môže mimo ústavu pohybovať iba v určenom mieste uvedenom v povolení na opustenie ústavu; to neplatí, ak ide o odsúdeného v maximálnom stupni stráženia,
- opustil ústav,
- navštívil kultúrne, osvetové a športové aktivity mimo ústavu za účasti pedagóga.⁹⁶

V 10 partnerských ústavoch národného projektu Šanca na návrat boli zriadené VODD s celkovou ubytovacou kapacitou 263 miest. V rámci vonkajšej diferenciácie ide o ústavy s minimálnym, stredným a maximálnym stupňom stráženia. Do projektu sú zaradení odsúdení muži, odsúdené ženy a odsúdení mladiství muži.

Účelom zriadenia VODD je určiť:

⁹⁴ § 93 ods. 1 vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 368/2008 Z.z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov

⁹⁵ § 85 ods. 1 zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

⁹⁶ § 93 ods. 2 vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 368/2008 Z.z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov

- a) jednotný postup penitenciárneho zaobchádzania a pilotne overiť inovatívny systém komplexnej podpory odsúdených,
- b) uplatňovanie informačno-poradenských služieb, resocializačných a výchovných vzdelávacích programov, informačno-poradenských služieb pre osobitné skupiny a individuálneho akčného plánu sociálneho začlenenia,
- c) miesto, organizáciu a spôsob ich zabezpečenia.⁹⁷

Materiálno-technické vybavenie VODD je orientované tak, aby sa čo najviac približovalo podmienkam civilného života.

V období marec až september 2019 bolo odsúdeným umiestneným vo VODD umožnené opustiť ústav celkovo 87-krát, z toho:

- 7-krát asistované opustenie ústavu za účelom návštevy kultúrnych, osvetových a športových aktivít mimo ústavu v sprievode príslušníka;
- 64-krát asistované opustenie ústavu za účelom zabezpečenia plynulého prechodu do občianskeho života – napr. poradenská činnosť priamo v praxi - vybavenie osobných dokladov, návšteva úradov a pod.;
- 16-krát za účelom návštevy blízkych osôb mimo ústavu.

Národný projekt je realizovaný prostredníctvom hlavnej aktivity „Resocializácia a aktívne začlenenie občanov vo výkone trestu odňatia slobody do spoločnosti, na trh práce a zlepšenie ich prístupu k sociálnym službám“. Úlohou národného projektu je vytvoriť a vo VODD ústavov na výkon trestu pilotne overiť inovatívny systém komplexnej podpory odsúdených na plynulý prechod do občianskeho života.

Odborný tím národného projektu v súlade s cieľmi národného projektu vypracoval a implementoval do praxe:

1. Informačno-poradenské služby zamerané na:
 - poskytovanie informácií odsúdeným o trhu práce a aktuálnom stave na trhu práce (ako a kde si hľadať zamestnanie, ako využívať informačný kiosk, ako si napísať životopis, žiadosť o prijatie do zamestnania, aké sú podmienky a postup pri prevádzkovaní samostatnej zárobkovej činnosti a pod.), o službách poskytovaných úradom práce sociálnych vecí a rodiny (napr. evidencia uchádzačov o zamestnanie, resocializačný príspevok), o spôsobe, význame a formách komunikácie s ostatnými štátnymi orgánmi

⁹⁷ Valentovičová, Z. et al: Štandardy penitenciárneho zaobchádzania s odsúdenými vo výstupných oddieloch. Dokument odborného tímu Národný projekt Šanca na návrat, Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže, Bratislava, 2019. s. 6.

- (Sociálna poisťovňa, probačný a mediačný úradník a pod.), o možnostiach prístupu k sociálnym službám po prepustení (napr. možností ubytovania) a pod.,
- prípravu blízkych osôb odsúdených na ich návrat z výkonu trestu odňatia slobody (predovšetkým eliminovať nereálne očakávania a akceptáciu nových sociálnych rolí a pod.),
 - učenie odsúdených základným samoobslužným zručnostiam a sebarealizácii v oblasti prípravy stravy (napr. schopnosť uvariť si jednoduché jedlo), hygieny a čistenia bielizne, odevov a iných výrobkov (napr. schopnosť oprat' si a ožehliť si osobné veci), informačných technológií (napr. schopnosť pracovať s počítačom) a zmysluplnému tráveniu voľného času (napr. riešiť činnosti, ktoré boli počas výkonu trestu odňatia slobody odsúdenému zabezpečené „automaticky“) a pod.

2. Základný resocializačný a výchovný vzdelávací program pre odsúdených vo výstupných oddieloch:

obsah programu je zameraný na sedem kľúčových oblastí, ktoré sú rozpracované v rámci samostatných modulov: sociálna komunikácia, sebapoznanie, zamestnanosť, právne aspekty, finančná gramotnosť, závislosti, rodinné vzťahy. Program v rozsahu 72 hodín (za tri mesiace) je tematicky širokospektrálny a jeho zameranie je preventívno - informatívne.

Skladba a tematické zameranie siedmych modulov nie je náhodné - uvedené oblasti tvoria skupinu významných potenciálnych kriminogénnych faktorov, ktoré navzájom viac či menej (ne)priamo ovplyvňujú súčasnú a budúcu existenciu klienta.⁹⁸

Každý odsúdený umiestnený do VODD absolvuje Základný resocializačný a výchovný vzdelávací program. Pracovne nezaraďovaný odsúdený absolvuje program v rozsahu 72 hodín. Jednotlivé moduly programu sú v podstatnej miere orientované na zážitkové techniky. Každá implementácia nových prvkov do praxe prináša so sebou aj celý rad problémov, ktorý sa vyplaví pri ich realizácii. Cieľovú skupinu tvoria odsúdení umiestnení do VODD. Ide o systém otvorenej skupiny. Najvýraznejším problémom pri skupinovom zaobchádzaní s odsúdenými je pracovné zaradenie. Odsúdení sú zaraďovaní na rôzne druhy pracovísk: pracovisko mimo ústavu, pracovisko v ústave. Okrem základného členenia odsúdení nastupujú na pracoviská v rannej, poobednej aj

⁹⁸ Metodický postup k realizácii základného resocializačného a výchovného vzdelávacieho programu pre odsúdených vo výstupných oddieloch. Dokument odborného tímu Národný projekt Šanca na návrat, Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže, Bratislava, 2019. s. 6.

nočnej zmene. Z uvedeného dôvodu je časovo náročné nastaviť systém skupinového zaobchádzania. Na základe uvedených prekážok v realizácii programu odborný tím hľadal najoptimálnejšie riešenie a pristúpil k zníženiu časového rozsahu na 56 hodín pre všetkých odsúdených. Lektor z celkového rozsahu 72 hodín určí podľa potrieb a rizík témy zo všetkých 7 modulov.

3. Individuálny akčný plán sociálneho začlenenia odsúdeného:

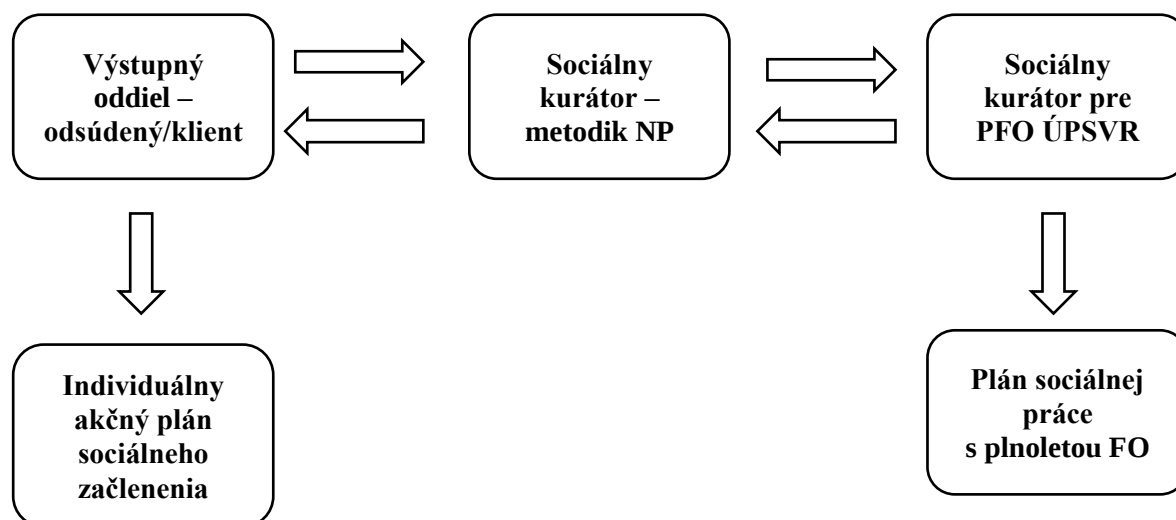
je jednoduchý, prehľadný, štruktúrovaný dokument, ktorý obsahuje základné údaje o odsúdenom, rizikové faktory, jeho aktuálny stav, aké intervencie sú v procese zaobchádzania pre odsúdeného najvhodnejšie vzhľadom k resocializácii. Predmetný dokument vypracováva každému odsúdenému umiestnenému do výstupného oddielu psychológ, sociálny pracovník a sociálny kurátor – metodik.

Jednotný systém zriaďovania VODD a implementácie šandardizovaných programov penitenciárneho zaobchádzania je zásadným krokom k naplneniu cieľov národného projektu.

Činnosť sociálneho kurátora – metodika

Sociálni kurátori – metodici boli do výkonu funkcie v partnerských ústavoch uvádzaní v období od januára 2019. Z hľadiska prepojenia penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti je pôsobenie sociálnych kurátorov – metodikov kľúčové. Ich pracovnú činnosť možno rámcovo rozdeliť do dvoch oblastí odborného pôsobenia. Prvá oblasť odborného pôsobenia predstavuje konkrétnu, reálnu pomoc odsúdenému, ktorá je poskytovaná na pôde výstupného oddielu. Druhá oblasť odborného pôsobenia smeruje v podobe metodickej činnosti, pomoci a podpory k sociálnym kurátorom pre plnoleté fyzické osoby, teda je určená osobám, ktoré „prijímajú“ klienta po ukončení výkonu trestu odňatia slobody a kontinuálne mu poskytujú starostlivosť na miestne príslušných úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny. Obe oblasti odborného pôsobenia sú vzájomne prepojené a usilujú o naplnenie konkrétneho cieľa, resp. konkrétnych cieľov, ktoré reflektujú potreby odsúdeného. V podmienkach penitenciárnej starostlivosti je cieľ písomne zaznamenaný v Individuálnom akčnom pláne sociálneho začlenenia, v podmienkach postpenitenciárnej starostlivosti je administrovaný v Pláne sociálnej práce s plnoletou fyzickou osobou. Plán sociálnej práce s plnoletou fyzickou osobou je garanciou prepojenia penitenciárnej starostlivosti s postpenitenciárnou starostlivosťou a vyhotovuje sa za osobnej účasti klienta.

Schéma pôsobenia sociálneho kurátora – metodika vo VODD a vo vzťahu k sociálnemu kurátorovi pre plnoleté fyzické osoby.⁹⁹

Sociálny kurátor - metodik podporuje u odsúdeného odstraňovanie napätia, budovanie dôvery a intervencie zameriava na motivovanie k spolupráci so sociálnym kurátorom pre plnoleté fyzické osoby.¹⁰⁰ V rámci participácie na Individuálnom akčnom pláne sociálneho začlenenia, v ktorom sú kompletizované silné a slabé stránky odsúdeného, príležitosti a riziká v oblasti správania sa, sociálnych vzťahov, vzdelania, zamestnania, financií a voľnočasových aktivít ako aj v procese systematického intervenovania s odsúdeným má dostatočný priestor na identifikovanie potrieb odsúdeného a po jeho predchádzajúcom súhlase kontaktuje sociálneho kurátora pre plnoleté fyzické osoby a oboznamuje ho so sociálnou situáciou odsúdeného a jeho potrebami.

Sociálni kurátori pre plnoleté fyzické osoby znalosťou protektivity, či rizikovosti rodinných pomerov klienta, územnej sociálnej siete, profesionálnym taktom a povestou v regióne prispievajú k eliminovaniu sociálneho vylúčenia a k priaznivej životnej perspektíve klienta. Vzájomná informovanosť všetkých zainteresovaných subjektov prispieva k neskreslenému vnímaniu životnej situácie odsúdeným/klientom, ktorý už na pôde VODD disponuje objektivizovanými informáciami, vie, čo môže reálne očakávať po ukončení výkonu trestu odňatia slobody napr. od rodiny, samosprávy, regionálnych zamestnávateľov, cirkvi a pod.

⁹⁹ Postupy pre výkon práce sociálneho kurátora – metodika v rámci implementácie NP Šanca na návrat. Dokument Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava, 2019, s.5

¹⁰⁰ Tamtiež, s.6

Sociálneho kurátora pre plnoleté fyzické osoby kontaktuje sociálny kurátor - metodik individuálne, zaslaním e-mailu, ktorý obdrží aj vedúci oddelenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately a v kópii riaditeľ odboru sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny Bratislava. V prípade, že odsúdený/klient nežiada o spoluprácu so sociálnym kurátorom pre plnoleté fyzické osoby je kontaktovanie neopodstatnené.¹⁰¹

V období január – september 2019 pracovali sociálni kurátori – metodici s 1 181 odsúdenými. Vo výstupných oddieloch vykonali 620 intervencií za účelom poskytnutia pomoci pri pracovnom začlenení, jednalo sa predovšetkým o nácvik praktických zručností pri písaní životopisu, motivačného listu, žiadosti o prijatie do zamestnania, komunikáciu s pracovnými agentúrami, zamestnávateľmi a pod. Pri poskytovaní pomoci odsúdeným v oblasti hľadania bývania vykonali 353 intervencií (komunikácia s charitatívnymi organizáciami, orgánmi samosprávy, neziskovými organizáciami a pod.) a pri uľahčení návratu do prirodzeného rodinného prostredia, pri riešení osobných a vzťahových problémov uskutočnili celkom 357 intervencií.

Tabuľka č. 2 - Sumár poskytnutých sociálnych intervencií vo výstupných oddieloch za obdobie od 01.01.2019 do 30.09.2019¹⁰²

Počet klientov	Počet intervencií	Kontaktovaný sociálny kurátor (kladná odpoveď)	Oblasť pomoci - Zamestnanie	Oblasť pomoci - Bývanie	Oblasť pomoci - Rodinné vzťahy	Iné intervencie (napr. invalidný dôchodok, riešenie exekúcií, resocializačný príspevok...)
1 181	2 025	598	620	353	357	97

V prípade, že si odsúdený odpykáva trest odňatia slobody za rizikový trestný čin (trestné činy proti životu, proti zdraviu, proti slobode a ľudskej dôstojnosti, niektoré trestné činy proti rodine a mládeži, za trestný čin kupliarstva, výroby, rozširovania či prechovávanía detskej pornografie, ohrozovania mravnosti) oznamuje sociálny kurátor – metodik túto skutočnosť sociálnemu kurátorovi pre plnoleté fyzické osoby a žiada o venovanie zvýšenej pozornosti rodine a prijatie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na zabezpečenie ochrany a bezpečia maloletých detí v rodine.¹⁰³

¹⁰¹ Tamtiež, s.5

¹⁰² Vlastné spracovanie. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava. 2019

¹⁰³ Usmernenie Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny, Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava,

Osobité postavenie v rámci desiatich pilotných ústavov na výkon trestu odňatia slobody, zapojených do národného projektu má Ústav na výkon trestu odňatia slobody Banská Bystrica - Kráľová, v ktorom má sociálny kurátor – metodik miesto výkonu práce priamo vo VODD. Toto špecifické postavenie umožňuje sociálnemu kurátorovi - metodikovi denne a bezodkladne reflektovať na potreby klientov a kmeňových sociálnych kurátorov pre plnoleté fyzické osoby.

Okrem činností spomínaných v kapitole 3 sa sociálni kurátori – metodici podieľajú aj na expertnom posúdení - hodnotení rizika recidívy trestnej činnosti, CRA - RU (angl. Crime Risk Assessment – Reentry Unit skr. CRA-RU). Poskytujú odpoveď na otázku „Aká je z ich profesionálneho pohľadu na odsúdeného pravdepodobnosť jeho opakovaného zlyhania (trestnej činnosti) v najbližších dvoch rokoch”.¹⁰⁴

5. Monitoring prepustených osôb

Jedným z cieľov národného projektu je prepojiť penitenciárnu a postpenitenciárnu starostlivosť. Výmena informácií o prepustených osobách z výkonu trestu odňatia slobody medzi zástupcami ústavov a sociálnymi kurátormi je z hľadiska prepojenia politik veľmi dôležitá. V praktickej rovine to znamená, že prepustený odsúdený „nezmizne“ zo systému, ale inštitucionálne plynule prejde zo systému penitenciárnej starostlivosti (vykonávanej v ústave výkonu trestu odňatia slobody) do systému postpenitenciárnej starostlivosti (vykonávanej sociálnou kuratelou a taktiež v určitom rozsahu aj neverejnými poskytovateľmi sociálnych služieb a inými organizáciami) tzv. „premostením“. Sledovať integráciu prepustenej osoby do spoločnosti a jej pôsobenie je jedným z merateľných ukazovateľov. Monitoring prepustených osôb bude realizovaný o.i. aj v:

- a) sledovaní kriminálnej činnosti prepusteného odsúdeného, najmä v tom, či sa odsúdený po prepustení dopustil ďalšieho nového skutku, či bol právoplatne odsúdený na nepodmienečný výkon trestu odňatia slobody, ako dlho po prepustení sa dopustil nového skutku, dôvody zlyhania,
- b) období po prepustení sa bude sledovať aj spolupráca s prepusteným klientom so sociálnym kurátorom, jeho prístup k naplneniu cieľov stanovených v Pláne sociálnej pomoci s plnoletou fyzickou osobou, najmä v smere, či sa odsúdený dostavil k sociálnemu kurátorovi, či plnil stanovené ciele, spolupracoval a pod.

2014

¹⁰⁴ Lulei M. et al, Hodnotenie rizika recidívy trestnej činnosti, používateľská príručka, Bratislava. 2019, s.19

Do projektu bude celkovo zapojených 3 200 odsúdených. V období od 1.10.2018 (začiatok projektu) do 30.9.2019 bolo do výstupných oddielov umiestnených celkovo 774 odsúdených (viď tabuľka č.3).

Tabuľka č. 3 – počet odsúdených umiestnených vo výstupnom oddiele v jednotlivých mesiacoch

Rok	2018			2019								
Merateľný ukazovateľ - mesiac	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Naplnenosť výstupných oddielov	34	111	166	266	343	388	462	551	585	654	711	774

Z celkového počtu umiestnených odsúdených malo koniec výkon trestu odňatia slobody 490 odsúdených. Z uvedeného počtu bolo do výkonu väzby dodaných 17 osôb a výkon trestu odňatia slobody nastúpilo 19 osôb. V rámci monitoringu je dôležité sledovať údaj o tom, či obvinený alebo odsúdený sa od prepustenia dopustil nového skutku alebo ide o skutok z minulosti.

6. Prvé poznatky o prepustených osobách

Ako sme v predchádzajúcom texte uviedli, v rámci projektu je dôležité monitorovať prepustené osoby a mať poznatky o ich integrácii do spoločnosti najmä v smere spoločensky akceptovateľného správania a konania. Uvedené poznatky je možné dosiahnuť jediným spôsobom, a to prepojením penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti.

V prípade ak sú počas výkonu trestu odňatia slobody u odsúdeného diagnostikované sociálne problémy a odsúdený má záujem o ich aktívne riešenie, celý proces začína už počas výkonu trestu odňatia slobody. Na riešení sociálneho problému sa podieľa:

- sociálny pracovník výstupného oddielu,
- sociálny kurátor pre plnoleté fyzické osoby – metodik úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, ktorý pôsobí priamo vo výstupnom oddiele,
- sociálny kurátor pre plnoleté fyzické osoby pôsobiaci v mieste bydliska prepusteného odsúdeného.

Podľa potrieb a rizík je odsúdený, ktorý prejaví záujem po prepustení odovzdaný do ďalšej starostlivosti sociálneho kurátora pre plnoleté fyzické osoby v mieste bydliska.

Na základe spätnej väzby od sociálnych kurátorov – metodikov a sociálnych kurátorov v mieste bydliska sme spracovali stručnú kazuistiku prepusteného odsúdeného.

Kazuistika

Odsúdený: M.K., v minulosti 2-krát súdne trestaný, vo výkone trestu odňatia slobody 1-krát. V období spáchania trestného činu mal 23 rokov. Odsúdený bol za násilnú trestnú činnosť podľa §§ 199/2005 Tr. zákona k trestu odňatia slobody v trvaní 11 rokov so zaradením do stredného stupňa stráženia. V minulosti bol odsúdený pre tr. čin lúpeže podľa § 234/1961 Tr. zákona. Z uvedeného trestu bol podmiennečne prepustený so skúšobnou dobou na 4 roky. V období skúšobnej doby sa dopustil vyššie uvedeného trestného činu, t.j. v skúšobnej dobe podmiennečného prepustenia sa neosvedčil a vykonal zvyšok uloženého trestu v dĺžke 1 rok, 11 mesiacov a 9 dní.

Osobná anamnéza: Menovaný je slobodný, bezdetný. Ukončil 8 tried základnej školy. Odborné učilište v odbore stavebný zámočník prerušil pred ukončením. Doposiaľ pracoval príležitostne, resp. bol nezamestnaný. Pre poruchy správania bol umiestnený do ústavnej výchovy (záškoláctvo, alkoholizmus, agresivitu – vyvolanú alkoholom).

Rodinná anamnéza: Vychovávaný bol v úplnej rodine ako starší z dvoch súrodencov. Rodičia sa rozviedli. Počas prvého výkonu trestu sa zbližil s matkou a bratom. S otcom nekomunikoval. Rodina bola bez kriminálnej záťaže.

Stručný priebeh výkonu trestu odňatia slobody: Správanie, vystupovanie a postoj k plneniu stanovených cieľov programu zaobchádzania bolo na požadovanej úrovni. Príkazy a pokyny nadriadených plnil bez výhrad. Voči príslušníkom a zamestnancom ústavu sa správal slušne. Autoritu nadriadených rešpektoval. Agresívne prejavy správania voči iným odsúdeným neboli zaznamenané. Celkovo bol 19-krát disciplinárne odmenený. Pracovne zaradený bol na vnútornom pracovisku vedľajšieho hospodárstva „krajčírí, čalúnnici“. Svojim prístupom k činnostiam na pracovisku a prehlbovaním odbornej kvalifikácie si osvojil a zdokonalil zručnosti v danej oblasti.

Pobyt vo VODD: Dňa 1. 10. 2018 bol umiestnený do VODD. Telefonický kontakt udržiaval s matkou, s otcom v kontakte nebol. Vzťahy v rodine hodnotil ako konsolidované. Podpornou osobou pre neho bola matka, bývalý zamestnávateľ a sociálny kurátor. Po ukončení výkonu trestu sa vracia do spoločnej domácnosti ku matke, kde plánuje žiť dočasne, postupne sa chce osamostatniť.

Dňa 29.10.2018 mu bolo udelené voľno na opustenie ústavu v sprievode príslušníka zboru s cieľom oboznámiť sa so spôsobom cestovania v prostriedkoch verejnej dopravy (vyhľadávanie spojov, spôsob zakúpenia cestovného lístka, orientácia v cestovných poriadkoch, a. p.), presun MHD na autobusovú stanicu, návšteva vlakovej stanice, autobusovej

stanice a návšteva niekoľkých obchodov s rôznym druhom tovarov za účelom informácie o cenách. Zároveň absolvoval prehliadku vonkajšej časti Múzea SNP a historického centra. Počas pobytu vo VODD odsúdený aktívne participoval a vyvíjal vlastnú iniciatívu v oblasti zamestnania po výkone trestu odňatia slobody. Bol mu poskytnutý zoznam voľných pracovných miest v odbore čalúnik a tiež informácie o aktuálnom pracovnom trhu práce (kde a ako si hľadať zamestnanie, ako si napísať životopis, žiadosť o prijatie do zamestnania, aké sú podmienky na prevádzkovanie samostatnej zárobkovej činnosti, o službách poskytovaných úradom práce, sociálnych vecí a rodiny (evidencia uchádzačov o zamestnanie, resocializačný príspevok), o spôsobe, význame a formách komunikácie s ostatnými štátnymi inštitúciami.

V období od 14.5.2019 – 16.5.2019 bolo odsúdenému umožnené opustiť ústav na výkon trestu odňatia slobody s elektronickým systémom monitorovania odsúdených a obvinených. Počas udeleného voľna si odsúdený predsavzal: vybaviť občiansky preukaz, zakúpiť ošatenie, obuv, mobilný telefón, nadviazať osobný kontakt so zamestnávateľmi (mal k dispozícii pracovný posudok), nadviazať osobný kontakt s kmeňovou sociálnou kurátorkou a požiadať ju o sociálne poradenstvo, zorientovať sa v sieti bánk, cenách energií, predjednať praktického lekára. Všetky stanovené ciele sa počas udeleného voľna podarilo splniť. Dňa 16.5.2019 predložil v ústave na výkon trestu odňatia slobody úradný záznam spísaný kmeňovou sociálnou kurátorkou pre plnoleté fyzické osoby.

S odsúdeným sa počas umiestnenia vo VODD intenzívne pracovalo až do jeho prepustenia. V tomto období mu bolo poskytnuté sociálne poradenstvo zamerané na riešenie žiadostí – vybavenie preukazu zdravotne postihnutej osoby, resocializačný príspevok a pod.

Reintegrácia do spoločnosti: Dňa 2.8.2019 bol prepustený z výkonu trestu odňatia slobody. Po prepustení sa dostavil k sociálnemu kurátorovi pre plnoleté fyzické osoby a bol s ním vypracovaný Plán sociálnej práce s plnoletou fyzickou osobou. Cieľom plánu sociálnej práce s plnoletou fyzickou osobou bolo prepojiť penitenciárnu starostlivosť s postpenitenciárnou starostlivosťou – vzájomné informovanie sa všetkých zainteresovaných subjektov vrátane odsúdeného/klienta – znížené/eliminované riziko sociálneho vylúčenia - poskytnúť pomoc odsúdenému/klientovi pri pracovnom uplatnení - poskytnutie odborného sociálneho poradenstva a pomoci - pracovné začlenenie klienta. Klient po prepustení aktívne participoval na reintegrácii do spoločnosti, zamestnal sa, absolvoval rekvalifikačný kurz na ovládanie vysokozdvížného vozíka a pravidelne dochádza k sociálnemu kurátorovi pre plnoleté fyzické osoby.

7. **Záver:**

Odborný tím národného projektu Šanca na návrat má pred sebou ešte dlhú cestu, počas ktorej implementuje do praxe penitenciárneho zaobchádzania ešte ďalšie nové inovatívne prvky napr. formou:

- špecializovaných resocializačných a výchovných vzdelávacích programov zameraných na riziká a potreby odsúdených v rozsahu 300 hodín;
- prípravou vzdelávacích programov zameraných na vzdelávanie v modulárnych kurzoch Slovenského jazyka pre cudzincov a gramotné osoby inej ako slovenskej národnosti, ktoré neovládajú slovenský jazyk a vzdelávanie dospelých osôb (vrátane dospelých so špeciálnymi vzdelávacími potrebami) v elementárnej komunikačnej a numerickej gramotnosti.

Prvotné skúsenosti s prepustenými osobami nás presviedčajú o reálne nastavenom ciele národného projektu Šanca na návrat a motivujú nás všetkých, ktorí sa podieľame na zaobchádzaní s odsúdenými k tvorbe a overovaní progresívnych prostriedkov zaobchádzania čím sa upevní prepojenie politik penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti a vytvorí sa podmienky pre úspešnú integráciu prepustených odsúdených do spoločnosti.

Literatúra:

1. Analytické centrum Ministerstva spravodlivosti SR. Dostupné na internete online: <http://web.ac-mssr.sk/>.
2. Gřivna, T. - Scheinost, M.- Zoubková, I. a kol.: Kriminologie. 4.aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer. 2014. s. 536. ISBN 978-80-7478-614-3.
3. Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť 1. Edícia učebnice. Bratislava: Jura Edition. 2006. s. 530. ISBN 80-8078-099-4.
4. Lulei M. et al, Hodnotenie rizika recidívy trestnej činnosti, používateľská príručka, Bratislava. 2019.
5. Marešová, A. a kol.: Výkon nepodmiňeného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2016. s.180. ISBN 978-80-7338-157-8.
6. Metodický postup k realizácii základného resocializačného a výchovného vzdelávacieho programu pre odsúdených vo výstupných oddieloch. Dokument odborného tímu Národný projekt Šanca na návrat. Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže. Bratislava. 2019.
7. Postupy pre výkon práce sociálneho kurátora – metodika v rámci implementácie NP

Šanca

na návrat. Dokument Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny. Bratislava. 2019.

8. Seiter, R. – Kadela, K.: Prisoner Reentry: What Works, What Does Not, and What Is Promising. In. CRIME & DELINQUENCY, Vol. 49 No. 3, July 2003. 360-388.
Dostupné na internete online:
http://www.antoniasella.eu/nume/Seiter_Kadela_reentry_2003.pdf
9. Valentovičová, Z. et al: Štandardy penitenciárneho zaobchádzania s odsúdenými vo výstupných oddieloch. Dokument odborného tímu Národný projekt Šanca na návrat, Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže, Bratislava, 2019.
10. Zákon č. 475/2005 Z. z. zákon o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
11. Usmernenie Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny, Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava, 2014.
12. Vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov.

Kontaktné údaje autorov:

PhDr. Zuzana Valentovičová, PhD., LL.M.

Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže

813 04 Bratislava

Slovenská republika

PhDr. Andrea Vengrínová

Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny Bratislava

812 67 Bratislava

Slovenská republik

K VEDENÍ SOBĚSTAČNÉHO A ŘÁDNÉHO ŽIVOTA PO PROPUŠTĚNÍ: VŽDY PŘIPRAVENI!?

Petra Zhřivalová, Tereza Raszková

Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Česká republika

Klíčové slova: rizika, zacházení, sociální vyloučení, postpenitenciární péče, SARPO, desistence, integrace, inkluze

Key words: risks, treatment, social exclusion, post - penitentiary care, SARPO, desistance, integration, inclusion

Anotácia: Příprava odsouzeného na propuštění má směřovat k jeho schopnosti vést soběstačný a řádný život. Působení na odsouzeného během jeho pobytu ve věznici je založeno na zjištění jeho rizik, a to prostřednictvím prediktivního nástroje SARPO, minimální pozornost pak je věnována jeho potřebám. Přitom aby se odsouzený po návratu z VTOS skutečně zapojil do života společnosti, jak je žádoucí, je zapotřebí ošetřit i jeho potřeby. Text se zamýšlí nad současnou přípravou na propuštění v prostředí českého vězeňství z pohledu konceptu sociálního vyloučení, výzkumů o desistenci a dat shromážděných nástrojem SARPO.

Summary: The preparation of the convict for release should aim at his ability to live a self-sufficient and proper life. The treatment of the convict during his/her stay in prison is based on the identification of his/her risks through the predictive instrument SARPO, with minimal attention paid to his/her needs. At the same time, for his next proper and crimeless life after he or she comes back from prison must be taken into account not only the risks but also the needs. The text reflects on the current preparation for release in the Czech prison system from the perspective of the concept of social exclusion, research on desistance and data by the SARPO instrument.

1. Úvod

Cílem všech západních vězeňských systémů je působit na odsouzené tak, aby po propuštění z výkonu trestu zanechali svých kriminálních kariér a stali se bezproblémovou součástí společnosti, tedy získávali příjem z legálního zaměstnání, platili daně a bydleli na

základě nájemních smluv či vlastnických vztahů v objektech k bydlení určených. V našem příspěvku bychom rády současný systém českého vězeňství a postpenitenciární péče podrobily kritické analýze a zamyslely se nad otázkou, zda český penitenciární a postpenitenciární systém efektivně řeší ohrožení osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody (dále VTOS či výkon trestu) sociálním vyloučením.

Existuje mnoho definic sociálního vyloučení, pro účely našeho textu vyjdeme z definice, že sociální exkluzí „se jeví vymezení sociálně vyloučených osob jako jedinců, kteří jsou obyvateli/občany dané společnosti, ale z důvodů, které nemají sami pod kontrolou, nemohou participovat na obvyklých aktivitách, k nimž by je jejich občanství opravňovalo a na něž aspirují.“¹⁰⁵

V České republice není používání pojmu sociálního vyloučení nijak výjimečné, obecně je však chápáno spíše jako oblast řešící vyloučení příslušníků romské menšiny z života společnosti. Existuje i Agentura pro sociální začleňování a svou misi definuje následovně: „podporuje taková opatření, která pomohou územním samosprávám v procesu sociální integrace obyvatel ohrožených sociálním vyloučením a v rozvoji sociálně vyloučených lokalit v kontextu a zájmu celé obce či celého regionu. Podporuje obce i kraje, aby mohly plnit svoji funkci – zajišťovat či pomáhat zajistit všem občanům rovný přístup ke vzdělávání, bydlení, zdravotní péči, zaměstnání, sociálním službám a bezpečí.“¹⁰⁶

Sociální vyloučení pak bývá často chápáno jako přímý důsledek chudoby a nerovnosti ve společnosti¹⁰⁷, Česká republika přitom patří k zemím s nejmenším podílem osob s příjmem pod hranicí chudoby.¹⁰⁸ Oproti tomu, na rozdíl od zemí EU 15, je až několikanásobně vyšší podíl osob, které mají problém s uspokojováním základních životních potřeb, než podíl relativně příjmově chudých osob.¹⁰⁹

Současná společnost je typická svým důrazem na individualismus, jedním z výrazů je pocit práva na seberealizaci a okamžité uspokojení potřeb, často uměle vyvolaných kulturou konzumu. Trh práce a sociální stát již neplní inkluzivní funkci, ale naopak stojí za sociální exkluzí, tím, že pomáhá lidem na okraji společnosti, je zbavuje odpovědnosti za vlastní život a

¹⁰⁵ Mareš, P. – Horáková, M. – Rákoczyová, M. Sociální exkluze na lokální úrovni. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2008, s. 9. ISBN 978-80-7416-014-1.

¹⁰⁶ Agentura pro sociální začleňování. Mise. *Socialni-zaclenovani.cz* [online]. 2018 [2019-10-11]. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/mise/>.

¹⁰⁷ Mareš, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Praha výzkumné centrum Brno, 2006. ISBN 80-87007-15-8.

¹⁰⁸ Eurostat. At-risk-of-poverty rate. *Ec.europa.eu* [online]. 2019 [2019-12-17]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tespm010/default/table?lang=en>.

¹⁰⁹ Mareš, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Praha výzkumné centrum Brno, 2006. ISBN 80-87007-15-8.

zároveň dává stigmatizační nálepky. Rovnost lidí již není vnímána v podobě rovných občanských, kulturních a politických práv, ale o rovnosti sociálních podmínek.¹¹⁰ Sociální exkluze se pak jednotlivce dotýká nejen v omezení jeho přístupu k výkonu jeho občanských, sociálních a kulturních práv, ale zároveň také v jeho schopnosti plnit své občanské povinnosti, což může mít též podobu rezignace na jejich výkon.¹¹¹

Mezi skupiny osob, vylučovaných ze společnosti pro svou neschopnost naplnit očekávané standardy života jsou vedle bezdomovců řazeni také recidivisté. Další skupinou ohroženou sociální exkluzí pak jsou nezaměstnaní, zejména dlouhodobě či opakovaně, či ve chvíli, kdy nezaměstnanost postihne i jejich životní partnery. Právě nezaměstnaní patří ke klíčovým skupinám ohrožených sociální exkluzí v České republice, a to pro svou velikost a příjmovou chudobu, která překračuje rozsah obvyklý v zemích Evropské Unie.¹¹²

Boj s recidivou je dalším společným jmenovatelem trestních politik napříč světem. V českém trestněprávním prostředí je mimo jiné vyjádřen ve strategickém dokumentu Koncepce vězeňství do roku 2025, v níž je jako jeden z nejvýznamnějších cílů uvedeno zvýšit zaměstnanost osob propuštěných z VTOS coby jednoho „z hlavních faktorů, který napomáhá resocializaci osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody, a tudíž snižuje riziko možné recidivy trestné činnosti“.¹¹³

V souvislosti se snižováním recidivy nemůžeme opomenout ani zásadní systémovou změnu, ke které v českém vězeňství došlo k 1. 10. 2017, kdy byly čtyři typy věznic (s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou) redukovány na dva (s ostrahou a zvýšenou ostrahou). Jak vyplývá z důvodové zprávy příslušné novely (k zákonu č. 58/2017 Sb. kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů) „cílem návrhu je umožnit adekvátní diferenciaci odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, a to podle posouzení osobnostních faktorů odsouzených a jejich trestné činnosti z hlediska penitenciárního, při zohlednění rizik a bezpečnostního hlediska, a tak umožnit lepší organizaci rozvoje a implementace standardizovaných programů a specializovaného zacházení v jednotlivých věznicích. Povede to k efektivnějšímu zacházení s odsouzenými a jejich

¹¹⁰ Sirovátka, T. et al. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Masarykova univerzita Fakulta sociálních studií a Nakladatelství Georgetown, 2002. ISBN 80-86251-13-6.

¹¹¹ Mareš, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Praha výzkumné centrum Brno, 2006. ISBN 80-87007-15-8.

¹¹² Mareš, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Praha výzkumné centrum Brno, 2006. ISBN 80-87007-15-8.

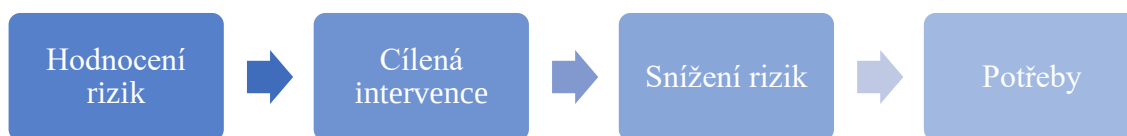
¹¹³ Koncepce vězeňství do roku 2025. *Vscr.cz* [online]. 2019 [2019-12-17]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>.

úspěšnější reintegraci do společnosti a v dlouhodobém důsledku ke snižování rizik recidivy“.¹¹⁴

Současný systém výkonu trestu odnětí svobody je i nadále postaven na rozhodnutí soudu, který určuje, v jakém typu věznice bude trest vykonán. Pokud je pachateli určena pro výkon trestu věznice s ostrahou, je následně umístěn do jednoho ze tří oddělení, a to podle stupně zabezpečení (nízký, střední a vysoký stupeň zabezpečení). Klíčové pro určení stupně zabezpečení je vyhodnocení míry rizik odsouzeného, a to vnějších i vnitřních. K uvedenému dochází během pobytu v přijímacím oddíle a vyhodnocení rizik je postoupeno odborné komisi (komise pro vnitřní diferenciaci) složené z 1. zástupce ředitele věznice, vedoucího oddělení výkonu trestu nebo oddělení výkonu vazby a trestu či ředitelem věznice pověřeného zaměstnanec tohoto oddělení, vedoucí oddělení správního nebo ředitelem věznice pověřený zaměstnanec zmíněného oddělení, vedoucí oddělení vězeňské stráže anebo ředitelem věznice pověřený příslušník tohoto oddělení, ředitelem věznice pověřený příslušník oddělení prevence a stížností, psychologa, speciálního pedagoga, sociálního pracovníka a vychovatele.

Komise doporučí řediteli věznice umístit odsouzeného do oddělení s příslušným typem zabezpečení, pokud ředitel rozhodne v rozporu s doporučením, musí své rozhodnutí písemně zdůvodnit a o odchýlném rozhodnutí informovat Ministerstvo spravedlnosti. Odsouzený má možnost v případě nesouhlasu s umístěním do tří dnů podat k místně příslušnému soudu návrh na zařazení do nižšího stupně zabezpečení. Na základě zjištěných rizik je také stanoven program zacházení, jenž má uvedená rizika snižovat, jak je níže graficky znázorněno. Zde bychom rády vyzdvihly i nutnost zohledňovat u odsouzených jejich konkrétní potřeby, zejména s ohledem na budoucnost a jeho pobyt na svobodě.

Schema č. 1: Proces stanovení programu zacházení

Pro úplnost uvádíme, že v České republice se programy zacházení dělí na pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity a aktivity v oblasti utváření vnějších vztahů (viz ustanovení § 36, 36a, 37, 38 a 39 vyhlášky č. 345/1999 Sb.).

Ve vztahu k identifikovaným rizikům, jak bylo zmíněno výše, rozlišujeme dle vyhlášky

¹¹⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění. *Vlada.cz* [online]. 2015 [cit. 2019-01-05], s. 5. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/urad-vlady/poskytovani-informaci/poskytnute-informace-na-zadost/Priloha-c--3---Duvodova-zprava-k-novelizovanemu-zneni-trestniho-zakoniku.pdf>.

č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, program minimálního zacházení, jenž je určen odsouzenému s nízkými riziky, program standardního zacházení stanovený odsouzenému se středními až vysokými riziky, program speciálního zacházení určený pro odsouzeného s vysokými až velmi vysokými riziky. Zvláštní kategorií pak je program výstupního zacházení, který je v rámci přípravy na propuštění realizován především ve výstupních oddílech věznic. Odsouzený odmítající stvrdit podpisem přijetí programu zacházení se zařadí do programu základního motivačního zacházení.

K systému práce s odsouzenými dle míry rizika, jež bylo identifikováno, je třeba dodat, že nezohledňuje míru motivace odsouzeného. V důsledku toho pak není pracováno s odsouzenými, kteří mají potenciál projít žádoucí proměnou, vyjádřený právě jejich velkou motivací na sobě pracovat, avšak jejich riziko bylo vyhodnoceno jako nízké. Oproti tomu je věnována péče v podobě vysoké míry intervence odborných pracovníků věznice těm, kteří sice mají vysoké riziko, avšak nulovou motivaci.

V době před předpokládaným propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody se do přípravy na propuštění zapojují další subjekty (mimo zaměstnanců Vězeňské služby), jako jsou zástupci neziskového sektoru či další subjekty postpenitenciární péče, zejména pak sociální kurátoři. Ti kontaktují odsouzeného s nabídkou spolupráce, a pokud projeví zájem, zpravidla jej navštíví ještě před propuštěním.

Do standardní „připravenosti“ odsouzeného na propuštění patří zajištění občanského průkazu, pokud jej nemá nebo uplynula doba platnosti (realizují sociální pracovníci). Odsouzený obržít i finanční prostředky z tzv. úložného. Úložné jsou prostředky, jež si odsouzený během výkonu trestu odnětí svobody vygeneroval z pracovní odměny, nebo mu byly zaslány na jeho účet ve věznici. Z čisté pracovní odměny odsouzeného se strhává výživné pro děti (30 % - od 1. 1. 2020 to bude 33 %), náklady výkonu trestu (26 %, nejvíce však 1 500 Kč za kalendářní měsíc; od 1. 1. 2020 23 %), srážky na základě nařízeného výkonu rozhodnutí soudu nebo orgánu státní správy (12 %) a případně další srážky k úhradě jiných pohledávek. Souhrn srážek nesmí překročit 72 % z čisté pracovní odměny. Na kapesné se užije 17 % a na úložné 11 % z čisté pracovní odměny. Úložné vždy musí být ve výši jízdného do místa trvalého bydliště odsouzeného či do místa, které odsouzený určí jako místo návratu, a stravného na jeden den. Nemá-li odsouzený při propuštění úložné postačující k úhradě nezbytných potřeb, lze mu poskytnout příspěvek (tzv. sociální výpomoc) až do částky 2 000 Kč. Blíže viz vyhláška č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů.

V posledních letech došlo v české legislativě ke změnám v institutu úložného, což by mělo zajistit možnost, aby odsouzení byli propouštěni s takovými částkami, které jim skutečně umožní nastartovat nový, řádný a soběstačný život. Do současné chvíle je totiž realita taková, že odsouzený opouští brány věznice s hotovostí ve výši několika stokorun. V rámci systému postpenitenciární péče má možnost požádat o dávku mimořádné okamžité pomoci, kterou vyplácí v souladu se zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů místní pobočka úřadu práce. Podle ustanovení §2 odst. 6 uvedeného zákona za osobu v hmotné nouzi „může orgán pomoci v hmotné nouzi považovat též osobu, která v daném čase, s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků nemůže úspěšně řešit svoji situaci a je ohrožena sociálním vyloučením, jestliže zejména je propuštěna z výkonu zabezpečovací detence, z výkonu vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody.“

Výše dávky je vymezena v ustanovení §37 téhož zákona, a to pro případ osob opouštějících výkon trestu odnětí svobody „jednorázově až do výše 1 000 Kč s ohledem na okamžitě nezbytné potřeby; celková výše mimořádné okamžité pomoci se stanoví s přihlédnutím k úložnému a k prostředkům, které obdrží osoba při propuštění ze školského zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Součet dávek poskytnutých podle tohoto ustanovení nesmí v rámci jednoho kalendářního roku překročit čtyřnásobek životního minima jednotlivce“.

Pokud se podíváme na propuštění odsouzeného z pohledu jeho ekonomické síly, kdy měl to štěstí a vedle úložného získal ještě dávku mimořádné okamžité pomoci ve výši 1 000Kč (neexistuje metodický pokyn pro vyplácení, takže každá pobočka úřadu práce si jinak vykládá „přihlédnutí k úložnému“, a zatímco někde je dávka vyplácena v plné výši, jinde od ní odečtou úložné), je schopen dojet do jakéhokoli místa v ČR, kam sám určil, a k tomu má prostředky, aby si zaplatil ubytování v noclehárně na několik nocí (odhlížíme přitom od skutečnosti, že levné noclehárny bývají beznadějně obsazené). Jídlo pak musí řešit opravdu úsporným způsobem.

S odsouzeným má být ve výkonu trestu odnětí svobody pracováno tak, aby po opuštění bran věznice vedl řádný a soběstačný život. Představíme-li si tedy jedince, který je skutečně motivován najít si práci a žít z legálně vydělaných peněz, aniž by měl jistou základnu v podobě rodiny, jež mu poskytne zázemí pro první dny na svobodě, můžeme konstatovat, že těžko bude v jeho silách ekonomicky zvládnout první měsíce na svobodě. I kdyby nastoupil hned druhý den po svém propuštění do zaměstnání, od výplaty jej bude dělit v lepším případě 30 dní. Zároveň musí mít prostředky na bydlení, stravu, dopravu do zaměstnání, zabezpečení své osobní hygieny atd.

Jestliže shrneme výše uvedené, v České republice existuje určitý systém postpenitenciární péče umožňující návrat do společnosti těm odsouzeným, jež mají zajištěné bydlení (buď vlastní, o které během výkonu trestu odnětí nepřišli, či poskytnuté rodinou) a finanční zázemí, díky němuž překlenou období od hledání zaměstnání do první výplaty.

Jak je zmíněný systém využíván, naznačují data, zjištěná v rámci výzkumného úkolu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci „Zaměstnání jako faktor desistence“¹¹⁵. Jedním z předmětů výzkumu byla zkušenost pracovníků poboček úřadu práce, probačních pracovníků a sociálních kurátorů s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody. Mimo jiné jsme se jich dotazovali, kolik propuštěných osob se v roce 2015 na ně obrátilo s žádostí o pomoc. Z 9 317 osob, propuštěných v roce 2015, 3 754 využilo pomoci úřadu práce, 3 024 vyhledalo pomoc sociálního kurátora a 1 520 bylo v nějaké formě v kontaktu s Probační a mediační službou.

Jinými slovy, pouze zhruba jedna třetina osob využila pomoci nabízené v rámci systému postpenitenciární péče. Ve zmíněné souvislosti si samozřejmě klademe otázku, z jakého důvodu dvě třetiny propuštěných uvedenou pomoc nevyhledaly. Určitou odpověď skýtají informace, které o odsouzených díky nástroji SARPO^{116,117} známe. Do systému zapisují informace zaměstnanci Vězeňské služby na základě pohovoru s odsouzeným. Z praxe pak vyplývá, že odsouzení spíše tendují k tomu vykreslovat sami sebe v lepších barvách. Proto lze mít za to, že skutečnost je mnohem tristnější, než z následujících údajů vyplývá:

- 59,7 % odsouzených má nestabilní nebo žádné bydlení;
- 44,7 % má za adresu TP uvedenou adresu sídla ohlašovny;
- 26,4 % nemá žádnou zkušenost z legálního zaměstnání;
- dlouhodobou nezaměstnanost zažilo celkem 44,7 %;
- 47,7 % odsouzených se v průběhu minimálně tří let před aktuálním výkonem trestu ocitlo zcela bez legálních zdrojů příjmu;
- 89,4 % odsouzených přiznává nějakou formu finančních závazků, z toho 73,2 % odsouzených uvádí dluhy, které jsou nad rámec jejich možností plnit je nebo je dokonce odmítají plnit z principu;

¹¹⁵ Tomášek, J. a kol. *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2017. ISBN 978-80-7338-166-0.

¹¹⁶ Uvedená studie vychází z poznatků zaznamenaných a vyhodnocených v rámci užívání nástroje SARPO, kde celkový soubor činil 27 880 odsouzených, u kterých byla zpracována komplexní zpráva v období let 2012 až 2017. Nástroj SARPO (souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených) se obligatorně využívá ve všech českých věznicích v rámci generování komplexní zprávy, z níž následně vychází individualizovaný program zacházení.

¹¹⁷ Drahy, F. – Hůrka, J. – Petras, M. *SARPO: Charakteristiky odsouzených v českých věznicích*. Deskriptivní studie. Praha: Generální ředitelství VSČR, 2018. ISBN 978-80-270-5197-7.

- mimo rodinné prostředí někdy v průběhu svého dětství pobývalo 46,9 % odsouzených (z toho 11,3 % ve VÚ, 10,6 % ve věznici a 7,5 % v DÚ);
- 37 % nějakou část dětství trávilo v závadové vrstevnické skupině;
- 15,5 % odsouzených má problémy související s užíváním alkoholu, 43,6 % v souvislosti s užíváním nealkoholových drog a 12,2 % v souvislosti s hraním hazardních her;
- přítomnost psychické poruchy nacházíme u 7,2 % odsouzených, přitom nejčastěji jde o poruchy osobnosti, a to především smíšenou nebo disociální;
- v souvislosti s duševními potížemi se někdy v minulosti léčilo 17,8 % odsouzených.¹¹⁸

Na základě výše citovaných dat lze pochybovat o tom, že stávající systém postpenitenciární péče skutečně umožní všem propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody začlenit se do společnosti a žít řádným a soběstačným životem. Pokud bychom se vrátili k problematice sociálního vyloučení a k faktu, že mezi sociálně vyloučené jsou řazeni recidivisté, můžeme vězeňskou populaci až do velikosti jejích dvou třetin považovat za přímo ohroženou sociální exkluzí. Dlouhodobě totiž pouhou třetinu tvoří prvověznění, dvě třetiny pak jsou zatíženy penologickou recidivou.

Je třeba zároveň zdůraznit, že zájmem státu, v případě České republiky mimo jiné aktuálně artikulovaným v podobě strategického dokumentu „Koncepce vězeňství do roku 2025“, je působit na odsouzené tak, aby se snižovalo riziko opětovného páchání trestné činnosti.

Když odhlédneme od konkrétní podoby nástrojů, jimiž jim je v současné době státem pomáháno v návratu do společnosti, nemůžeme samozřejmě pominout pro žití řádného života klíčový faktor, kterým beze vší pochybnosti je vůle jednotlivce opustit trestní kariéru. Na jedné straně je to ryze osobní rozhodnutí, mimo sféru vlivu justice. Na druhé straně díky výzkumům o desistenci již disponujeme znalostmi o kritických momentech, které zvrátí původní rozhodnutí odsouzeného žít řádným životem. Např. Maruna¹¹⁹ popisuje náhled pachatelů majetkové trestné činnosti se středním rizikem, kteří si přejí opustit kriminální kariéru, na vlastní šanci v žití řádného život uspět. A to formou hodnocení předložených kriminogenních faktorů, viz následující tabulka.

¹¹⁸ Drahý, F. – Hůrka, J. – Petras, M. *SARPO: Charakteristiky odsouzených v českých věznicích*. Deskriptivní studie. Praha: Generální ředitelství VSČR, 2018. ISBN 978-80-270-5197-7.

¹¹⁹ Maruna, Sh. – Immarigeon, R. eds. *After Crime and Punishment*. Devon: Willan Publishing, 2004. ISBN 1-84392-057-3.

Tabulka č. 1: Náhled pachatelů majetkové trestné činnosti se středním rizikem, kteří si přejí opustit kriminální kariéru¹²⁰

Problém	Všechny překážky		Hlavní překážka	
	Z celkového počtu 130 jedinců	%	Z celkového počtu 130 jedinců	%
Nedostatek peněz	76	58.5	36	27.7
Touha vydělat peníze	38	29.2	6	4.6
Policejní násilí	38	29.2	11	8.5
Není alternativa	37	28.5	9	6.5
Vzrušení/nuda	33	25.4	10	7.7
Alkohol	32	24.6	21	16.2
Drogy	32	24.6	20	15.4
Přitahován zpátky k páčání	31	23.1	2	1.5
Tlak kumpánů	30	23.1	7	5.4
Sociální předsudky	30	23.1	8	6.2
Hněv/Stres	30	23.1	11	8.5
Nutkání/pokušení	26	20	8	6.2
Jiný	3	2.3	8	6.2
Žádný	9	6.9	9	6.9

Z uvedené tabulky můžeme dovodit, že ačkoli osoby propuštěné z výkonu trestu plánují ukončit kriminální kariéru, obávají se, že selžou, pokud se dostanou do nabízených situací. Z těch je nejčastěji zmiňovaná finanční nouze či touha po penězích, významné jsou i obavy z policejního násilí a vlivu alkoholu a drog. Alarmující dále je, že pouze devět osob odmítlo, že by cokoli mohlo zvrátit jejich úmysl opustit kriminální kariéru.

Obdobně český výzkum¹²¹ odhaluje u osob, které by rády ukončily trestní kariéru, rizika v případech, kdy trestná činnost respondentů byla spojena se zneužíváním návykových látek či gamblerstvím, či se jednalo o osoby, jež byly motivovány rychle a jednoduše se obohatit. A to jak z důvodu neschopnosti odložit uspokojení aktuálních potřeb, tak i potřeba zabezpečit sebe či potomky. Jako další kritická situace se ukázalo nezvládnutí psychického tlaku z partnerské

¹²⁰ Maruna, Sh. – Immarigeon, R. eds. *After Crime and Punishment*. Devon: Willan Publishing, 2004. ISBN 1-84392-057-3.

¹²¹ Tomášek, J. a kol. *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2017. ISBN 978-80-7338-166-0.

krize. Pro většinu respondentů je typická ambivalence, rádi by zanechali kriminální kariéry, zároveň ale předjímají, že mohou nastat okolnosti, které je „donutí“ opět páchat, tedy nastanou okolnosti, které jim vlastně ospravedlní páchání trestné činnosti.

Pokud osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody nemají funkční rodinné zázemí, kdy na základě údajů ze SARPO lze předpokládat, že téměř polovina uvedené zázemí nemá a skoro 90 % je navíc zatíženo nějakými finančními závazky, jejich existenční situace je kritická. Ani sociální dávky totiž nestačí pokrýt potřeby samostatně žijícího jedince chudobou.¹²² Zde by měl nastoupit stát, případně další subjekty v rámci prevence sociálního selhání.¹²³

Je tedy předvídatelné, že se propuštění pod tíhou okolností navrací k páchání trestné činnosti, neboť nastávají přesně ty okolnosti, o kterých dopředu tušili, že je ke kriminální kariéře přivedou zpět. Samostatnou otázkou pak je „návrat“ osob romského původu do společnosti po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Dnes jsou v rovině praktických politik označováni spíše jako příslušníci sociálně vyloučených komunit, než jako etnická menšina, a jejich problémy bývají redukovány na sociální exkluzi. V současnosti se neevidují žádná data, z nichž by bylo možné odvozovat počet příslušníků romské menšiny žijící v České republice, oficiální údaje ze sčítání lidu jsou naprosto nevypovídající o realitě. Podle kvalifikovaných odhadů¹²⁴ žilo v roce 2017 v České republice přibližně 240 300 osob, zatímco k romské národnosti se při sčítání lidu v roce 2011 přihlásilo 5 135 osob.

Vzhledem k výše uvedenému je tedy velkou neznámou, kolik etnických Romů vykonává trest odnětí svobody v českých věznicích. Poslední kvalitativní data o vyšetřovaných a stíhaných osobách pocházejí z 90. let, ze kterých vyplynulo, že tehdy byl podíl Romů ve skupině dětských pachatelů do 15 let, kdy každý čtvrtý až třetí byl Rom, u mladistvých každý šestý až sedmý a u dospělých pachatelů desátý až devátý.¹²⁵

Co však můžeme považovat za pozitivní, je relativně bezproblémový návrat příslušníků romského etnika po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, protože se mají často kam vrátit, rodinné vazby mezi romskou menšinou stále přetrvávají.¹²⁶ Na druhé straně můžeme

¹²² Mareš, P. – Horáková, M. – Rákoczyová, M. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2008. ISBN 978-80-7416-014-1.

¹²³ Matoušek, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

¹²⁴ Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2018. *Vlada.cz* [online]. 2019 [2019-12-17]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-v-ceske-republice-za-rok-2018-177049/>.

¹²⁵ Gřivna, T. – Scheinost, M. – Zoubková, I. et al. *Kriminologie*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5.

¹²⁶ Mareš, P. – Horáková, M. – Rákoczyová, M. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2008. ISBN 978-80-7416-014-1.

předpokládat, že jejich osoby blízké jsou zasaženy sociální exkluzí a bydlí často v sociálně vyloučených lokalitách, ze kterých samozřejmě tyto osoby do výkonu trestu odnětí přišly a zase se do ní vracejí. O návratu do běžného života společnosti, o který by mělo být usilováno, tedy rozhodně nemůže být řeč.

Pokud shrneme výše uvedené: existuje státní systém napomáhající návratu osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody zpět do společnosti, opřený o instituty postpenitenciární péče. Ten je však účinný u těch osob, které do společnosti před nástupem do výkonu trestu začleněny byly a mají dostatečné sociální a finanční zázemí. Pro osoby, které byly zasaženy sociální exkluzí, jako jsou typicky recidivisté či příslušníci romské etnické menšiny, však systém účinný není.

Náš další text se zamýšlí nad tím, jak by měl vypadat systém, který bude usilovat o začlenění propuštěných, kteří před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody součástí společnosti nebyli, resp. nebyli v tom smyslu, abychom mohli hovořit o řádném a soběstačném způsobu života.

Pro definování modelu ukotvení jedince propuštěného z výkonu trestu odnětí svobody zasaženého sociální exkluzí ve společnosti tak, aby splňoval předpoklady žití řádného a soběstačného života, vyjdeme z modelu integrace¹²⁷ a dále zjištění o desistenčních faktorech¹²⁸.

Integrační teorie, již používáme jako východisko našich úvah, byla chápána jako řešení začlenění mimoevropských přistěhovalců. Je zrcadlem toho, jak funguje majorita s cílem vytvořit takový rámec pro politiku inkluze, aby imigranti byli nedílnou součástí společnosti a žili plnohodnotný občanský život. Teorie akcentuje nutnost začlenit nově příchozí jedince do všech úrovní občanského života, jimiž je míněna rovina sociálně-ekonomická, kulturní a občansko-politická.

Alfou a omegou začlenění propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody samozřejmě musí být legální zaměstnání, jež kromě zdroje příjmů zajistí i zdravotní a sociální pojištění. S tím úzce souvisí vzdělání a kvalifikace daného jedince. Jak bylo výše uvedeno (z údajů shromážděných prostřednictvím nástroje SARPO), téměř polovina odsouzených byla ještě před výkonem trestu odnětí svobody postižena dlouhodobou nezaměstnaností. Jejich situaci na trhu práce navíc komplikuje zadluženost, často ve formě exekucí. Je proto klíčové, aby osoby byly propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody, pokud ne přímo s vyřešenými dluhy v podobě splátkových kalendářů či insolvenčí, tak alespoň zmapovanými dluhy a plánem, jak je řešit.

¹²⁷ Barša, P. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.

¹²⁸ Maruna, Sh. – Immarigeon, R. eds. *After Crime and Punishment*. Devon: Willan Publishing, 2004. ISBN 1-84392-057-3.

Co se týče vzdělanosti a kvalifikace, není výhled osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody zcela pesimistický. Pokud bychom jako ilustraci vzali nejvyšší dosažené vzdělání odsouzených vykonávající trest v letech 2012 až 2018, polovina osob měla vyšší než základní vzdělání a téměř polovina osob měla ukončené základní vzdělání. Detailní informace uvádíme v přehledové tabulce č. 2.¹²⁹

Tabulka č. 2: Složení odsouzených podle dosaženého stupně vzdělání v letech 2012 až 2018¹³⁰

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	počet	počet	počet	počet	počet	počet	počet
Bez vzdělání	51	48	39	45	44	41	43
Zvláštní škola	502	361	430	463	461	532	468
Nedokončené základní	477	328	365	354	374	381	323
Základní škola	8 659	6 277	7 292	8 454	9 089	8 799	8 893
Vyučen bez maturity	8 115	5 384	6 203	7 051	7 681	7 696	7 172
Vyučen s maturitou	505	355	391	458	600	456	453
Střední škola bez maturity	130	94	94	107	125	153	105
Střední škola s maturitou	1 552	1 089	1 188	1 379	1 630	1 703	1 636
Vyšší odborná škola	20	14	21	16	25	22	19
Vysoká škola Bc.	61	48	56	59	66	63	58
Vysoká škola Mgr., Ing., Dr.,...	227	172	200	212	246	238	254
Nezjištěno/cizinec	130	131	154	252	160	187	253
Celkem	20 429	14 301	16 433	18 850	20 501	20 271	19 677

¹²⁹ Statistické ročenky Vězeňské služby České republiky 2012–2018. Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky. Vscr.cz [online]. 2019 [cit. 2019-11-05]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby/>.

¹³⁰ Statistické ročenky Vězeňské služby České republiky 2012–2018. Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky. Vscr.cz [online]. 2019 [cit. 2019-11-05]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby/>.

V současné době je vysoká poptávka po dělnických profesích, nevyžadující žádnou zvláštní kvalifikaci. Vzhledem k nedostatku pracovníků pak dnes již téměř není překážkou záznam v rejstříku trestů. To vede k optimistickému závěru, že pokud má propuštěná osoba z výkonu trestu odnětí svobody základní pracovní předpoklady, jako je schopnost chodit pravidelně do práce a plnit řádně pracovní pokyny, a má o práci zájem, s vysokou pravděpodobností ji nalezne.¹³¹ Tím samozřejmě nijak není dotčena rozdílnost regionů a fakt, že existují místa s výrazně vyšším převisem vhodných pracovních míst a naopak místa, kde jich je nedostatek. Tyto závěry potvrzují i výsledky výzkumu Zaměstnání jako faktor desistence¹³².

Dalším klíčovým bodem sociálně – ekonomické roviny začleňování jednotlivce pak je bydlení. Aby byl splněn inkluzivní potenciál tohoto bodu, musí se jednat buď o legální nájemní bydlení v objektu k bydlení určeném, či bydlení z titulu vlastnictví nemovitosti. Jakékoli jiné bydlení, v azylových domech, noclehárnách apod., je jistě často nezbytným krizovým řešením, ale v rámci inkluze do společnosti působí odstředivě a při zvažování politik inkluze je lze připustit jen jako dočasné řešení. Do oblasti sociálně – ekonomické roviny inkluze dále náleží rodinný život a zdraví jednotlivce. Rodina je navíc vedle zaměstnání základním pilířem desistence.¹³³

Přirozeným integračním prostředím, pro odsouzené opouštějící výkon trestu odnětí svobody, je rodina, a pokud zůstává i přes dlouhodobý trest funkční, můžeme hovořit o základním předpokladu úspěšného návratu do společnosti.¹³⁴ Rodinný stav populace odsouzených vykonávající trest odnětí svobody k 31. 12. 2018 ilustruje následující tabulka (tabulka č. 3).

¹³¹ Více např. Zhřivalová P. – Raszková T. – Přesličková H. Zaměstnávání osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. *Práce a mzda: odborný časopis pro otázky odměňování, pracovního práva, personalistiky, kolektivního vyjednávání a pro sociální oblast*, 10/2019, s. 38–42. ISSN 0032-6208.

¹³² Tomášek, J. a kol. *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2017. ISBN 978-80-7338-166-0.

¹³³ Maruna, Sh. – Immarigeon, R. eds. *After Crime and Punishment*. Devon: Willan Publishing, 2004. ISBN 1-84392-057-3.

¹³⁴ více o problematice rodiny v resocializačním kontextu např. Šándorová, Z. – Sychrová, A. *Problematika rodiny v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2017. ISBN 978-80-7560-036-3.

Tabulka č. 3: Složení odsouzených podle rodinného stavu k 31. 12. 2018¹³⁵

Rodinný stav	Muž	Žena	Celkový součet	Celkem v %
registrované partnerství	6	3	9	0,05
rozvedená	0	300	300	1,52
rozvedená družka	0	76	76	0,39
rozvedený	2 798	0	2 798	14,22
rozvedený druh	745	0	745	3,79
svobodná	0	697	697	3,54
svobodná družka	0	205	205	1,04
svobodný	10 602	0	10 602	53,88
svobodný druh	2 378	0	2 378	12,09
vdaná	0	194	194	0,99
vdaná s druhem	0	10	10	0,05
vdova	0	33	33	0,17
vdova družka	0	2	2	0,01
vdovec	79	0	79	0,40
vdovec druh	5	0	5	0,03
zaniklé partnerství	3	2	5	0,03
ženatý	1 504	0	1 504	7,64
ženatý s družkou	35	0	35	0,18
Celkový součet	18 155	1 522	19 677	100,00

Jak tedy vidíme, více než polovina této populace byla svobodná, naopak necelá desetina žila v manželství, jinou formu partnerství pak uvedla necelá pětina. Pro funkční inkluzi propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody pak je jistě na místě už v průběhu pobytu ve věznici začít s posilování partnerských a rodičovských kompetencí tak, aby byl odsouzený schopen zvládat partnerské krizové situace a neměl nereálná očekávání ohledně fungování rodiny, zejména v těch případech, kdy vykonával dlouhodobý trest odnětí svobody.

V oblasti zdraví jednotlivce pak je výkon trestu odnětí svobody příležitostí, jak právě u osob zasažených sociální exkluzí zajistit základní lékařská vyšetření a případné potřebné lékařské úkony. Samozřejmostí pak musí být existence zdravotního pojištění a dostupnost adekvátní lékařské péče i v době po propuštění.

¹³⁵ Statistické ročenky Vězeňské služby České republiky 2012–2018. Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky. Vscr.cz [online]. 2019 [cit. 2019-11-05]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby/>.

Samostatným a v současné době bohužel obrovským problémem osob vykonávajících trest odnětí svobody a následně z něj propuštěných jsou různé typy závislostí. Jak víme díky SARPO, 15,5 % odsouzených má problémy související s užíváním alkoholu, 43,6 % v souvislosti s užíváním nealkoholových drog a 12,2 % v souvislosti s hraním hazardních her. Řešením pak jsou odvykací léčby a terapie realizované již během výkonu trestu odnětí svobody, v nichž bude kontinuálně pokračováno i po propuštění. Zajímavé poznatky ohledně uživatelů drog ve vězení popisuje ve svém výzkumu Zeman a kol.¹³⁶

Další rovinou začlenění jednotlivce do společnosti pak je rovina kulturní. I v této oblasti vidíme obrovskou příležitost, již skýtá samotný pobyt ve vězení, kde je odsouzeným nabízeno velké množství kroužků právě z oblasti kultury, v mnohých zařízeních existují pěvecké soubory či hudební skupiny. Žádoucí je, aby sociální pracovník ve vězení a následně sociální kurátor podpořili odsouzeného, resp. propuštěného, aby se zapojil v souladu se svými zájmy projevenými v rámci těchto aktivit i v místě svého občanského bydliště. Tím je pak uspokojivým způsobem završena jeho integrace v popsané rovině, osoba požívá veškerá kulturní práva daná ústavou a může je dle svého uvážení realizovat nezávisle na ostatních.

V oblasti občansko-politické považujeme za velice nosný pilíř neziskový sektor. Jeho přínos je nejen v poskytování služeb, které osobám propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody pomáhají překonávat úskalí života na svobodě, zároveň je ale dějištěm, v němž se mohou tyto osoby aktivně podílet na životě občanské společnosti. Výzkumy navíc prokázaly, že pomáhat druhým zásadně pomáhá propuštěným na svobodu vyrovnat se s traumaty vygenerovanými pobytem ve vězení.¹³⁷ Dalším klíčovým místem inkluze je aktivně pojímané sousedství, kdy se propuštěné osoby mohou zapojovat do řešení otázek přímo souvisejících s úzce či širěji pojímanou lokalitou. V mnoha evropských zemích je zásadním aktérem této úrovně integrace církve či církev. Vzhledem k ateistickému klimatu v České republice však uvedené instituce neupřednostňujeme před zbytkem neziskových organizací. Nicméně zejména charitativní a diakonická střediska církví v současné době vykonávají obrovský kus práce při začleňování propuštěných do společnosti.

2. Závěr

Bavíme-li se o přípravě odsouzených na návrat do společnosti tak, aby žili řádným

¹³⁶ Zeman, P. a kol. *Uživatelé drog ve vězení – hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. ISBN 978-80-7338-178-3. Dostupné také z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/453.pdf>.

¹³⁷ Heidemann, G. – Cederbaum, J. – Martinez, S. - P LeBel, T. Wounded healers: How formerly incarcerated women help themselves by helping others. *Punishment & Society*. 2016, Vol. 18(1) 3–26 ISSN 1741-3095.

a soběstačným životem, je zapotřebí vytvořit adekvátní politiku inkluze. Jejími adresáty jsou pak ti odsouzení, jež jsou zasaženi sociální inkluzí, kdy nelze vyloučit, že ti tvoří až 70 % vězeňské populace (bereme-li recidivisty jako osoby ohrožené sociální inkluzí). Další takovou skupinou pak jsou odsouzení z řad příslušníků romského etnika. Existující systém postpenitenciární péče totiž není schopný odpovídajícím způsobem reagovat na jejich potřeby a lze jej považovat jako vhodný v případě návratu propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody, jež byli před svým uvězněním ve společnosti skutečně začlenění.

Pro osoby ohrožené či přímo zasažené sociální exkluzí pak musí existovat taková politika inkluze, jež jim napomůže zakotvit ve všech rovinách společnosti, a to vyjma sociálně-ekonomické i v občansko-politické a kulturní.

Nezbytným předpokladem pro efektivnost systému postpenitenciární péče i nastíněné politiky inkluze je vůle daného jedince opustit kriminální kariéru. To je výlučně soukromá sféra, nicméně díky výzkumům jsou identifikovány jak faktory podporující desistenci, tak faktory, které ji ohrožují. Je proto na místě přijímat v rámci obou způsobů začleňování (systémem postpenitenciární péče i navrhovanou novou politikou inkluze) nástroje, jež budou posilovat desistenční faktory, a naopak působit preventivně proti těm ohrožujícím.

Literatura:

1. Agentura pro sociální začleňování. Mise. *Socialni-zaclenovani.cz* [online]. 2018 [2019-10-11]. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/mise/>.
2. Barša, P. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.
3. Drahý, F. – Hůrka, J. – Petras, M. *SARPO: Charakteristiky odsouzených v českých věznicích. Deskriptivní studie*. Praha: Generální ředitelství VSČR, 2018. ISBN 978-80-270-5197-7.
4. Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění. *Vlada.cz* [online]. 2015 [cit. 2019-01-05]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/urad-vlady/poskytovani-informaci/poskytnute-informace-na-zadost/Priloha-c--3---Duvodova-zprava-k-novelizovanemu-zneni-trestniho-zakoniku.pdf>.
5. Eurostat. At-risk-of-poverty rate. *Ec.europa.eu* [online]. 2019 [2019-12-17]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tespm010/default/table?lang=e>.

6. Gřivna, T. – Scheinost, M. – Zoubková, I. et al. *Kriminologie*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5.
7. Heidemann, G. – Cederbaum, J. – Martinez, S. - P LeBel, T. Wounded healers: How formerly incarcerated women help themselves by helping others. *Punishment & Society*. 2016, Vol. 18(1) 3–26 ISSN 1741-3095.
8. Koncepce vězeňství do roku 2025. *Vscr.cz* [online]. 2019 [2019-12-17]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>.
9. Mareš, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Praha výzkumné centrum Brno, 2006. ISBN 80-87007-15-8.
10. Mareš, P. – Horáková, M. – Rákoczyová, M. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2008. ISBN 978-80-7416-014-1.
11. Maruna, Sh. – Immarigeon, R. eds. *After Crime and Punishment*. Devon: Willan Publishing, 2004. ISBN 1-84392-057-3.
12. Matoušek, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
13. Sirovátka, T. et al. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Masarykova univerzita Fakulta sociálních studií a Nakladatelství Georgetown, 2002. ISBN 80-86251-13-6.
14. Statistické ročenky Vězeňské služby České republiky 2012–2018. Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky. *Vscr.cz* [online]. 2019 [cit. 2019-11-05]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby/>.
15. Šándorová, Z. – Sychrová, A. *Problematika rodiny v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2017. ISBN 978-80-7560-036-3.
16. Tomášek, J. a kol. *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2017. ISBN 978-80-7338-166-0.
17. Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění.
18. Vyhláška č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů.
19. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

20. Zeman, P. a kol. *Uživatelé drog ve vězení – hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. ISBN 978-80-7338-178-3. Dostupné také z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/453.pdf>.
21. Zhřivalová P. – Raszková T. – Přesličková H. Zaměstnávání osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. *Práce a mzda: odborný časopis pro otázky odměňování, pracovního práva, personalistiky, kolektivního vyjednávání a pro sociální oblast*, 10/2019, s. 38–42. ISSN 0032-6208.
22. Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2018. *Vlada.cz* [online]. 2019 [2019-12-17]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-v-ceske-republice-za-rok-2018-177049/>.

Kontaktné údaje autorov:

Mgr. Zhřivalová Petra, Ph.D.

Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Náměstí 14. října 12

150 00 Praha 5 – Smíchov

Česká republika

Mgr. et Mgr. Tereza Raszková

Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Náměstí 14. října 12

150 00 Praha 5 – Smíchov

Česká republika

MOŽNOSTI VYUŽITIA ELEKTRONICKÉHO MONITORINGU V PODMIENKACH VÝKONU TRESTU ¹³⁸

Marcela Tittlová

Ústav verejného práva Fakulty práva PEVŠ

Kľúčové slová: restoratívna justícia - kontrola výkonu trestných rozhodnutí - elektronický monitoring - limity e-monitoringu - možnosti rozšíreného využitia

Key words: v restorative justice - enforcement of criminal decisions - electronic monitoring - e-monitoring limits - possibilities of widespread use

Anotácia: Elektronický monitoring výkonu niektorých trestných rozhodnutí sa do nášho právneho poriadku zaviedol s cieľom podpory využívania alternatívnych trestov. Možnosti a hlavne limity kontroly výkonu alternatívnych trestov sa ukazovali ako najzávažnejší problém, pre ktorý sa tieto trestné sankcie využívali minimálne. Hoci v európskych krajinách bol elektronický monitoring známy už skôr, v našich podmienkach sa zákonnou právnou úpravou zaviedol do právneho poriadku až v roku 2015. Predchádzali tomu rozsiahle diskusie a projektové zámery i testovanie. Paradoxne, ani napriek tomuto (a rovnako tak ani napriek pomerne veľkej investícii, s ktorou sa zavádzanie e-monitoringu na počiatku spájalo) nesmerovala táto právna úprava k dosiahnutiu cieľa, ktorý sa predpokladal. Aj preto je možné v súčasnosti zamýšľať sa nad ďalšími možnosťami využívania elektronického monitoringu. Práve podmienky výkonu trestu odňatia slobody v nepodmienečnej podobe na tieto účely poskytujú pomerne dobré možnosti resp. vytvárajú priestor pre ďalšie využitie tohto inštitútu. Predkladané spracovanie sa zameriava všeobecne na východiská elektronického monitoringu trestných sankcií a načrtáva možnosti jeho využitia vo väzenských podmienkach.

Summary: Electronic monitoring of the enforcement of certain criminal decisions has been introduced in our legislation to encourage the use of alternative sanctions. Possibilities and, in particular, limits on the control of the execution of alternative sanctions have proved to be the most serious problem for which these criminal sanctions have been used to a minimum.

¹³⁸ Táto štúdia bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-15-0272

Although electronic monitoring was already known in European countries, it was introduced in the Czech Republic by the legal regulations only in 2015. It was preceded by extensive discussions and project intentions as well as testing. Paradoxically, despite this (as well as the relatively large investment that the introduction of e-monitoring initially involved), this legislation did not aim to achieve the objective envisaged. This is one of the reasons why it is possible to think about other possibilities of using electronic monitoring. It is precisely the conditions of imprisonment in unconditional form for these purposes that provide relatively good possibilities, respectively, they create space for further use of this institute. The presented processing focuses generally on the basis of electronic monitoring of criminal sanctions and outlines the possibilities of its use in prison conditions.

1. Úvod

Jedným z odrazov restoratívnej justície a jej uplatňovania v slovenskom trestnom práve je aj podpora a apelácia na rozsiahlejšie využívanie alternatívnych trestov. Ako sa ukázalo, klasická trestná justícia už vyčerpala svoje možnosti a nepodarilo sa jej dosiahnuť ani zaistiť efektívnu kontrolu kriminality.¹³⁹ Poznatky posledných desiatok rokov či priamo storočí poukazujú na skutočnosť, že ani nie tak prísnosť trestu, ale poznatok o jeho neodvratnosti, smeruje k regulácii kriminálneho správania jedincov a práve tento je schopný pôsobiť preventívne.¹⁴⁰ S ohľadom na rad negatív, ktoré sa spájajú s výkonom trestu odňatia slobody v jeho nepodmienečnej podobe, do popredia sa dostávajú práve alternatívne tresty a možnosti, ktoré z pohľadu dosahovania účelu trestu ponúkajú. Viaceré štúdie pritom poukazujú, že účel trestu je možné rovnako dosahovať prostredníctvom alternatívnych trestov a ich riadnym výkonom.¹⁴¹ Rozsiahle využívanie trestu odňatia slobody v jeho nepodmienečnej podobe sa tak javí ako zbytočné a navyše, často neúčinné, z pohľadu štátu finančne veľmi nákladné a v konečnom dôsledku, na odsúdeného negatívne dopadajúce. Náprava, prevýchova odsúdeného by mala začínať prvým dňom jeho nástupu do výkonu trestu odňatia slobody, k čomu je možné využívať celý rad nástrojov penitenciárnej starostlivosti. Miera ich úspešnosti v tomto procese je prirodzene rôzna a významne sa na dosahovaní sledovaného cieľa podieľajú subjektívne faktory na strane odsúdeného. Pokiaľ sám odsúdený nemá záujem napraviť svoje správanie, zmeniť svoj postoj k protiprávnej činnosti, ak nemá záujem začleniť sa do

¹³⁹ Ivor, J., Polák, P., Záhora, J.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 353 a nasl.

¹⁴⁰ K tomu aj Holcr, K. a kol.: Kriminológia. Bratislava: IURA EDITION, 2008, s. 199 a nasl.

¹⁴¹ Galovcová, I.: The Punishment of Imprisonment. In: JELÍNEK, J., ZÁHORA, J.: *Sanction under Criminal Law*. 1 vyd. Budapest: Wolters Kluwer, 2019, s. 11 a nasl.

spoločnosti ako jej riadny člen, ani najlepšia dostupná ponuka a realizácia nástrojov penitenciárnej starostlivosti nie je schopná prekonať subjektívne nedostatky, odmietavý a negatívny postoj na strane odsúdeného. Mnohé zmeny v správaní sa odsúdených je možné spájať práve s prostredím výkonu trestu odňatia slobody v nepodmienečnej podobe, teda s formou izolácie, kontroly a dozoru, ktoré v štandardnom spoločenskom prostredí absentujú. Popri klasických problémoch a negatívach výkonu trestu v nepodmienečnej podobe je toto jeden z najvýznamnejších limitov na ceste k dosahovaniu účelu trestu odňatia slobody. V mnohých prípadoch, v podmienkach nútenej izolácie, obmedzenia radu práv a slobôd, v podmienkach kontroly a dozoru nie je často ani možné identifikovať, či ide skutočne o subjektívnu nápravu a prevýchovu odsúdeného, alebo len zžitie sa s väzenským režimom s cieľom jeho „pretrpenia“ a „odsedenia“ trestu v čo najpriateľnejších podmienkach. Okrem toho je to rad negatív, ktoré sa s výkonom nepodmienečného trestu odňatia spájajú – izolácia, narušenie spoločenských a sociálnych väzieb, štandardných pracovných väzieb, narušenie väzieb citových a rodinných, rodičovských, často ide o negatívne dopady na rodiny odsúdených z hľadiska straty jedného zo zdrojov príjmov, ktorý predstavovala odsúdená osoba. To všetko v konečnom dôsledku viedlo k podpore a rozmachu alternatívnych trestov, k prenikaniu a následne upevňovaniu pozície týchto sankcií v jednotlivých systémoch trestov – pre mladistvé i dospelé osoby.

Aj napriek tomu, že sústavne sa viac a viac apeluje na využívanie alternatívnych trestov u dospelých páchatel'ov, osobitne u páchatel'ov mladistvých, sústavne najdominantnejšou alternatívou trestu odňatia slobody v nepodmienečnej podobe sú jeho podmienené formy výkonu – trest odňatia slobody s podmieneným odkladom a podmienený odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom. Aj napriek tomu je vidieť, ako sa postavenie a možnosti ukladania alternatívnych trestov v slovenskom trestnom práve upevňujú, ako sa podporuje ich využívanie s ohľadom na to, že na jednej strane umožňujú rovnako tak dosiahnuť účel trestu (ako trest odňatia slobody v nepodmienečnej podobe) a na strane druhej vzhľadom na fakt, že umožňujú eliminovať rad negatív, ktoré sa spájajú s výkonom nepodmienečného trestu odňatia slobody. Aj napriek tomuto, ich ukladanie je len alternatívou a subjekt rozhodovania – sudca v konkrétnom prípade sám podľa svojej voľnej úvahy rozhoduje o tom, aký druh trestu využije; v prípade, že neukladá alternatívny trest k trestu odňatia slobody, nemá ani povinnosť odôvodňovať, prečo radšej uložil trest odňatia slobody a nie jeho alternatívu. Aj týmto smerom by do budúcnosti mohla viesť cesta podpory využívania alternatívnych trestov v praxi.

Asi najcitelnejším problémom ukladania a predovšetkým výkonu alternatívnych trestov sú možnosti ich kontroly. Tie sa dlho javili ako kľúčový problém a aspekt, pre ktorý sa tieto druhy trestov v praxi využívali minimálne. Tieto problémy a akúsi formu nedôvery laickej i odbornej verejnosti v efektívnosť alternatívnych trestov mal preklenúť návrh zákona zavádzajúci elektronický monitoring výkonu niektorých trestných rozhodnutí. V našich podmienkach síce išlo o úplne nový pojem, no z pohľadu európskeho až o takú novinku nešlo. Ako sám zákonodarca v Dôvodovej správe k zákonu konštatuje, *cieľom tejto zákonnej úpravy bolo vytvoriť legislatívne podmienky pre reálne využívanie kontroly dodržiavania niektorých (najmä súdnych) rozhodnutí technickými prostriedkami so zámerom zlepšenia využívania alternatívnych trestov alebo odklonov v trestnom konaní; návrh zákona ďalej na tento účel nanovo vymedzuje inštitút probácie, trest domáceho väzenia a zavádza možnosť premeny zvyšku trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia*.¹⁴²

Napriek zámeru zákonodarcu je nutné v súčasnosti konštatovať, že ani táto právna úprava nepriniesla v oblasti využívania alternatívnych trestov želaný efekt resp. k podpore využívania alternatívnych trestov zásadnejším spôsobom v aplikačnej praxi neviedla. Táto skutočnosť nič nemení na tom, že v súčasnosti u nás existuje pomerne dobre nastavený a fungujúci model elektronického monitoringu osôb a ich pohybu, ktorý v sebe nesie pomerne veľký potenciál. Aj preto je možné hľadať aj iné možnosti využitia „náramkov“ ako laický elektronický monitoring výkonu niektorých trestných rozhodnutí býva označovaný. Práve väzenské podmienky alebo podmienky výkonu trestu odňatia slobody v jeho nepodmienečnej podobe ponúkajú na tieto účely pomerne dobré možnosti resp. príležitosti.

2. Elektronický monitoring výkonu niektorých trestných rozhodnutí – stručne z histórie

Elektronické monitorovanie výkonu niektorých trestných sankcií má svoje korene v Spojených štátoch amerických. V porovnaní s históriou nepodmienečného trestu ide o pomerne mladý a nový inštitút, s ktorého využitím sa po prvýkrát stretávame začiatkom 80. rokov 20. Storočia. Pôvodne elektronickému monitorovaniu predchádzala len hlasová kontrola osôb pomocou telefonической linky, čo však nebol efektívny spôsob výkonu kontroly, nakoľko vytváral možnosti pre ľahké obchádzanie.

Pojem elektronický monitoring bol zavedený profesorom Ralph-om Schwitzgebel-om, ktorý v roku 1964 rozpracoval na Harvardskej univerzite jednokilogramové rádiotelemetrické

¹⁴² Dôvodová správa k zákonu č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov

zariadenie.¹⁴³ Toto zariadenie bolo testované na mladistvých páchatel'och, ktorí ho mohli nosiť a zaujímavosťou bola schopnosť zariadenia sledovať pohyb osoby do vzdialenosti 400 metrov od centrály. Dôležitým míľnikom v procese zavádzania a testovania tohto zariadenia bola požiadavka vytvoriť taký systém kontroly odsúdeného, ktorý by bol rešpektovaný, nedal by sa obchádzať a súčasne, odsúdených by v procese využívania kontroly nezastrašoval.

Neskôr, v roku 1982, americký sudca Jack Love, oživil myšlienku elektronického monitorovania osôb, nakoľko v ňom videl možnosť riešenia aktuálneho problému spočívajúceho v stave väzenskej populácie – videl v ňom možnosť znižovania preplnenosti väzenských zariadení v prípade páchatel'ov menej závažných trestných činov. Michael Gross na podklade týchto úvah vyvinul monitorovacie zariadenie vhodné na nosenie, ktoré vysielalo pravidelné signály, ktoré boli zachytené prijímačom napojeným na telefónnu linku a prenesené do kontrolného strediska. Zariadenie malo dosah približne 45 metrov a v prípade, že sa osoba vzdialila ďalej od bydliska, prijímač nebol schopný zachytiť signál a bola odoslaná varovná správa do kontrolného strediska. Prvýkrát sudca Jacke Love odsúdil páchatel'a na výkon trestu spojený s monitorovacím zariadením v roku 1983.¹⁴⁴ Aj vďaka tomuto bol v roku 1983 po prvýkrát odsúdený páchatel' na trest domáceho väzenia s využitím elektronického monitoringu.¹⁴⁵

Významnejší pokrok zaznamenal elektronický monitoring výkonu trestných rozhodnutí v súvislosti s modernizáciou technických zariadení, s rozvojom vedy a techniky. Kým v minulosti sa využívali rádiové signály na zistenie, či sa páchatel' nachádza na určitom mieste – presnejšie doma, v súčasnosti sú k dispozícii a využívajú sa zariadenia so signálom GPS a mobilné veže na presné určenie lokality páchatel'a. Prirodzene sa tak zlepšovali, skvalitňovali monitorovacie systémy, čo bolo základné východisko pre rozmach ich využívania v USA. Do Európy sa trest domáceho väzenia a monitorovanie jeho výkonu rozšírilo neskôr, prvou krajinou, ktorá začala elektronické monitorovanie využívať, bola Veľká Británia. Nasledovalo ju Švédsko, Holandsko, Belgicko a mnohé ďalšie. Postupne sa tento model kontroly výkonu trestných rozhodnutí rozširoval v celej Európe a dnes ho vo svojich úpravách majú zakotvené takmer všetky európske krajiny.

Technológie, ktoré sú v súčasnosti dostupné, majú svoje východiská v dvoch

¹⁴³ Tittlová, M.: Trestnoprávne sankcie ukladané fyzickým osobám. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 62

¹⁴⁴ Lengyelová, J.: Elektronický monitoring a perspektívy jeho využitia v (ne)trestnej oblasti v Slovenskej republike, In Trestní parvo č. 1/2014, s. 25

¹⁴⁵ Anderson, E.: The Evolution of Electronic Monitoring Devices [online]. National Public Radio, 2017 [cit. 2017-10-15]. Dostupné na internete: <<https://www.npr.org/2014/05/22/314874232/the-history-of-electronic-monitoring-devices>>

základných systémoch monitoringu - aktívny a pasívny. Aktívny systém monitorovania, nazývaný *continuous signal system*, zabezpečuje nepretržité monitorovanie. Osoba má pripevnený vysielač na členku nohy, ktorá šíri nepretržitý signál cez telefónnu linku. Druhé zariadenie, prijímač, je v dome páchateľa a prenáša signál do centrálného počítača. V prípade poškodenia zariadenia, straty pripojenia k elektrickej energii alebo v prípade vzdialenia z domu, je centrálny počítač ihneď informovaný.

Elektronický monitoring je z pohľadu množstva štátov vnímaný ako nákladovo efektívny spôsob represívneho pôsobenia na páchateľov, kedy títo nie sú umiestnení do výkonu trestu odňatia slobody, nie je potrebné vynakladať prostriedky na reálny výkon trestu vo väzenských zariadeniach a súčasne sa takto pozitívne vplýva aj na samotných páchateľov. Odsúdený totiž môže ďalej pracovať, byť v styku s rodinou, ak to povaha trestnej činnosti, za ktorú je odsúdený, nevylučuje, má prístup ku všetkým službám, čo všetko súhrnne podporuje jeho resocializáciu. Jeho využitie však nie je limitované len týmto – odsúdením na iný trest ako je trest odňatia slobody v nepodmienečnej podobe. Vzhľadom na možnosti, ktoré ponúka, hlavne s ohľadom na možnosti monitoringu pohybu, sa vytvárajú možnosti pre jeho využitie tak v procese výkonu trestu odňatia slobody v nepodmienečnej podobe, ako aj v čase po výkone trestu resp. v rámci podmieneného prepustenia odsúdeného z výkonu trestu odňatia slobody.

3. Slovenská právna úprava elektronického monitoringu

V roku 2015 bol v podmienkach Slovenskej republiky spustený projekt Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky označený ako „Elektronický systém monitoringu obvinených a odsúdených“, tzv. ESMO. Prostredníctvom Operačného programu informatizácia spoločnosti sa získali prostriedky z európskych fondov na realizáciu tohto projektu, ktorého cieľom bola práve podpora využívania alternatívnych trestov, riešenie problémov preplnenosti väzenských zariadení, finančnej náročnosti výkonu trestu i väzby a takmer úplnej absencie elektronických služieb pre oblasť bezpečnosti obyvateľstva. Pritom treba len uviesť, že právna úprava (trestnoprávna úprava) výkonu alternatívnych trestov už od roku 2005 počítala s možnosťou elektronického monitoringu ich výkonu, avšak až do prijatia predmetného zákona u nás právna úprava, ktorá by konkretizovala tento zámer, chýbala. Možno len uviesť, že jedným z cieľov tohto projektu bolo aj *zavedenie elektronického monitoringu osôb na vybrané zákonné účely pri ukladaní alternatívnych trestov alebo primeraných povinností a obmedzení či predbežných opatrení (domáce väzenie, monitorovanie dodržiavania zákazu priblíženia sa k inej osobe a lokalite, alebo dokonca aj kontrola zákazu požívania alkoholických nápojov) pre počiatočnú cieľovú skupinu 2 000 osôb s možnosťou rozšírenia.*

Elektronické monitorovanie výkonu trestných sankcií – trestov predstavuje „inovatívnu službu“, o ktorej sa predpokladalo, že umožní efektívnejšie a flexibilnejšie ukladanie alternatívnych trestov, nakoľko sa ňou zabezpečuje kontrola ich výkonu a na druhej strane sú pre páchatel'a výhodnejšie. Pri súčasnom postihu páchatel'a nedochádza k jeho umiestneniu do väzenského zariadenia, podporuje sa ochrana a zachováva sa existencia rodiny a rodinných väzieb, citových väzieb, sociálnych i spoločenských, zachovávajú sa pracovné návyky, zmierňujú sa ekonomické, ale aj sociálne následky výkonu trestnej sankcie z pohľadu odsúdeného a taktiež sa poskytuje väčšia šanca na resocializáciu delikventa.

Elektronický monitoring predstavuje systém, prostredníctvom ktorého je možné monitorovať dodržiavanie určitých príkazov, zákazov, obmedzení, ako aj trestov – niektorých trestnoprávných sankcií. Na tomto základe je možné rozlíšiť šesť druhov elektronického monitoringu, pričom pre každý druh monitoringu sa využívajú odlišné technické prostriedky:¹⁴⁶

- 1.) *Monitoring trestu domáceho väzenia*, na základe ktorého je možné zistiť, či sa kontrolovaná osoba nachádza na určenom mieste v určitom čase vymedzenom v trestnom rozhodnutí.
- 2.) *Monitoring zákazu pobytu*, ktorý spočíva v kontrole pohybu a pobytu osoby, a to prostredníctvom určenia jej aktuálnej geografickej polohy.
- 3.) *Monitoring zákazu priblíženia*, ktorého základom je detekcia priblíženia sa kontrolovanej osoby a následné varovanie chránenej osoby.
- 4.) *Monitoring zákazu požívania alkoholických nápojov*, pomocou ktorého sa zisťuje, či kontrolovaná osoba nepožíva alkohol.
- 5.) *Hlasový monitoring*, ktorým sa prostredníctvom komunikačného zariadenia, resp. telefónu zisťuje prítomnosť kontrolovanej osoby na určenom mieste v určenom čase.
- 6.) *Diskrétna kontrola*, ktorá bez vedomosti kontrolovanej osoby zisťuje jej prítomnosť na určitom mieste.

Snaha o podporu využívania alternatívnych trestov viedla cestou posilnenia možností kontroly výkonu týchto trestov, nakoľko práve tento aspekt sa javil ako najproblematickejší. Okrem toho treba poukázať na prirodzenú nedôveru sudcov v alternatívne tresty, ich schopnosť dosiahnuť účel trestu (zabezpečiť ochranu spoločnosti i nápravu a prevýchovu odsúdeného, pôsobiť preventívne). Možnosti kontroly, ktoré elektronický monitoring

¹⁴⁶ ESMO - brožúra. Elektronický systém monitorovania osôb (ESMO) [online]. Ministerstvo spravodlivosti SR, 2017 [cit. 2017-10-16]. Dostupné na internete: <<https://esmo.gov.sk/web/esmo/metodiky-a-informacne-materialy>>

zaviedol, však mali zabezpečiť nie len kvalitnú kontrolu výkonu trestu, ale mali zabezpečiť aj ochranu spoločnosti cestou operatívnej a rýchlej reakcie v prípade porušenia podmienok, za ktorých sa alternatívny trest uložil (napr. v prípade opustenia obydla pri treste domáceho väzenia systém signalizuje túto skutočnosť, osobu je možné na základe signálu vypátrať a eliminovať jej prípadnú nebezpečnosť pre spoločnosť). Aj v tomto kontexte naša zákonná úprava vychádza z Odporúčania Výboru ministrov členských štátov Rady Európy o elektronickom monitorovaní [Recommendation CM/Re c(2014) 4E of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014, at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies.] Medzi očakávané prínosy novej legislatívy zavádzajúcej elektronický monitoring – teda Zákona o ESMO sa zaraďujú hlavne tieto:¹⁴⁷

- *zvýšenie bezpečnosti občanov pomocou zavedenia elektronických služieb*, najmä v súvislosti s menej závažnými trestnými činmi, nakoľko táto nová technológia má prispieť k efektívnejšej kontrole výkonu niektorých rozhodnutí, ako aj rozhodnutí, ktorými sa ukladajú alternatívne tresty,
- *zlepšenie sociálnej inklúzie odsúdených a zníženie recidívy*, nakoľko výkon alternatívneho trestu neobmedzuje život odsúdeného v takej miere ako trest odňatia slobody a z pohľadu odsúdeného sa nespája s takým množstvom negatív, ako je tomu v prípade nepodmienečného trestu odňatia slobody; alternatívny trest, ak je kontrola jeho výkonu podporená technickými prostriedkami, neznemožňuje odsúdenému svoj život tak, ako pred trestným postihom, ale práve naopak, odsúdený je v kontakte so svojou rodinou, môže pracovať, a tak byť plnohodnotnou súčasťou spoločnosti
- *zefektívnenie práce probačných a mediačných úradníkov*, nakoľko technické zariadenia nahradia niektoré ich úkony, ktoré by inak bežne vykonávali za účelom kontroly dodržiavania podmienok výkonu daného rozhodnutia
- *zníženie nákladov na výkon trestu v jeho nepodmienečnej podobe*, keďže náklady spojené s výkonom alternatívneho trestu sú nižšie v porovnaní s nepodmienečným trestom odňatia slobody
- *zvýšenie dôvery k alternatívnym trestom*, resp. v to, že sa pomocou nich dokáže dosiahnuť účel trestu aj bez reálneho umiestnenia odsúdeného do ústavu na výkon trestu odňatia slobody; vychádzame z toho, že pomocou technických prostriedkov je

¹⁴⁷ Klátik, J.: Kontrola výkonu trestu technickými prostriedkami. In Visegrad Journal on Human Rights č. 4-2/2016, s.14 -16

oveľa reálnejšie a jednoduchšie zabezpečiť kontrolu výkonu alternatívnych trestov, čím je možné zvýšiť dôveru odbornej i laickej verejnosti tieto druhy trestov a rovnako podporiť aj ich aplikáciu a ukladanie na strane subjektov aplikujúcich právo (súdov)

- *ochrana pred domácim násilím*, keďže obeť sa môže prostredníctvom technických prostriedkov včas dozvedieť, že násilník sa nachádza v jej blízkosti, čiže ide o efektívny nástroj varovania obetí domáceho násilia.

V tejto súvislosti je veľmi dôležité vnímať, že technické prostriedky kontroly nie sú samé o sebe trestnou sankciou. Účelom ich využitia je ponechať páchatel'a na slobode, pričom prostredníctvom technických prostriedkov *sa bude len kontrolovať výkon trestov, zákazov, resp. povinností alebo obmedzení uložených rozhodnutím súdu.*

Kontrolovanou osobou je fyzická osoba, ktorá je na základe rozhodnutia povinná podrobiť sa kontrole technickými prostriedkami. *Chránenou osobou* je fyzická osoba, ku ktorej má kontrolovaná osoba rozhodnutím uložený zákaz priblíženia sa na určenú vzdialenosť. *Bezpečnostným incidentom* sa rozumie každé porušenie zákazu, obmedzenia alebo povinnosti uložených rozhodnutím. *Prevádzkovým incidentom* je taká, skutočnosť, ktorá ovplyvňuje nerušený priebeh kontroly technickými prostriedkami, ak nie je bezpečnostným incidentom. *Osobné identifikačné zariadenie*, predstavuje základný prvok v rámci systému technických prostriedkov, pričom má formu náramku a spravidla sa upevňuje na členok kontrolovanej osoby. Primárnym cieľom je zabezpečenie jednoznačnej identifikácie kontrolovanej osoby. Zákonná úprava vychádza priamo z toho, že toto zariadenie dovoľuje jednoznačnú identifikáciu kontrolovanej osoby. Pomocou rádiových signálov a v kombinácii s inými zariadeniami súčasne, je schopné monitorovať pohyb i pobyt kontrolovanej osoby. Na druhej strane, kontrolovaná osoba je povinná strpieť spomínané zariadenie a jeho umiestnenie na svojom tele a to počas celej doby výkonu kontroly. Snaha o poškodenie či odstránenie alebo znehodnotenie, znefunkčnenie zariadenia sa považuje za bezpečnostný incident. *Zariadenie na kontrolu prítomnosti v mieste výkonu rozhodnutia*, sa umiestňuje a nachádza v obydli kontrolovanej osoby a na základe komunikácie s osobným identifikačným zariadením umožňuje identifikovať prítomnosť osoby v určenom čase a na určenom mieste. Toto zariadenie má podobu domácej monitorovacej stanice a jeho využitie prichádza do úvahy najmä v prípade trestu domáceho väzenia. Taktiež, ako v prvom prípade, je kontrolovaná osoba povinná strpieť toto zariadenie vo svojom obydli.

Zariadenie na určenie polohy kontrolovanej osoby, má podobu mobilu a jeho využitie prichádza do úvahy v prípade kontroly výkonu trestu zákazu pobytu, trestu zákazu účasti na verejných podujatiach, ako aj v prípade kontroly dodržiavania primeraných povinností a

obmedzení, a to vzhľadom na skutočnosť, že toto zariadenie v spojitosti najmä s osobným identifikačným zariadením zaznamenáva aktuálnu geografickú polohu kontrolovanej osoby v centrálnom monitorovacom systéme, čo umožňuje zistiť, kde sa dotyčná osoba v určenom čase a priestore jednak pohybuje, ako aj kde sa nachádza. Aby bola táto kontrola vôbec možná, resp. funkčná, je povinnosťou kontrolovanej osoby mať príslušné zariadenie pri sebe počas celého trvania doby kontroly.

Zariadenie na varovanie blízkosti, má rovnako ako v prípade zariadenia na určenie polohy kontrolovanej osoby, podobu komunikačného zariadenia, teda mobilu, avšak umiestňuje sa k chránenej osobe, ktorej má slúžiť na detekciu, v prípade, že sa k nej priblíži kontrolovaná osoba. Primárnym účelom je teda varovať chránenú osobu a z toho dôvodu má toto zariadenie tzv. „panic button“, prostredníctvom ktorého dôjde k okamžitému spojeniu s operačným strediskom. Aby bola táto kontrola účelná, vyžaduje sa, aby chránená osoba nosila príslušné zariadenie pri sebe.

Zariadenie kontroly použitia alkoholu zabezpečuje kontrolu nad dodržiavaním zákazu požívania alkoholických nápojov prostredníctvom domácej stanice. Zariadenie funguje na základe toho, že sleduje úroveň alkoholu v dychu kontrolovanej osoby a zároveň zabezpečuje jasnú identifikáciu tejto osoby, nakoľko zosníme jej tvár a následne porovná so snímkou uloženou v centrálnom monitorovacom systéme, pričom ide o tzv. biometrickú charakteristiku tváre. Čo sa týka množstva alkoholu v krvi, tak to je zariadenie schopné detegovať na základe analýzy množstva alkoholu v dychu kontrolovanej osoby. Povinnosť kontrolovanej osoby spočíva v strpení príslušného zariadenia v jej obydli, a to počas celého trvania kontroly technickými prostriedkami.

Zariadenie hlasového overenia prítomnosti kontrolovanej osoby predstavuje spôsob kontroly výkonu trestu zákazu účasti na verejných podujatiach, ako aj trestu domáceho väzenia. Systém kontroly je založený na telefonickom overení prítomnosti kontrolovanej osoby prostredníctvom biometrickej identifikácie, ktorej základ spočíva v hlasovom podpise ako digitálnej reprezentácii jedinečných vlastností jednotlivca, ako sú napríklad hlasivky, frekvencia, rytmus.

Zariadenie probačného a mediačného úradníka predstavuje doplnkový charakter kontroly dodržiavania či už uložených zákazov, obmedzení, alebo povinností. Špecifickosť zariadenia spočíva v tom, že ním disponuje probačný a mediačný úradník, nie kontrolovaná osoba alebo chránená osoba tak, ako je tomu vo vyššie uvedených prípadoch. Probačný a mediačný úradník je schopný identifikovať osobné identifikačné zariadenie, ktoré je kontrolovaná osoba povinná mať na sebe a na základe toho zistiť, či sa dotyčná osoba

nachádza, resp. nenachádza na určenom mieste ako napríklad v prípade trestu zákazu pobytu, trestu zákazu účasti na verejných podujatiach a to do vzdialenosti 300 m v jeho okolí.

Reálne fungovanie elektronického monitoringu si vyžaduje stanovenie režimu pre jednotlivé technické prostriedky. Režim zapísaný v centrálnom monitorovacom systéme určuje, kto je kontrolovanou osobou, kto je osobou chránenou, aké technické prostriedky sa použijú, určí sa miesto výkonu trestu alebo povolené a zakázané zóny pohybu, frekvencia kontrol a podobne. Tento režim určuje na základe rozhodnutia súdu probačný a mediačný úradník, ktorý má tiež za úlohu zistiť podmienky na zavedenie elektronického monitoringu ešte pred vydaním rozhodnutia. Každý režim je teda vytváraný pre každú osobu samostatne.

Po rozhodnutí súdu o nariadení elektronického monitoringu nasleduje samotná inštalácia zariadení. Túto inštaláciu vykonáva probačný a mediačný úradník upevnením náramku na kontrolovanú osobu a umiestnením zariadenia v domácnosti. Po jeho aktivácii sa spojí centrálny monitorovací systém so zariadením a začína monitoring. Zariadenie komunikuje aj s kontrolovanou osobou, pokiaľ sa vzdiali od určenej zóny ihneď ho upozorní, tiež ho vyzve na vykonanie testu prítomnosti alkoholu. Chránená osoba je zariadením zároveň upozornená v prípade, že sa približuje násilník. Pri prevádzkovaní elektronického monitoringu môžu vzniknúť dva typy incidentov, prevádzkový incident a bezpečnostný incident. Informácia o vzniknutom incidente sa odošle do centrálného monitorovacieho systému a pracovníci operačného strediska tento incident preveria a identifikujú. Prevádzkovým incidentom je napríklad strata mobilného signálu, vybitie batérie zariadenia alebo určitá neočakávaná porucha. Nejde teda o úmyselné zavinenie kontrolovanou osobou. V tejto situácii pracovníci operačného strediska kontaktujú priamo kontrolovanú osobu, alebo chránenú osobu, pre objasnenie vzniknutej situácie.¹⁴⁸ Pokiaľ sa má incident znaky bezpečnostného incidentu, pracovníci nekontaktujú priamo kontrolovanú osobu, ale ohlásia ho probačnému a mediačnému úradníkovi. Je to v prípade, ak sa osoba vzdiali zo svojho bydliska, zúčastní sa na športovom podujatí alebo sa priblíži ku chránenej osobe. Tento incident musí probačný a mediačný úradník bezodkladne riešiť a neskôr je na rozhodnutí súdu, najmä podľa závažnosti porušenia režimu, aký postup zvolí. V najzávažnejších prípadoch môže dôjsť k ukončeniu monitoringu a k premene trestu na trest odňatia slobody. Ak je bezpečnostný incident spojený s ohrozením zdravia a života, alebo hrozí spáchanie trestného činu, informujú aj príslušný útvar policajného zboru. O každom bezpečnostnom incidente probačný a mediačný úradník informuje všetky dotknuté osoby. Ukončenie monitoringu je možné, okrem riadneho skončenia doby alebo

¹⁴⁸ Tittlová, M.: Trestnoprávne sankcie ukladané fyzickým osobám. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 172

premeny na trest odňatia slobody, aj predčasne. Predčasné ukončenie monitoringu nastáva, ak osoba svojim správaním preukázala, že takýto monitoring nie je viac potrebný. Elektronický monitoring možno prerušiť aj dočasne, na nevyhnutný čas pri hospitalizácii. Po ukončení monitoringu probačný a mediačný úradník zabezpečí deaktiváciu režimu a odinštaluje zariadenia.¹⁴⁹

4. Ďalšie možnosti využitia elektronického monitoringu v praxi

Hoci za posledné roky sa ukázalo, že ani elektronický monitoring nie je nástrojom, ktorý by bol spôsobilý podporiť rozsiahlejšie využívanie alternatívnych trestov v aplikačnej praxi, koncept elektronického monitoringu má v súčasnosti svoju zákonnú úpravu, k dispozícii sú zariadenia umožňujúce kontrolu výkonu niektorých trestných rozhodnutí a systém kontroly pomocou týchto technických zariadení funguje. V neposlednom rade, z pohľadu štátu išlo o koncept finančne pomerne náročný, takže skutočne je možné zamýšľať sa nad tým, kde všade by bolo možné elektronický monitoring využiť mimo oblasti kontroly výkonu alternatívnych trestov.

Z dostupných štatistických údajov je zrejmé, že v súčasnosti sa využíva približne 10 % - 15% dostupných technických zariadení umožňujúcich elektronický monitoring osôb v rôznych formách, ktoré zákonná úprava predvída. Prirodzene si tak možno klásť otázku, kde všade je možné tieto prostriedky ešte využiť tak, aby bolo možné hovoriť o využití efektívnom a účelnom a súčasne je možné klásť si otázku, aké zmeny právnej úpravy /ako komplikované zmeny/ by boli potrebné s cieľom posilnenia využívania prostriedkov elektronického monitoringu v praxi.

Jednou z oblastí, v rámci ktorej prichádza využitie dostupných prostriedkov elektronického monitoringu do úvahy, je aj oblasť výkonu nepodmienečného trestu odňatia slobody v podmienkach ústavov na výkon trestu odňatia slobody. Pritom už právna úprava Zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákon o VTOS“) resp. viaceré ustanovenia tohto zákona predpokladajú priamo takúto možnosť. O niečo problematickejšie je, že ustanovenie § 102 ods. 1 písm. v.) Zákona o VTOS síce predpokladá, že podrobnosti používania technických prostriedkov kontroly by mal upravovať všeobecne záväzný právny predpis Ministerstva spravodlivosti, v ustanoveniach Poriadku na výkon trestu (Vyhláška MS SR č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok na

¹⁴⁹ Klátik, J.: Systém kontroly výkonu rozhodnutia technickými prostriedkami. In STRÉMY, T.: Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, Praha: Leges, 2017, s. 90 a nasl.

výkon trestu odňatia slobody; v aktuálne účinnom znení), ktorý konkretizuje podmienky a pravidlá výkonu trestu odňatia slobody, sa s takýmto pojmom vôbec nestretávame.

Konkrétne, ustanovenia Zákona o VTOS predpokladajú použitie elektronického monitoringu v ustanovení § 13 ods. 1 písm. d.), v ktorom sa stanovuje, že výkonom trestu v jednotlivých stupňoch strázenia sa sleduje aj regulácia a kontrola pohybu a činnosti odsúdených v záujme zaistenia ich primeranej izolácie, pričom je možné využiť aj technické prostriedky podľa osobitného predpisu. Ním nie je žiadny iný právny predpis, ako je Zákon o ESMO. Podľa ustanovenia § 13 ods. 5 Zákona o VTOS je možné voľný pohyb odsúdených mimo ústavu, ak bol povolený podľa ustanovení zákona, kontrolovať technickými prostriedkami podľa osobitného predpisu - podľa ustanovení Zákona o ESMO. Okrem iného, jednou zo všeobecných povinností odsúdených podľa § 39 písm. r.) Zákona o VTOS je povinnosť odsúdeného podrobiť sa kontrole technickými prostriedkami, ak bola táto kontrola v zmysle ustanovení Zákona o ESMO nariadená.

Uvedené východiská je možné rozvíjať však aj ďalej, aj nad rámec tej úpravy, ktorú v súčasnosti ustanovenia Zákona o VTOS obsahujú. Do úvahy v podstate prichádzajú všetky formy kontroly resp. využitia elektronických prostriedkov monitoringu s tým, že konkrétne podmienky ústavov na výkon trestu odňatia slobody, ich strediská ďalšieho hospodárenia, prípadne aj pracoviská mimo ústavu na výkon trestu, umožňujú technicky zabezpečiť a zvládnuť takýto elektronický monitoring. Od všeobecnej povinnosti obsiahnutej v § 39 písm. r.) Zákona o VTOS je možné odvíjať aj ďalšie možnosti využitia inštitútov elektronického monitoringu – pri pohybe konkrétnych skupín odsúdených v rámci ústavu na výkon trestu odňatia slobody, pri výkone prác predovšetkým mimo rámca ústavu na výkon trestu odňatia slobody, v prípadoch rizikovejších skupín odsúdených, u ktorých prichádza do úvahy zaradenie do otvoreného oddelenia, no predsa len nad ich správaním visí určitý otáznik – elektronický monitoring umožňuje preklenúť tento problém a predsa len voči odsúdenému prejavíť dôveru v podobe zaradenia do otvoreného oddelenia, no s podmienkou povinnosti podrobiť sa elektronickému monitoringu.

Celkovo inštitút elektronického monitoringu je spôsobilý v mnohých prípadoch nahrádzať fyzickú kontrolu odsúdených príslušníkmi Zboru väzenskej a justičnej stráže, je spôsobilý monitorovať pohyb odsúdených a okamžite hlásiť nedovolené vzdialenie sa z pracoviska, nevrátenie sa odsúdeného z miesta výkonu práce mimo ústavu, porušovanie zákazov stretávať sa s konkrétnymi osobami v pracovnom čase mimo ústavu, ako aj v čase mimoriadneho voľna, v čase oprávnenia na opustenie ústavu, ako aj v čase, kedy je odsúdený hospitalizovaný v externých zdravotníckych zariadeniach (okrem Nemocnice pre obvinených

a odsúdených), v ktorých sa inak vyžaduje zabezpečenie ostrahového režimu. Elektronický monitoring prichádza do úvahy aj v prípade eskortovania osôb na účely výkonu procesných úkonov, pri premiestňovaní hlavne tam, kde je riziko možného úteku a to hlavne s cieľom podpory bezpečnostných opatrení a podpory vypátrania odsúdenej osoby v prípade jej úteku.

Okrem naznačeného, značný priestor sa vytvára aj pri modernizácii inštitútov disciplinárnej zodpovednosti – hlavne ak ide o inštitúty disciplinárnych odmien. V spojení s udeľovaním disciplinárnych odmien je možné udeliť odsúdeným ako disciplinárnu odmenu možnosť vychádzok mimo ústavu, spravidla pri odsúdených zaradených na výkon trestu v ústavoch s minimálnym stupňom stráženia. Tento inštitút je pomerne často využívaný, a preto by mohol byť v spojení s elektronickým monitoringom využívaný ešte vo väčšej miere. Takto by mohol byť motívom pozitívneho správania sa odsúdených v podmienkach výkonu trestu odňatia slobody a súčasne by zabezpečoval dostatočnú mieru kontroly na pohybe a pobyte odsúdeného mimo ústavu, samotného odsúdeného by viedol k zodpovednejšiemu správaniu, práve z dôvodu sledovania elektronickými prostriedkami. Veľmi podobne je možné tieto inštitúty využívať v rámci výstupných oddelení smerujúc k zmierňovaniu podmienok výkonu trestu odňatia slobody až k takým, aké prevládajú v bežnom spoločenskom živote. Na jednej strane je to určitá forma dôvery v samotného odsúdeného, možnosť otestovať jeho správanie sa v bežných podmienkach a súčasne zabezpečenie potrebnej kontroly nad jeho správaním sa ešte v rámci výkonu trestu (hoci už krátko pred prepustením vo výstupnom oddelení).

Ako sme už naznačili, značný potenciál prináša elektronický monitoring aj pre oblasť eskort. Eskorty sa vykonávajú často a z mnohých rôznych dôvodov. Môže ísť o účasť odsúdených v trestných konaniach, eskorty na návrh lekára, eskorty na pracovisko mimo ústavu, eskorty na účel vzdelávania odsúdených a podobne. Pri všetkých prípadoch je nutná veľká obozretnosť a pozornosť príslušníkov zboru a elektronický monitoring by mohol byť pre ich prácu veľkým prínosom.

Veľký potenciál sa spája s elektronickým monitoringom v podmienkach výkonu trestu – pri výkone prác v ústave, ale hlavne mimo ústav na výkon trestu, na externých pracoviskách. Tu prirodzene veľmi závisí od povahy pracoviska a pracovných podmienok, od miesta, kde sa práce vykonávajú. Ďalej je však možné takýmto spôsobom kontrolovať aj pohyb a pobyt odsúdených a činnosť odsúdených v rámci otvorených oddelení v ústavoch s minimálnym stupňom stráženia.

Veľmi významne je možné elektronický monitoring využívať aj po ukončení výkonu trestu odňatia slobody. V prípade, že sa odsúdený počas výkonu trestu odmietal podieľať na procese resocializácie a je obava, že po skončení výkonu trestu odňatia slobody bude

pokračovať v páchaní trestnej činnosti, existuje ochranný dohľad ako preventívny prostriedok s cieľom ochrániť spoločnosť po jeho prepustení. Preto môže byť v rámci ochranného dohľadu takáto kontrola nariadená.¹⁵⁰

Samozrejme takéto úvahy je možné rozvíjať aj ďalej, pre ďalšie oblasti a rozpracovať koncepcie využitia elektronického monitoringu podstatne detailnejšie aj z hľadiska pravidiel a podmienok aplikácie. Je to najmä z dôvodu, že inštitút elektronického monitoringu to priamo umožňuje a z dôvodu, že technické zariadenia na tieto účely použiteľné, sú stále k dispozícii. Aj preto sa skutočne treba zamýšľať nad možnosťami ich využitia aj v podmienkach výkonu trestu odňatia slobody v nepodmienečnej podobe resp. vzhľadom na možnosti veľmi vhodného využitia v týchto podmienkach by bolo nelogické, ak sa touto cestou úvahy ďalej neuberali. V mnohých prípadoch ide o možnosti a riešenia, ktoré organizačne a aj personálne odľahčia inak po týchto stránkach náročný výkon trestu odňatia slobody. Hoci nepochybne tieto možnosti sa spájajú počiatočne s potrebou organizačného, technického a personálneho zabezpečenia, v mnohých prípadoch sú tieto požiadavky pri implementácii nižšie a vyžadujú si nižšie kapacitné zapojenie, ako je tomu v prípade požiadaviek fyzickej kontroly, organizácie a zabezpečovania štandardného výkonu trestu. V súčasnej dobe elektronizácie a modernizácie by navyše organizačné a technické úpravy mali byť plne zvládnuteľné.

5. Záver

Hoci restoratívna justícia kladie dôraz osobitne na využívanie alternatívnych trestov, v našich podmienkach dlhodobo existujú problémy spojené s využívaním týchto druhov trestných sankcií. Spočiatku sa javil ako najzávažnejší problém kontroly výkonu týchto druhov trestov, ktorého riešením mal byť práve aj elektronický monitoring výkonu niektorých trestných rozhodnutí. Hoci sa predpokladalo, že jeho zavedenie a spustenie v našich podmienkach podporí využívanie alternatívnych trestov, očakávaný úspech sa nedostavil. Práve z tohto dôvodu, keďže právna úprava elektronického monitoringu už našich podmienkach existuje, sú dostupné technické zariadenia na kontrolu pohybu a pobytu osôb, zavedenie tohto uceleného režimu sa spájalo s pomerne vysokými nákladmi, je potrebné hľadať možnosti, ako inak využívať tieto dostupné zariadenia s cieľom využitia dostupných kapacít.

Práve aj väzenské podmienky resp. podmienky výkonu trestu odňatia slobody v nepodmienečnej podobe vytvárajú priestor pre ďalšie možnosti využitia týchto inštitútov.

¹⁵⁰ Jecková, A.: Využívanie elektronického systému monitorovania osôb v praxi. In STRÉMY, T.: Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, Praha: Leges, 2017, s. 364 a nasl.

Dokonca samotné ustanovenia Zákona o VTOS vytvárajú právny rámec pre využitie technických prostriedkov kontroly aj v podmienkach výkonu trestu. Je skutočne možné hľadať rôzne oblasti v rámci podmienok výkonu trestu odňatia slobody, kde všade je možné technické prostriedky monitoringu využiť. Do úvahy možno vziať všetky také, v rámci ktorých sú technické zariadenia kontroly schopné podporovať nápravné a prevýchovné pôsobenie výkonu trestu odňatia slobody, podporovať nápravné a prevýchovné pôsobenie nástrojov penitenciárnej starostlivosti. Súčasne je možné prostredníctvom technických prostriedkov kontroly posilniť kontrolu v rámci výkonu trestu odňatia slobody, v priebehu výkonu prác v ústave i mimo ústavu na nestrážených pracoviskách, pri pohybe odsúdených mimo ústavu, počas eskort a pod. Skutočne je možné hľadať také oblasti, v ktorých je technicky a organizačne možné využívať prostriedky elektronického monitoringu s cieľom odľahčenia zaťaženia väzenského personálu, nakoľko technický, technologický a informačný pokrok v súčasnosti umožňuje preniesť určitú časť tejto agendy (v niektorých prípadoch aj značnú) práve na technické systémy. Tomuto smerom do budúca prirodzene musí predchádzať pomerne rozsiahla diskusia a projektové riešenie vyúsťujúce do úpravy legislatívy v príslušných oblastiach výkonu trestu odňatia slobody v nepodmienečnej podobe.

Literatúra:

1. Anderson, E.: The Evolution of Electronic Monitoring Devices [online]. National Public Radio, 2017 [cit. 2017-10-15]. Dostupné na internete: <<https://www.npr.org/2014/05/22/314874232/the-history-of-electronic-monitoring-devices>>.
2. Dôvodová správa k zákonu č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
3. ESMO - brožúra. Elektronický systém monitorovania osôb (ESMO) [online]. Ministerstvo spravodlivosti SR, 2017 [cit. 2017-10-16]. Dostupné na internete: <https://esmo.gov.sk/web/esmo/metodiky-a-informacne-materialy>.
4. Galovcová, I.: The Punishment of Imprisonment. In: JELÍNEK, J., ZÁHORA, J.: *Sanction under Criminal Law*. 1 vyd. Budapest: Wolters Kluwer, 2019.
5. Holcr, K. a kol.: Kriminológia. Bratislava: IURA EDITION, 2008.
6. Ivor, J., Polák, P., Záhora, J.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017.
7. Jecková, A.: Využívanie elektronického systému monitorovania osôb v praxi. In STRÉMY, T.: Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov: Zborník príspevkov

- z medzinárodnej konferencie, Praha: Leges, 2017.
8. Klátik, J.: Kontrola výkonu trestu technickými prostriedkami. In Visegrad Journal on Human Rights č. 4-2/2016.
 9. Klátik, J.: Systém kontroly výkonu rozhodnutia technickými prostriedkami. In STRÉMY, T.: Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, Praha: Leges, 2017.
 10. Lengyelová, J.: Elektronický monitoring a perspektívy jeho využitia v (ne)trestnej oblasti v Slovenskej republike. In: Trestní právo č. 1/2014.
 11. Tittlová, M.: Trestnoprávne sankcie ukladané fyzickým osobám. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018.
 12. Zákon č. 78/2015 Z. z. o 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov v účinnom znení.
 13. Zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov.

Kontaktné údaje autora:

Doc. PhDr. JUDr. Marcela Tittlová, PhD., LL.M.

Fakulta práva Paneurópskej vysokej školy

Tomášikova 20

821 05 Bratislava

marcela.tittlova@paneurouni.com

RESOCIALIZÁCIA ODSÚDENÝCH A RESTORATÍVNA JUSTÍCIA

Tomáš Strémy, Lukáš Turay

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Kľúčové slová: trestný čin, restoratívna justícia, resocializácia, páchatel', obeť

Key words: crime, restorative justice, resocialization, offender, victim

Abstrakt: Autori sa zameriavajú na problematiku restoratívnej justície. Prezentujú jej základné prvky a predstavujú programy restoratívnej justície, ktoré môžu napomôcť k resocializácii páchatel'ov.

Summary: The authors focus on the issue of restorative justice. They present its basic elements and present restorative justice programs that can help re-socialize offenders.

1. Úvod

Súčasnú aktivitu na vládnej i komunitnej úrovni naznačujú, že restoratívna justícia sa v mnohých formách objavuje ako čoraz dôležitejší prvok bežnej kriminologickej praxe. Možno tiež pozorovať nárast počtu trestných právnikov a kriminológov, ktorí vo svojich prácach zdôrazňujú myšlienky restoratívnej justície, či už ide o zahraničných (napr. John Braithwaite, Howard Zehr) alebo slovenských odborníkov (doc. Strémy, doc. Kurilovská). Viac ako na porovnanie jednotlivých systémov a nekonečne prezentovaných rozdielov *restoratívna justícia vs. retributívna justícia* sa skôr zameriavajú na konkrétne uplatnenie inštitútov tohto nového zmýšľania v rámci trestnej politiky. Napriek zvýšenej pozornosti, ktorá je tejto problematike venovaná, uvedená koncepcia ostáva trochu problematická, pretože definuje početné odpovede na kriminálne správanie, ktoré môžu patriť pod tzv. retroaktívny dáždnik.¹⁵¹ Preto je vhodné presnejšie ozrejmiť pojem restoratívnej justície, jej úlohy, tézy a subjekty.

¹⁵¹ LATIMER, Jeff, DOWDEN, Craig; MUISE Danielle: *the effectiveness of restorative justice practices: a meta-analysis* IN The prison journal, Vol. 85 No. 2, June 2005 s. 127

2. Restoratívna justícia - pojem a úlohy

Pojem restoratívna justícia je používaný nespočetne krát, ako termín, ktorý symbolizuje nové trendy v trestnej justícii. Táto koncepcia je do istej miery renesanciou systémov, ktoré poznáme z minulosti. V minulosti bolo totiž spáchanie trestného činu vnímané ako spor medzi páchatelom a obeťou. Táto skutočnosť však často vyúsťovala do krvavých odplát, ktoré by sme len ťažko mohli zaradiť medzi inštitúty restoratívnej justície. Aj v tomto období však už existovala možnosť pre páchatel'a a obeť uzavrieť tzv. zmierovaciu zmluvu.¹⁵² Okolo 12. storočia si štát vytvoril akýsi monopol na rozhodovanie o trestných činoch. Tento stav trval až do 70 rokov minulého storočia, keď sa začínajú objavovať prvé náznaky restoratívnej justície v Spojených štátoch amerických a Veľkej Británii. Išlo o experimenty s mediáciou v trestných veciach, pri ktorých dochádzalo k stretnutiu medzi páchatelom a obeťou trestného činu.¹⁵³ V rámci rozširovania tohto nového myšlienkového prúdu sa postupne začal okruh tých, ktorí boli spáchaním trestného činu dotknutí rozširovať. V rámci týchto tendencií vznikla aj jedna z prvých definícií restoratívnej justície. Táto sa stala súčasťou dokumentu *Základné princípy používania restoratívnych programov v trestných veciach*, ktorý bol prijatý Hospodárskou a sociálnou radou OSN v júli 2000. Dokument obsahuje nasledujúcu definíciu restoratívnej justície: „Restoratívna justícia je proces v ktorom sa páchatel', obeť a ak je to vhodné, tak akékoľvek iné osoby alebo členovia komunit zasiahnutí trestným činom, aktívne participujú na riešení záležitostí vyplývajúcich z trestného činu. Príklady restoratívnej justície zahrňujú mediáciu, konferencie a kruhové sedenia.“¹⁵⁴

Akademická obec si však vytvorila niekoľko vlastných definícií. Tieto by sme mohli rozdeliť na tú časť akademickej obce, ktorá hlavné poslanie restoratívnej justície vidí predovšetkým v zapojení čo najširšieho okruhu aktérov, ktorí prišli do kontaktu s trestným činom (puristické definície) a tých, ktorí ako hlavný základ pre restoratívne koncepty zdôrazňujú náhradu škody (maximalistické definície). Príkladom puristickej definície môže byť aj hore spomenutá definícia, ktorá bola prijatá Ekonomickou a sociálnou radou. Definícia z maximalistického spektra znie nasledovne: „Restoratívna justícia je každá snaha, ktorá je primárne orientovaná na nájdenie spravodlivosti náhradou ujmy vzniknutej trestným

¹⁵² VÁLKOVÁ, Helena; SOTOLÁŘ, A.: *Restoratívni justice- trestní politika pro 21. Století?* In: Trestní právo. Č. 1, 2000, s. 5.

¹⁵³ KUČHTA Jozef, VÁLKOVÁ Helena a kol.: *Základy kriminologie a trestnej politiky*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2005, s. 180.

¹⁵⁴ Pozri dokument prijatý Výborom OSN dostupný na: <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/basic-principles-on-the-use-of-restorative-justice-programmes-in-criminal-matters/>

činom.“¹⁵⁵

Práve množstvo rôznych pohľadov na restoratívnu justíciu môže byť hlavnou príčinou, že aj napriek pomerne častej pertraktácii, je v laickej verejnosti a dovoľme si tvrdiť, že aj v kruhoch odbornej verejnosti, do dnešných dní jej obsah nejasný. Príčinou teda môže byť množstvo definícií, ktoré charakterizujú restoratívnu justíciu vždy z iného uhľa pohľadu.

Pojem restoratívnej justície sa často spája predovšetkým s alternatívnymi trestami. Restoratívna justícia a alternatívne tresty majú k sebe veľmi blízko, avšak nejde o totožné alebo synonymické pojmy, pretože restoratívna justícia môže byť využívaná aj v kombinácii s nepodmienečným trestom odňatia slobody, a teda nie je bezpodmienečnou alternatívou k uväzneniu napriek skutočnosti, že sankcie, ktoré nie sú spojené s odňatím slobody lepšie plnia funkciu restoratívnej justície.¹⁵⁶ Určité myšlienky restoratívnej justície sa uplatňujú v aplikačnej praxi prostredníctvom alternatívnych trestov. Vo všeobecnosti by sme teda mohli konštatovať, že niektoré alternatívne tresty tvoria jeden z exekutívnych nástrojov restoratívnej justície.

Skôr ako o konkrétnych inštitútoch však podľa nášho názoru hovoríme o určitej filozofii, ktorá sa odráža v konkrétnych inštitútoch trestného práva hmotného a trestného práva procesného. Táto filozofia je predovšetkým založená na skutočnosti, že rozširuje kruh zainteresovaných strán, ktoré majú aktívne participovať na trestnom konaní. Berie monopol z rúk štátu a vracia sa späť k jednotlivcom. Sústreďuje sa na osobu, ktorá bola priamo páchatel'ovým konaním poškodená a snaží sa o reintegráciu páchatel'a, aby sa v budúcnosti vyhýbal protiprávnemu konaniu.

Restoratívna justícia je zameraná proti nespravodlivosti a jej cieľom je posilnenie spravodlivosti pri súčasnom znížení kriminality. Z tohto postulátu možno vyvodit' nasledovné úlohy restoratívnej justície:¹⁵⁷

- boj proti nespravodlivosti;
- znižovanie kriminality.

Nemôžeme tvrdiť, že jedna úloha je nadradená druhej. Koncentrácia len na jednu úlohu by automaticky ochudobnila účel celej restoratívnej justície.¹⁵⁸

Práve tieto tézy sa zdajú byť základným prvkom pri definovaní restoratívnej justície. Je opätovne potrebné zdôrazniť, že neexistuje univerzálna definícia tohto pojmu a je len ťažko

¹⁵⁵Šachová Masopust Petra: Vztah restoratívnej justice k alternativním trestům aneb hledání podstaty restoratívního konceptu In Strémy, Tomáš (ed.): Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov. Praha: Leges, 2017, s. 487

¹⁵⁶ŠČERBA, Filip: *Alternatívne tresty a opatrení v nové právni úpravě*. 2. vydání

¹⁵⁷STRÉMY, Tomáš; KURILOVSKÁ, Lucia; VRÁBLOVÁ, M.: Restoratívna justícia. Praha: Leges, 2015, 15 s.

¹⁵⁸Tamtiež. s. 15

predstaviteľné, že v blízkej budúcnosti akademická obec dospeje k univerzálnej definícii, ktorá uspokojí puristov aj maximalistov. V tomto vidíme určitý deficit súčasného stavu, pretože jednoznačné chápanie pojmov podporuje tvorbu argumentov na ich presadzovanie. Úlohou každej práce je však pokúsiť sa o vlastný pohľad na vec a priniesť niečo nové do akademickej diskusie. V duchu tejto myšlienky predkladáme vlastnú definíciu restoratívnej justície, ktorá znie nasledovne:

Restoratívna justícia je súbor ideí a opatrení, ktoré zdôrazňujú a uprednostňujú restoráciu obete pred potrestaním páchatel'a trestného činu, posilňujú spravodlivosť, bojujú proti nespravodlivosti a zároveň potláčajú kriminalitu a snažia sa o reintegráciu obete trestného činu a páchatel'a trestného činu naspäť do spoločnosti. Jej ciele sa najlepšie dosahujú pri participácii jednotlivých aktérov, ktorí boli trestným činom dotknutí.

Táto definícia má ambíciu uspokojiť oba póly akademického spektra a zároveň rozšíriť chápanie restoratívneho procesu.

Aj napriek skutočnosti, že v dôvodovej správe k novoprijatým trestným kódexom sa zdôrazňujú princípy restoratívnej justície, fakticky došlo k navýšeniu trestných činov a k sprísneniu trestných sankcií, čo je v hrubom nesúlade s princípmi restoratívnej justície.¹⁵⁹

3. Základné tézy restoratívnej justície

Zo spomínanej definície možno vidieť, že hlavný dôraz sa v tomto prípade kladie na obeť trestného činu a na páchatel'a, aby spoločne našli východiská zo situácie, ktorá vznikla. Filozofia restoratívnej justície však podľa nášho názoru je komplex ideí, ktoré menia zaužívaný pohľad na obeť, páchatel'a, trestný čin a systém trestnej politiky. Nejde len o aktívnu participáciu jednotlivých aktérov a o náhradu škody. Myšlienky restoratívnej justície zahŕňajú aj niekoľko východiskových bodov. V rámci tohto ponímania uvádzame niekoľko téz, ktoré podľa nás tvoria jadro restoratívnej filozofie:

1) Restoratívna justícia je zameraná na reparáciu spôsobenej ujmy.

Restoratívna justícia vychádza z predpokladu, že doterajšie justičné systémy sú zamerané predovšetkým na páchatel'a trestného činu. Spoločnosť zaujíma skôr len potrestanie páchatel'a a obeť je až na druhom mieste. Restoratívna justícia toto poradie mení. Na piedestál záujmu stavia obeť trestného činu, jej práva a potreby. Na túto skutočnosť treba pamätať aj v takých prípadoch, kedy je páchatel' trestného činu neznámy, ale obeť poznáme. Naším

¹⁵⁹ SŤAHULOVÁ, Simona: *Restoratívna justícia v podmienkach Slovenskej republiky* IN Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2011, Zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave vydavateľské oddelenie, 2011, s. 417

prvotným záujmom teda musí byť ujma, ktorá bola spôsobená konkrétnemu subjektu a síce obeť trestného činu. Cieľom restoratívnej justície je poskytnúť pomoc s uzdravovaním všetkým zainteresovaným na konkrétnom skutku. Restoratívna justícia je o prevencii voči spôsobenej ujme, ale rovnako aj o spravodlivosti, ktorá nastáva, keď ujma vznikne.

2) Restoratívna justícia je zameraná na spravodlivosť a potláčanie pocitu nespravodlivosti.

Spravodlivosť je jedna z najdôležitejších hodnôt restoratívnej justície. Spravodlivosť sa nevyhnutne viaže na človeka, pretože od neho vychádza a k nemu aj smeruje, lebo jeho nekonanie ako aj konanie, je hodnotené buď ako spravodlivé alebo naopak nespravodlivé.¹⁶⁰ Úspechom restoratívnej justície je vnútorné cítenie spravodlivosti od každého zainteresovaného subjektu, ktorý vstupuje do trestného procesu. Obeť by mala vnímať spravodlivosť predovšetkým v náhrade ujmy, ktorá jej trestným činom vznikla. Páchateľ, v uložení spravodlivého trestu, ktorý zohľadní všetky okolnosti prípadu a spoločnosť predovšetkým v reintegrácii páchatel'a a obeť naspäť do spoločnosti, a tak isto k zabráneniu recidívneho správania páchatel'a.

3) Spáchanie trestného činu vedie k vzniku ujmy a tá vedie k vzniku zodpovednosti.

Tento pilier je založený na téze, že restoratívna justícia zdôrazňuje zodpovednosť toho, kto spôsobil ujmu. Právne systémy, ale aj laická verejnosť vnímajú zodpovednosť predovšetkým v tom zmysle, že ten kto spáchal trestný čin, bude potrestaný. Ak však vnímame trestný čin predovšetkým prostredníctvom škody, ktorá bola obeť spôsobená, znamená to, že zodpovednosť za ich konanie by ich mala viesť k tomu, aby si páchatelia uvedomili svoju zodpovednosť za spôsobenú ujmu a pochopili následky svojho správania. Znamená to, že zodpovedajú za nápravu ujmy, ktorá ich konaním vznikla. Ako možno vidieť, prvá povinnosť je teda na strane páchatel'a, ale spoločnosť a komunita (rodinní príslušníci, pracovný kolektív, priatelia, atď.) má povinnosť tiež.

4) Restoratívna justícia podporuje angažovanosť a participáciu.

Tento pilier zdôrazňuje skutočnosť, že skupiny, ktoré sú priamo dotknuté trestným činom- tí, ktorí boli viktimizovaní, tí, ktorí spáchali trestný čin a členovia komunity – každá táto o zložka má svoju úlohu v súdnom systéme. Týchto aktérov je potrebné oboznamovať a poskytovať im konkrétne informácie nie len o konkrétnom prípade, ale je potrebné zabezpečiť, aby zainteresovaní aktéri mali informácie jeden o druhom. Táto skutočnosť by mala

¹⁶⁰ BARÁNY, Eduard: *Pojmy dobrého práva*. Bratislava: Eurokodex, 2007, s. 92

byť zohľadnená pri rozhodovaní o spravodlivom treste. Práve v tomto smere môžu pomôcť niektoré programy restoratívnej justície (mediácia priama/nepriama, kruhové konferencie). Stretnutím páchateľa a obeť sa dáva príležitosť na vnútornú očistu páchateľa a obeť sa dáva príležitosť, aby dostala odpovede na otázky, ktoré ju najviac trápia. Do tohto procesu ich však nikto nesmie nútiť a aj zástancovia restoratívnej justície musia rešpektovať dobrovoľnosť týchto postupov.

5) Restoratívna justícia vyriešením prípadu nekončí vo svojom poslaní.

Ide o jeden z pilierov, na ktorý sa často pri aplikácii restoratívnej justície zabúda. Aj keď v odbornej literatúre je restoratívna justícia často spájaná s alternatívnymi trestami, jej prepojenosť na tieto inštitúty absentuje. My sa domnievame, že práve táto priama súvislosť pomáha páchateľovi trestného činu, aby sa znovu začlenil do spoločnosti. Ukladanie alternatívnych trestov posilňuje víziu reintegrovaného zahanbenia, ako to opísal John Braithwaite.¹⁶¹

6) Nepodmienečný trest odňatia slobody ako prostriedok *ultima ratio*.

Nepodmienečný trest odňatia slobody predstavuje prostriedok *ultima ratio* celého systému trestných sankcií. Táto téza je odvodená zo samotnej podstaty trestného práva, ktoré má subsidiárne postavenie vo vzťahu k iným právnym odvetviam. Aplikuje sa ako prostriedok *ultima ratio*. Trestná sankcia v podobe nepodmienečného trestu odňatia slobody prichádza do úvahy až v prípade, ak iné sankcie nemožno uložiť.

7) Subsidiarita hlavného pojednávania.

Odklony sú inštitúty Trestného práva procesného, ktoré majú byť uprednostnené pred klasickým hlavným pojednávaním. Táto koncepcia pomáha obeť trestného činu, ktorá nie je nútená podstúpiť zdĺhavý trestný proces, v rámci ktorého často dochádza len ku konštatácii súdu, že poškodeného odkazuje na civilné konanie. Uvedená téza chráni obeť pred potencionálnou sekundárnou viktimizáciou.

8) Myšlienky restoratívnej justície nie sú obmedzené len jednotlivými programami.

Je dôležité uviesť, že restoratívna justícia nachádza svoje uplatnenie aj v konkrétnych inštitútoch trestného práva hmotného a trestného práva procesného. Aj keď základné programy restoratívnej justície tvoria jadro restoratívneho procesu, nie sú jej jediným nástrojom.

Nami navrhované tézy vychádzajú predovšetkým z práce Howarda Zehrba, ktorý vo svojej práci predstavil 3 piliere restoratívnej justície.¹⁶² Myslíme si, že je vhodné myšlienky

¹⁶¹BRAITHWAITE John,: *Crime, Shame and reintegration*, New Yourk: Cambridge University press, 1989, s. 226

¹⁶²ZEHR, Howard, STUTZMAN Lorraine, MACRAE Allan, Pranis: *The Big book of Restorative*. New York: Good Books, 2015, s. 33-36

restoratívnej justície rozšíriť aj o nami uvedené tézy, vzhľadom na úlohy, ktoré sme definovali vyššie, aj na skutočnosť, že tieto myšlienky žiaden iný smer v rámci trestnej politiky nepodporuje tak ako restoratívna justícia.

4. Programy restoratívnej justície

Jednou (nie jedinou) z popredných myšlienok restoratívnej justície je téza, že na napravenie krívd, ktoré boli trestným činom spôsobené, je potrebná aktívna participácia čo možno najširšieho spektra subjektov, ktoré boli trestným činom dotknuté. Obeti, teda subjektu, ktorému bola spôsobená ujma, páchatel'a, ktorý svojím konaním ujmu spôsobil a aj zástupcov štátu, ktorí vykonávajú nad celým procesom dohľad a následne pomáhajú páchatel'ovi v reintegrácii do spoločnosti.

Programy obnoviteľnej spravodlivosti možno zoskupiť do troch kategórií: kruhy, konferencie a mediácia medzi obeťami a páchatel'mi. Hoci sa vo svojich praktikách trochu odlišujú, zásady používané v každom modeli zostávajú podobné. Program obnoviteľnej spravodlivosti môže byť iniciovaný v ktoromkoľvek okamihu trestného konania a nemusí byť použitý iba na začiatku.

Tieto programy možno považovať za typický príklad, ktorý by v plnej miere uspokojil zástancov puristických teórií.

4.1 Kruhy

Táto forma pochádza z domorodých zvykov pôvodných obyvateľov Kanady a USA. Tak ako v prípade mediácie a skupinovej konferencie dochádza k stretnutiu páchatel'a s obeťou, ale okruh subjektov, ktorí pri týchto stretnutiach participujú je širší. Ide predovšetkým o zástupcov polície, prokuratúry a probačných úradníkov. Základným rozdielom je predovšetkým skutočnosť, že stretnutia na rozdiel od konferencií nájdu svoje uplatnenie predovšetkým mimo rodinného života páchatel'a a obeť. Kruhy sa snažia o čo najširšie zapojenie komunity.

4.2 Skupinové konferencie

Skôr ako o vymýšľanie siahodlhých definícií pojmu skupinových konferencií, ktoré by zohľadnili všetky aspekty tohto pojmu, by sme sa skôr zamerali na ich opis. Ide o typ skupinového sedenia, ktoré sa realizuje po spáchaní trestného činu. V centre záujmu je opäť obeť a páchatel'. Na rozdiel od mediácie, však skupinové konferencie už nie sú uspokojené len prítomnosťou mediátora, ale vyžadujúcu si prítomnosť aj iných subjektov, predovšetkým osôb,

ktoré ich podporujú (predovšetkým rodinní príslušníci, priatelia obete alebo páchatel'a) a facilitátora (sprostredkovateľ'a). Prítomnosť ďalších subjektov ako policajt, prokurátor, advokát je determinovaná závažnosťou daného trestného činu, ale vo všeobecnosti sa neuplatňuje. Následne aktéri skupinovej konferencie spolu sedia a diskutujú o trestnom čine a jeho následkoch.¹⁶³

Niektorí autori práve tento program považujú za kľúčový pri reintegračných pokusoch alebo pri zapojení páchatel'a a obete naspäť do spoločnosti.¹⁶⁴

Reflexiu týchto programov možno, v rámci právneho poriadku Slovenskej republiky, pozorovať v mnohých inštitútoch, a to predovšetkým v odklonoch. Ako príklad možno uviesť dohodu o vine a treste, zmier, mediáciu.

V súvislosti s restoratívnou justíciou, a aplikáciou jej programov, by sme chceli poukázať aj na meta-analýzu publikovanú v časopise *The prison journal*. Táto meta-analýza pozostávala zo zberu dát z dostupnej literatúry, ktorá sa zaoberala restoratívnou justíciou a porovnávaním programov restoratívnej justície s klasickým typom trestného súdnictva. Tento výskum zameral svoju pozornosť predovšetkým na 3 faktory: spokojnosť obetí trestného činu, spokojnosť páchatel'ov trestného činu a recidívu.

V oblasti satisfakcie obetí autori dospeli k záveru, že v porovnaní s klasickým systémom trestnej justície, boli obete výrazne spokojnejšie. Ak sa zameriame na páchatel'ov, tak páchatelia vykazovali mierne lepšiu spokojnosť s programami restoratívnej justície. V rámci recidívy meta-analýza preukázala opäť priaznivé výsledky. Možno teda konštatovať, že realizácia restoratívnych programov viedla k zníženiu recidívy.¹⁶⁵

Z uvedeného vyplýva, že restoratívne programy majú veľký potenciál, ktorý si však ešte zaslúži hlbšiu analýzu.

5. Záver

V uvedenom článku sme jasne zadefinovali, čo je restoratívna justícia a navrhli sme vlastnú definíciu restoratívnej justície. Ide do určitej miery o nový fenomén v ponímaní trestnej justície. V prípade, že dôjde ku komunikácii medzi páchatel'om trestného činu a obetou, môžu prísť ku konečnému zmiereniu medzi jednotlivými aktérmi trestného činu a proces reintegrácie páchatel'a naspäť do spoločnosti môže byť jednoduchší. Restoratívna justícia patrí, aj na

¹⁶³ STRÉMY, T.; KURILOVSKÁ, L.; VRÁBLOVÁ, M.: Restoratívna justícia. Praha: Leges, 2015, s. 176-177

¹⁶⁴ MAXWELL, Gabriel; MORRIS, Alison; Hayes, Hennessey: Conferencing and restorative justice. s. 91

¹⁶⁵ LATIMER, Jeff, DOWDEN, Craig; MUISE Danielle: *the effectiveness of restorative justice practices: a meta-analysis* IN *The prison journal*, Vol. 85 No. 2, June 2005 s. 127-144 dostupné na http://www.antoniocasella.eu/restorative/Latimer_2005.pdf

začiatku 21. storočia, medzi moderné myšlienkové prúdy, ktoré len čakajú na plné využitie svojho potenciálu.

Restoratívna justícia predstavuje súbor základných princípov (zákonnosti, humanizmu, ochrany, demokracie a ďalších) prameniacych v Ústave Slovenskej republiky. Je výsadou modernej spoločnosti. Spoločnosti, ktorá zohľadňuje pri riešení trestného činu potreby a záujmy obete, pohnútky páchateľa a vplyv spoločnosti, v kontexte ochrany, zhojenia ujmy, represie, výchovy a prevencie. Uplatňovanie prvkov restoratívnej justície v aplikačnej praxi nepochybne prispeje k ešte lepšiemu fungovaniu celého systému trestnej justície. Restoratívna justícia má veľký potenciál byť spravodlivosťou budúcnosti, prispieť k eliminácii kriminality a vyliečeniu nedostatkov stavu *de lege lata* a priaznivo vplývať na resocializáciu páchateľov.

Literatúra:

1. BARÁNY, Eduard: *Pojmy dobrého práva*. Bratislava: Eurokodex, 2007, s. 92
2. BRAITHWAITE John: *Crime, Shame and reintegration*, New Yourk: Cambridge University press, 1989, s. 226
3. KUČTA J., VÁLKOVÁ H. a kol.: *Základy kriminologie a trestnej politiky*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2005, s. 180.
4. LATIMER, Jeff, DOWDEN, Craig; MUISE Danielle: *the effectiveness of restorative justice practices: a meta-analysis* IN The prison journal, Vol. 85 No. 2, June 2005 s. 127-144 dostupné na http://www.antoniocasella.eu/restorative/Latimer_2005.pdf
5. MAXWELL, Gabriel; MORRIS, Alison; Hayes, Hennessey: *Conferencing and restorative justice*. s. 91
6. ŠTAHULOVÁ, Simona: *Restoratívna justícia v podmienkach Slovenskej republiky* IN *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2011*, Zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave vydavateľské oddelenie, 2011, s. 417
7. STRÉMY, T.; KURILOVSKÁ, L.; VRÁBLOVÁ, M.: *Restoratívna justícia*. Praha: Leges, 2015, s. 176-177
8. ŠACHOVÁ M. P.: *Vztah restoratívnej justice k alternativním trestům aneb hledání podstaty restoratívniho konceptu* In Strémy, Tomáš (ed.): *Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov*. Praha: Leges, 2017, s. 487
9. ŠČERBA, Filip.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. Vydání. Praha: Leges, 2014, s. 464 ISBN 978-80-87576-93-9
10. VÁLKOVÁ, H.; SOTOLÁŘ, A.: *Restoratívni justice- trestní politika pro 21. Století?*

In: Trestní právo. Č. 1, 2000, s. 5.

11. ZEHR, Howard, STUTZMAN Lorraine, MACRAE Allan, Pranis: *The Big book of Restorative*. New York: Good Books, 2015, s. 33-36
12. <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/basic-principles-on-the-use-of-restorative-justice-programmes-in-criminal-matters/>

Kontaktné údaje autorov:

prof. JUDr. Tomáš Strémy PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky

Právnická fakulta UK

Email: tomas.stremy@flaw.uniba.sk

JUDr. Lukáš Turay

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky

Právnická fakulta UK

Email: lukas.turay@flaw.uniba.sk

ŠPECIALIZÁCIA ZVJS V PODMIENKACH AKADEMIE POLICAJNÉHO ZBORU V BRATISLAVE

Michaela Jurisová

Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra kriminológie

Kľúčové slová: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Zbor Väzenskej a justičnej stráže, špecializácia, vzdelávanie.

Key words: Academy of the Police Force in Bratislava, Prison and Court Guard Service, specialization, education.

Anotácia: Cieľom príspevku je zamerať pozornosť na prezentáciu informácií súvisiacich s prípravou študentov Akadémie Policajného zboru v Bratislave v rámci špecializácie Zbor väzenskej a justičnej stráže. Príspevok ponúka exkurz do minulosti aj prezentáciu aktuálnych informácií. Vzdelávanie v rámci špecializácie Zbor väzenskej a justičnej stráže zabezpečuje Katedra kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave.

Summary: The aim of the article is to focus attention on the presentation of information related with the study of students of Academy of the Police Force in Bratislava within the specialization Prison and Court Guard Service. The article offer excursion to the past and presentation of current information. Study within the specialization Prison and Court Guard Service provides The Criminology Department of Academy of the Police Force.

1. Úvod

Výučbu špecializácie Zbor väzenskej a justičnej stráže (ďalej aj „Š ZVJS“) v Akadémii Policajného zboru v Bratislave (ďalej aj A PZ“) zabezpečuje Katedra kriminológie (ďalej aj „KK“)¹⁶⁶. Vzdelávanie v rámci predmetnej špecializácie katedrou kriminológie vyplýva z

¹⁶⁶ Niekoľko poznámok z histórie katedry:

V čase založenia školy (školský rok 1992/93) v rámci organizačnej štruktúry bola jednou z katedier *Katedra trestného práva a kriminológie*. V ďalšom období pôsobenia akadémie sa jej organizačná štruktúra dotvárala. Niektoré organizačné zmeny boli realizované v čase od 1. januára 1994. Došlo aj k reorganizácii niektorých katedier. Vznikla samostatná Katedra trestného práva a samostatná *Katedra kriminológie*.

Katedru kriminológie založil v roku 1994 (akademický rok 1994/95) doc. PhDr. Robert Chalka, CSc., ktorú vtedy aj viedol. Je na mieste podotknúť, že ako samostatne fungujúca katedra je jedinou katedrou svojho druhu v rámci

prepojenosti jednotlivých vied / disciplín / predmetov. Autori publikácie *Kriminológia*¹⁶⁷ upriamujú pozornosť na miesto kriminológie v systéme vedných disciplín o kriminalite, pričom detailnejšie poukazujú na vzťahy v systéme právnych vied, vzťahy multidisciplinárne, vzťahy v podsystémoch kriminológie, vzťahy medzi všeobecnou a špeciálnou (osobitnou) časťou kriminológie aj vzťahy kriminológie a jej aplikovaných disciplín. Upraviť pozornosť je možné napríklad na *prepojenie kriminológie a penitenciárnej psychológie*, ktorá sa zaoberá psychologickou problematikou spätou s výkonom trestu, ako aj oblasť *postpenitenciárnej psychológie* – oblasť, ktorá sa zaoberá psychologickou problematikou opätovného začleňovania jedinca do normálneho života po odpykaní trestu.¹⁶⁸ Ďalej aj *pedagogika* – veda o výchove a vzdelávaní človeka, tvorí zázemie pre viacero problémových oblastí, ktorých sa dotýka aj kriminológia. Táto významná disciplína sa dlhodobo zaoberá aj možnosťami výchovného ovplyvňovania sociálne nežiaduceho až škodlivého, t. j. i trestného správania sa ľudí. Ťažko vychovateľný jedinec je „tvrdým orieškom“ nielen všeobecnej výchovnej praxe, ale aj prevýchovy potrestaných jedincov vo výkone trestu odňatia slobody. O pedagogické poznatky špeciálnej pedagogiky, osobitne o odbor *etopédie*¹⁶⁹ sa opiera aj *penológia*, ktorá sa rozvíja aj v rámci kriminológie. Pedagogika zohráva významnú úlohu aj pri tvorbe preventívnych programov, osobitne určených na predchádzanie trestnej činnosti detí a juvenilnej mládeže. Významný je aj vstup pedagógov do postpenitenciárneho priestoru umožňujúci znižovať recidívu trestnej činnosti a ich začlenenie do spoločenského prostredia.¹⁷⁰ *Penológia* v podsystéme kriminológie sa považuje za vedu zaoberajúcu sa výkonom trestu a jeho výchovnými účinkami. Vývoj v tomto smere je však dynamický. Autori publikácie *Kriminológia* (Dianiška, G., Strémy, T., Vráblová, M. a kol., 2016) sa prikláňajú k Fábryho definícii, ktorý penológiu považuje ako vedu o treste za takú komplexnú vednú disciplínu, ktorá skúma filozofické, etické, sociálne, psychologické, pedagogické, medicínske i technické

slovenského vysokoškolského vzdelávania. Pracovníci katedry od zimného semestra roku 1997 zabezpečujú okrem výučby kriminologických predmetov aj výučbu predmetu „Základy penológie“. Uvedené potvrdzujú informácie dohľadateľné v študijnom program pre školský rok 1997/1998 – predmet „Základy penológie“ je vedený v skupine *subsidiárnych predmetov* pre študijné zameranie „Poriadková polícia“, „Dopravná polícia“, „Vyšetrovanie“, „Kriminálna polícia“, tak pred denné ako aj diaľkové štúdium.

Bližšie pozri: Brožúra - *Akadémia Policajného zboru*. 1997, s. 23 a nasl.; s. 34 a nasl.; Brožúra *25 rokov Akadémie Policajného zboru v Bratislave*. 2017, s. 22 a nasl.; Študijný program A PZ (Školský rok 1997/1998), s. 34 a nasl.

¹⁶⁷ Dianiška, G., Strémy, T., Vráblová, M. 2016. *Kriminológia*, s. 20 a nasl.

¹⁶⁸ Bližšie pozri: Dianiška, G., Strémy, T., Vráblová, M. 2016. *Kriminológia*, s. 22 a nasl.

¹⁶⁹ Etopédia – jeden z vedných odborov sociálnej pedagogiky. Zaoberá sa výchovou, prevýchovou, vzdelávaním a skúmaním detí a mládeže sociálne narušenej (t. j. obtiažne vychovateľnej). Sociálna narušenosť sa vyznačuje takými poruchami správania sa predovšetkým v mravnej sfére, ktoré sa nedajú zvládnuť bežnými pedagogickými prostriedkami, a vyžadujú preto špeciálnu prevýchovnú starostlivosť → zariadenia ústavnej a ochrannej výchovy. Bližšie pozri: Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. 2009. *Pedagogický slovník*, s. 72.

¹⁷⁰ Bližšie pozri: Dianiška, G., Strémy, T., Vráblová, M. 2016. *Kriminológia*, s. 24 a nasl.

súvislosti trestov a ochranných opatrení, ich výkonu a účinnosti. Trest však v kriminológii nehrá tak dôležitú úlohu ako v penológii a penológia zase neskúma príčiny zločinnosti. Práve v tomto zameraní tieto vedy získavajú špecifické poznatky, ktoré umožňujú ich vzájomné obohatenie. Úlohou kriminológie vo vzťahu k trestu je správne určiť jeho význam v boji proti zločinnosti, určiť vzťah trestu k ostatným prostriedkom boja proti zločinnosti a určiť podmienky použitia trestu v tomto boji. Penológia sa venuje „iba“ trestom, ochranným opatreniam, ich výkonu a účinnosti.¹⁷¹

I. Špecializácia Zbor väzenskej a justičnej stráže – akreditované štúdium v akadémii policajného zboru v Bratislave

Akreditované štúdium špecializácia Zbor väzenskej a justičnej stráže bolo schválené Akreditačnou komisiou vlády Slovenskej republiky (ďalej aj „AK“)¹⁷² v apríli roku 2002¹⁷³.^{174,175} Na uvedenie špecializáciu upriamuje pozornosť v publikácii Teória a prax výkonu trestných sankcií aj Fábry¹⁷⁶. Prví absolventi špecializácie ZVJS ukončili štúdium v akademickom roku 2004/2005¹⁷⁷.

¹⁷¹ Bližšie pozri: Dianiška, G., Strémy, T., Vráblová, M. 2016. Kriminológia, s. 26 a nasl.

¹⁷² Bližšie k akreditačnej komisii pozri: AKREDKOM.SK. [online]. [cit. 07.11.2019]. Dostupné na internete: <<http://www.akredkom.sk/>>.

¹⁷³ Bližšie pozri: Študijný program, školský rok 2002/2003, s. 17 – *Špecializácia ZVJS*.

¹⁷⁴ Štúdium v A PZ v Bratislave (a teda aj štúdium v rámci špecializácie ZVJS) v zmysle sústavy študijných odborov zaradujeme k bezpečnostným vedám. AK vymedzuje *nosné témy jadra znalostí študijného odboru*: Študijný odbor zahŕňa znalosti umožňujúce komplexné posudzovanie, projektovanie a riadenie rizík a hrozieb pre bezpečnosť osôb, materiálnych, ako aj nemateriálnych hodnôt a životného prostredia, technologických rizík, priemyselnej bezpečnosti a uskutočňovanie preventívnych opatrení a efektívne a účinné riešenie protispoločenskej a trestnej činnosti, vzniknutých bezpečnostných incidentov, mimoriadnych udalostí a krízových situácií.

Medzi nosné témy jadra znalostí študijného odboru patria ochrana osôb, majetku a informácií, bezpečnostný manažment, projektový manažment, občianska bezpečnosť a civilná ochrana, manažment rizík a krízový manažment, záchranné služby, súdne inžinierstvo, teória policajných vied, kriminalistika a kriminológia, bezpečnostné verejno-správne služby, bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci, ochrana pred požiarmi, technologická bezpečnosť. Nosné témy jadra študijného odboru zahŕňajú znalosti z relevantných právnych oblastí, najmä z oblasti trestného, policajného a správneho práva.

Platnosť uvedeného opisu je od 1. septembra 2019. Bližšie pozri: AKREDKOM.SK. [online]. [cit. 07.11.2019]. Dostupné na internete: <<https://www.portalvs.sk/sk/studijne-odbory/zobrazit/bezpecnostne-vedy>>.

¹⁷⁵ V rámci webovej stránky AK sú dohľadateľné aj informácie k sústave študijných odborov platnej do 31. augusta 2019. Bližšie pozri: AKREDKOM.SK. [online]. [cit. 07.11.2019]. Dostupné na internete: <<https://www.portalvs.sk/sk/studijne-odbory/povodne>>.

¹⁷⁶ Bližšie pozri: Fábry, A. 2004. Teória a prax výkonu trestných sankcií, s. 14 a nasl.

¹⁷⁷ Pozn. autorky: Informácie k formám štúdia z publikácie TALLO, A., PIOVARČI, M. 1997. *Akadémia Policajného zboru. Bratislava : Tlačiareň Ministerstva vnútra SR. 1997. 64 s. ISBN 80-8054-032-2*.: „Akadémia PZ pripravuje riadiacich pracovníkov PZ v magisterskom alebo bakalárskom štúdiu v odbore bezpečnostná služba. Štúdium sa uskutočňuje dennou formou štúdia alebo štúdiom popri zamestnaní. Bakalárske štúdium je 3-ročné v dennej forme štúdia a 4-ročné v štúdiu popri zamestnaní. Končí sa vykonaním štátnej skúšky, ktorej súčasťou je obhajoba záverečnej práce. Absolventom bakalárskeho štúdia je priznaný titul „bakalár“ (Bc.). Magisterské štúdium je 4-ročné v dennej forme štúdia a 5-ročné v štúdiu popri zamestnaní. Končí sa vykonaním štátnej záverečnej skúšky, ktorej súčasťou je obhajoba diplomovej práce. Absolventom magisterského štúdia je priznaný vysokoškolský titul „magister“ (Mgr.). Štúdium sa špecializuje najmä na jednotlivé policajné služby,

V akademickom roku 2019/2020¹⁷⁸ sú v rámci špecializácie ZVJS vyučované tieto predmety - Výkon väzby a trestných sankcií, Penitenciárna psychológia a pedagogika 1, Penitenciárna psychológia a pedagogika 2, Teória penitenciárneho zaobchádzania a ochrany objektov ZVJS 1, Teória penitenciárneho zaobchádzania a ochrany objektov ZVJS 2 a štátnicový predmet Teória a prax výkonu väzby a výkonu trestu. Uvedené predmety sú určené pre štúdium v rámci špecializácie ZVJS, pre študentov študijného odboru Ochrana osôb a majetku (Študijného programu Bezpečnostno-právna ochrana osôb a majetku). Výučbu predmetov garantuje Katedra kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave.

II. Predmety vyučované v rámci špecializácie ZVJS a predmet „penológia“ v Akadémii policajného zboru v Bratislave

V rámci *bakalárskeho* stupňa štúdia sú do edukačného procesu zaradené tieto predmety:

Výkon väzby a trestných sankcií. Tematický plán (ďalej aj „TP“) a obsah predmetu približuje *výsledky vzdelávania* predmetu: Študenti absolvovaním predmetu získajú vedomosti a zručnosti o teoretických a metodologických základoch penológie a penitenciárnej vedy ako vedného odvetvia, o výkone trestov a ich účinnosti. Budú ovládať záväzné právne predpisy, ktoré tvoria legislatívny rámec väzenstva a nadobudnú vedomosti o praktickom zabezpečení výkonu väzby, ako súčasti trestného konania a výkonu trestu odňatia slobody ako najprísnejšieho trestu, ktorým sa obmedzuje osobná sloboda občana ako aj o ukladaní a zabezpečení výkonu alternatívnych trestov. Po úspešnom ukončení štúdia tieto vedomosti a zručnosti budú vedieť aplikovať v praktických činnostiach na jednotlivých úsekoch systému bezpečnostnej ochrany osôb a majetku. Uvedený predmet je súčasťou edukačného procesu v rámci *5. semestra bakalárskeho stupňa štúdia*. Predmet je ukončený *skúškou*.¹⁷⁹

Penitenciárna psychológia a pedagogika 1. TP definuje *výsledky vzdelávania* tohto predmetu nasledovne: Študenti absolvovaním predmetu získajú ucelený systém poznatkov z penitenciárnej psychológie o problematike penitenciárnej psychologickej diagnostiky v penitenciárnej praxi, klasifikácie odsúdených založené na poznaní ich osobnosti, o poskytovaní psychologických služieb obvineným, odsúdeným a personálu, budú vedieť špecifikovať psychologické metódy a formy uplatňované v procese zaobchádzania s obvinenými a odsúdenými. Absolvovaním predmetu získajú adekvátnu poznatkovú úroveň a nadobudnú

vyšetrovanie, civilnú a požiarnu ochranu, železničnú a vojenskú políciu, obecnú a mestskú a civilno-bezpečnostnú službu.“

¹⁷⁸ Pozn. autorky: aktuálny AR, v čase spracovania príspevku.

¹⁷⁹ Študijná príručka 2019/2020. Interné dokumenty Katedry kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave.

schopnosť orientovať sa v problematike penitenciárnej psychológie a budú vedieť vhodne uplatniť získané vedomosti v praktických činnostiach v procese zaobchádzania s obvinenými a odsúdenými v zariadeniach ZVJS. Predmet je ukončený *skúškou*. Daný predmet je vyučovaný v 5. semestri bakalárskeho stupňa štúdia.¹⁸⁰

Penitenciárna psychológia a pedagogika 2. TP charakterizuje výsledky vzdelávania nasledovne: Študenti absolvovaním predmetu získajú vedomosti z oblasti penitenciárnej pedagogiky, získajú poznatky o problematike pedagogickej diagnostiky a uplatňovania pedagogických metód v penitenciárnej praxi, ako i celého pedagogického pôsobenia v podmienkach penitenciárnych zariadení. Ďalej budú vedieť špecifikovať pedagogické metódy a formy uplatňované v procese zaobchádzania s odsúdenými. Absolvovaním predmetu študenti získajú vedomosti o význame účinného a systematického pedagogického pôsobenia na osoby, ktorým bol uložený trest odňatia slobody a nadobudnú schopnosť orientovať sa v problematike penitenciárnej pedagogiky. Získané poznatky budú vedieť vhodne uplatniť v praktických činnostiach v procese zaobchádzania s odsúdenými. Predmet je súčasťou štúdia v rámci 6. semestra bakalárskeho stupňa štúdia. Daný predmet je ukončený *hodnotením*.¹⁸¹

Teória a prax výkonu väzby a výkonu trestu je štátnicovým predmetom špecializácie ZVJS. Výsledky vzdelávania sú v informačnom liste predmetu stanovené nasledovne: V rámci realizácie štátnej skúšky si študenti osvedčia nadobudnuté vedomosti, schopnosti a zručnosti zo súhrnného obsahu absolvovanej výučby predmetov zahrňujúcich problematiku výkonu väzby a trestných sankcií a penitenciárnej pedagogiky a psychológie v teoretickej aj aplikačnej rovine, ktoré po úspešnom ukončení štúdia budú vedieť uplatniť vo vykonávaných činnostiach v oblasti činnosti Zboru väzenskej a justičnej stráže. Uvedený predmet je zaradený do 6. semestra bakalárskeho stupňa štúdia.¹⁸²

Do edukačného procesu magisterského stupňa štúdia sú zaradené tieto predmety:

Teória penitenciárneho zaobchádzania a ochrana objektov ZVJS 1. Výsledky vzdelávania TP definuje nasledovne: Študenti absolvovaním predmetu získajú komplexný súhrn poznatkov týkajúcich sa prostriedkov penitenciárneho zaobchádzania s odsúdenými vo výkone trestu odňatia slobody a starostlivosti o obvinených vo výkone väzby, ktoré sú determinované striktným dodržiavaním právnych noriem, interných bezpečnostných predpisov

¹⁸⁰ Študijná príručka 2019/2020. Interné dokumenty Katedry kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave.

¹⁸¹ Študijná príručka 2019/2020. Interné dokumenty Katedry kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave.

¹⁸² Bližšie pozri: MAIS.AKADEMIAPZ.SK. [online]. [cit. 07.11.2019]. Dostupné na internete: <<https://mais.akademiapz.sk/maisportal/predmetyStudia.mais>>

a ktoré sú limitované prostredím, ako aj ich aplikáciu do penitenciárnej praxe. Budú vedieť špecifikovať metódy a formy sociálnej práce uplatňované pri zaobchádzaní s odsúdenými. Po úspešnom ukončení štúdia budú tieto nadobudnuté vedomosti a zručnosti vedieť aplikovať v praktických činnostiach na jednotlivých úsekoch systémov bezpečnostnej ochrany osôb a majetku. Predmet je vyučovaný v rámci *3. semestra magisterského stupňa štúdia*. Predmet je ukončený *hodnotením*.¹⁸³

Teória penitenciárneho zaobchádzania a ochrana objektov ZVJS 2. Výsledky vzdelávania sú v zmysle tematického plánu predmetu vymedzené nasledovne: Študenti absolvovaním predmetu nadobudnú vedomosti a zručnosti z oblasti systémov bezpečnosti väzenských objektov potrebných k podrobnejšej analýze podmienok pre splnenie účelu výkonu väzby a výkonu trestu odňatia slobody. Študenti budú vedieť, okrem iného, popísať systém riadenia ochrany v ústavoch na VV a VTOS a organizáciu vstupu a pohybu osôb v objektoch ZVJS. Úspešným absolvovaním štúdia tieto nadobudnuté vedomosti a zručnosti budú vedieť aplikovať v praktických činnostiach pri identifikácii, analyzovaní a hodnotení bezpečnostných rizík a ohrození súvisiacich s ochranou osôb a majetku. Uvedený predmet je súčasťou edukačného procesu v rámci *4. semestra magisterského stupňa štúdia*. Daný predmet je ukončený *skúškou*.¹⁸⁴

Výučbe predmetu „Základy penológie“, resp. „Penológia“ v rámci A PZ v Bratislave, prípadne v rámci právnických fakúlt, venuje Fábry vo svojej publikácii¹⁸⁵ náležitú pozornosť. Po spoločensko-politických zmenách v roku 1989 sa v rámci právnických fakúlt v Slovenskej republike začal vyučovať dovtedy neznámy predmet „Základy penológie“, resp. „Penológia“¹⁸⁶. Výučba predmetu „Úvod do penológie“ bola realizovaná aj v rámci pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (Katedra sociálnej práce). Neskôr sa výučba tohto predmetu rozšírila aj na A PZ v Bratislave. Rozsah predmetu však nemohol postačovať pre prípravu odborníkov pre väzenstvo samé. Na strane druhej, aj napriek uvedenému je na mieste priznať, že dovtedy sa penologické poznatky prednášali iba v rámci kriminológie, prípadne trestného práva. Takéto poznatky o väzenstve však ani zďaleka nemohli postačovať k tomu, aby sa študenti, respektíve budúci pracovníci orgánov činných v trestnom konaní mohli dostatočne oboznámiť s problematikou väzenstva, aspoň do tej miery, aby mohli

¹⁸³ Študijná príručka 2019/2020. Interné dokumenty Katedry kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave.

¹⁸⁴ Študijná príručka 2019/2020. Interné dokumenty Katedry kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave.

¹⁸⁵ Bližšie pozri: Fábry, A. 2004. Teória a prax výkonu trestných sankcií, s. 12 a nasl.

¹⁸⁶ Pozn. autorky: pre účel príspevku je využitá kratšia forma názvu predmetu – „Penológia“.

svoju prácu vykonávať aj v tejto oblasti so znalosťou veci. Podľa Fábryho, informácie o histórii nášho, ale aj väzenstva v zahraničí, v rámci výučby absentovali. Podceňovanie, ba až odmietanie „buržoáznej“ penológie a penitenciárnej náuky sa dokonca ukázalo ako priamo škodlivé. Zo študijného odboru kriminológia bolo preto potrebné vyňať nielen informácie o väzenstve a penitencirnej náuke vôbec, ale aj poznatky týkajúce sa mimoprávných súvislostí všetkých druhov trestov a ochranných opatrení. Dnes, s odstupom času možno konštatovať, že zavedenie tejto pedagogickej disciplíny do štúdia v rámci právnických fakúlt aj A PZ v Bratislave, bolo dobrým krokom. Nadobudnuté vedomosti z tohto predmetu v rámci svojich budúcich povolaní ocenia napríklad advokáti, sudcovia, prokurátori či vyšetrovatelia. Význam výučby penologických predmetov v rámci policajných akadémií a právnických fakúlt nespočíva pritom iba v tom, aby poslucháči získali informácie aj o tých disciplínach, ktoré s akademickými a právnymi predmetmi úzko súvisia, prípadne dopĺňajú poznatky z oblasti trestného práva. Dnes je každému, kto sa o túto problematiku čo i len okrajovo zaujíma zrejmé, že spravodlivo a zákonne možno aj o trestoch rozhodovať iba vtedy, ak ten, kto rozhoduje pozná aj skutočný spôsob výkonu trestov (resp. väzby). Výsledkom vzdelávania poslucháčov aj z penologických predmetov je napríklad (okrem iných) skutočnosť, že dnes už viacerí absolventi tohto štúdia nachádzajú svoje uplatnenie aj v Zbore väzenskej a justičnej stráže, pričom je uľahčená aj ich adaptácia na podmienky výkonu služby, nehovoriac o uľahčení absolvovania nástupného odborného vzdelávania.

V aktuálnom akademickom roku (AR 2019/2020) v A PZ v Bratislave v zmysle študijnej príručky nachádzame v ponuke predmetov aj predmet „Penológia“. Patrí medzi povinne voliteľné predmety. Predmet si môžu vybrať študenti študijného odboru ochrana osôb a majetku ako aj študijného odboru bezpečnostné verejno-správne služby, študenti internej aj externej formy štúdia. Predmet je zaradený v rámci 4. semestra, ukončený je *hodnotením*. Predmet Penológia je ponúknutý aj v rámci konverzného štúdia – v rámci 5. semestra štúdia, predmet je tiež ukončený *hodnotením*. V zmysle informačného listu predmetu **Penológia** sú výsledky vzdelávania definované nasledovne: Absolvovaním predmetu študenti nadobudnú vedomosti a zručnosti z oblasti formovania teoretických a metodologických základov penológie a penitenciárnej vedy. Budú poznať históriu trestu a trestania, históriu klasických väzenských systémov, väzenskú architektúru a vývoj väzenstva na území Slovenskej republiky. Ďalej budú poznať špecifiká výkonu väzby a penitenciárneho zaobchádzania s odsúdenými vo výkone trestu odňatia slobody a zabezpečenia výkonu alternatívnych trestov. Budú ovládať všeobecne záväzné právne predpisy, ktoré tvoria legislatívny rámec väzenstva ako inštitúcie. Po úspešnom absolvovaní štúdia budú vedieť tieto vedomosti a zručnosti aplikovať v praktických činnostiach

na jednotlivých úsekoch systému bezpečnostnej ochrany osôb a majetku.¹⁸⁷

Autori publikácie Základy penológie (E. Mamojková, I. Novák) upriamujú pozornosť na vybrané definície penológie (staršieho aj novšieho dáta). Za najvýznamnejšie pojmové vymedzenie penológie považujú definíciu Fábryho, podľa ktorého „penológia je komplexná vedná disciplína o filozofických, sociálnych, etických, psychologických, pedagogických, technických i medicínskych súvislostiach trestov a ochranných opatrení a ich výkonu a účinnosti“.¹⁸⁸

III. Vzdelávanie osôb pracujúcich v ZVJS verzus špecializácia ZVJS v rámci a PZ v Bratislave, záverečné práce študentov špecializácie ZVJS

O štúdium Š ZVJS v Akadémii Policajného zboru v Bratislave každoročne záujem prejavujú mnohí študenti. Zároveň je na mieste jedným dychom dodať, že ide o naozaj špecifické predmety v rámci jedinečnej špecializácie. Ruka v ruke so špecifickým vzdelaním ide aj ponuka pracovných miest, (napríklad v porovnaní s inými špecializáciami vyučovanými v rámci A PZ v Bratislave alebo celkovo v porovnaní s uchádzaním sa o prácu v Policajnom zbore).

Katedra kriminológie A PZ v Bratislave v súvislosti s faktom, že je garantom Š ZVJS, každoročne vypisuje témy záverečných prác aj so zameraním na predmetnú problematiku (Zbor väzenskej a justičnej stráže). Študentom sú v rámci Katedry kriminológie ponúknuté k spracovaniu práce zamerané na kriminológiu aj problematiku ZVJS. O spracovanie záverečných prác (bakalárskych, diplomových, rigorózných aj dizertačných) v rámci KK je zo strany študentov každoročne veľký záujem. Tému záverečnej práce so zameraním na problematiku ZVJS si môže vybrať aj študent, ktorý nemá v rámci štúdia zvolenú Š ZVJS. Naopak, študent Š ZVJS si môže pre spracovanie záverečnej práce vybrať akúkoľvek z ponúkaných tém (aj mimo Katedry kriminológie). Zvyčajne si však študenti príslušnej špecializácie pre spracovanie svojich záverečných prác vyberajú témy patriace do totožnej problematiky.

V akademickom roku 2018/2019 v rámci KK študenti spracovali 8 prác (5 bakalárskych prác a 3 diplomové práce¹⁸⁹), zameraných na problematiku ZVJS. Napríklad: Disciplinárna zodpovednosť odsúdeného (BP), Odlišnosti výkonu trestu odňatia slobody mladistvých (BP), Psychologická starostlivosť o príslušníkov a zamestnancov Zboru väzenskej a justičnej stráže

¹⁸⁷ Študijná príručka 2019/2020. Interné dokumenty Katedry kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave.

¹⁸⁸ MAMOJKOVÁ, E., NOVÁK, I. 2006. Základy penológie, s. 9.

¹⁸⁹ Pozn. autorky: ďalej aj „BP“ a „DP“.

(DP), Charakteristika väzenského systému v Českej republike (DP), Vzdelávanie odsúdených v podmienkach výkonu trestu odňatia slobody (DP).

Ako bolo aj vyššie spomenuté, prví absolventi špecializácie ZVJS ukončili štúdium v akademickom roku 2004/2005. Nižšie je poukázané na počty záverečných prác venujúcich pozornosť problematike väznenstva.

Tab. 1 Počet záverečných prác (týkajúcich sa problematiky ZVJS) spracovaných študentmi v rámci KK A PZ v Bratislave v období akademických rokov 2004/2005 až 2018/2019

Akademický rok	Počet záverečných prác (problematika ZVJS)
2004/2005	9
2005/2006	8
2006/2007	13
2007/2008	7
2008/2009	3
2009/2010	8
2010/2011	11
2011/2012	14
2012/2013	14
2013/2014	12
2014/2015	13
2015/2016	8
2016/2017	13
2017/2018	6
2018/2019	8

Zdroj: vlastné spracovanie na základe podkladov KK A PZ v Bratislave.

Z tabuľky vyššie je viditeľný záujem zo strany študentov o spracovanie záverečných prác týkajúcich sa problematiky ZVJS. Na mieste je zároveň podotknúť, že teoretické kategorizovanie prác na „kriminologické“ a „penologické“ by vzhľadom na vzájomnú obsahovú previazanosť predmetov (vied) nebolo účelné. Preto je nevyhnutné vnímať počty prác (uvedené v tabuľke) za orientačné – niektoré z prác by bolo možné z teoretického uhla pohľadu zaradiť aj k prácam „kriminologickým“ aj prácam „penologickým“.

Školiteľmi a oponentmi prác boli v jednotlivých akademických rokoch interní pracovníci KK A PZ v Bratislave aj kolegovia, významné osobnosti väznenstva, z externého prostredia.

Vzdelanie príslušníkov ZVJS je možné považovať z mnohých uhlov pohľadu za kategóriu osobitného záujmu. Jedným z účelov príspevku je poukázať na špecifické vzdelanie príslušníkov a zamestnancov ZVJS v rámci špecializácie ZVJS vyučovanej v Akadémii PZ v Bratislave. Poznatky k tejto časti príspevku boli čerpané zo záverečnej práce študenta špecializácie ZVJS¹⁹⁰. Autor diplomovej práce na základe vlastného skúmania poukazuje na množstvo zaujímavých faktov týkajúcich sa vzdelania a vzdelávania osôb pracujúcich v rámci ZVJS (tak v služobnom ako aj pracovnom pomere). V čase skúmania diplomanta študovalo v rámci vysokej školy dvadsaťjeden osôb, z toho v rámci Akadémie Policajného zboru v Bratislave (v rámci Š ZVJS) štyri osoby (z toho iba jedna osoba so súhlasom nadriadeného). Zo skúmania autora diplomovej práce je evidentný relatívne nízky počet aktuálne študujúcich osôb alebo aj osôb v minulosti študujúcich v rámci Akadémie PZ v Bratislave (a zároveň v rámci špecializácie ZVJS). Oblasť vzdelávania príslušníkov a zamestnancov ZVJS je pozornosť venovaná aj v iných záverečných prácach¹⁹¹.

Kvalitu špecializácie ZVJS nepochybne pozitívne obohacujú aj **exkurzie**. Exkurzie sú realizované na základe dokumentu - *Dohoda o spolupráci v oblasti vzdelávania* uzatvorenej medzi Akadémiou Policajného zboru v Bratislave a Generálnym riaditeľstvom Zboru väzenskej a justičnej stráže. Prioritným účelom realizácie exkurzií je prepájanie teoretických informácií s poznatkami z väzenskej aplikačnej praxe.

K obohateniu teoreticko-praktických poznatkov týkajúcich sa problematiky ZVJS prispievajú aj stretnutia heterogénneho charakteru, napríklad **konferencie** či semináre. Organizátorom takýchto stretnutí býva aj samotné ZVJS. Je možné poukázať na viaceré výstupy takýchto odborných aktivít, zvyčajne vo forme zborníkov pozostávajúcich z vedecko-odborných príspevkov aktívnych účastníkov a ostatných prispievateľov¹⁹². Vyplývajú zo spolupráce ZVJS a A PZ v Bratislave bývajú členovia KK aktívnymi členmi takýchto stretnutí (v rámci spomenutého zborníka je dohľadateľný napríklad príspevok: Ondicová, M. *Výkon trestu odňatia slobody žien – matiek s deťmi optikou záverečných prác študentov /Akadémie Policajného zboru v Bratislave/*).

Katedra kriminológie A PZ v Bratislave je pravidelným organizátorom niekoľkých

¹⁹⁰ Diplomová práca: Vzdelávanie a rozvoj väzenského personálu v Slovenskej republike; autor: Bc. Miroslav Šimun; rok 2016.

¹⁹¹ Pozn. autorky: napr. *Špecifiká vzdelávania príslušníkov a zamestnancov Zboru väzenskej a justičnej stráže* (autor: Tomáš Janda, BP, rok 2012); *Vzdelávanie a rozvoj väzenského personálu v Slovenskej republike* (autor: Bc. Ladislav Uličný, DP, rok 2014); *Vznik penológie, jej pojem, predmet a metodológia penitenciárnej vedy* (autor: Bc. Peter Šandor, DP, rok 2015).

¹⁹² Napr. Zborník príspevkov z konferencie organizovanej v Omšeni, v roku 2015: *Výkon väzby a výkon trestu odňatia slobody žien, matiek s deťmi*.

druhov konferencií. Terciárna prevencia v širšom sociálnom kontexte je typom stretnutia, ktoré umožňuje v najväčšej miere prezentovanie poznatkov týkajúcich sa väzenstva. Ostatné stretnutie bolo organizované v roku 2016, v priestoroch účelového zariadenia MV v Piešťanoch. Výstupom zo seminára je zborník príspevkov¹⁹³.

2. Záver

V texte príspevku je poukázané na opodstatnenosť výučby Špecializácie ZVJS, ktorú v podmienkach Slovenskej republiky zabezpečuje Akadémia Policajného zboru v Bratislave. Garantom predmetov a platformou výučby tejto špecializácie je Katedra kriminológie. Špecializáciu ZVJS si môžu študenti dennej aj externej formy štúdia študijného odboru Ochrana osôb a majetku zvoliť od akademického roku 2002/2003. V texte príspevku je venovaná pozornosť aj výučbe penológie, ako predmetu poskytujúceho relevantné informácie absolventom akadémie. Výučba tohto predmetu je tiež garantovaná Katedrou kriminológie Akadémie PZ v Bratislave, a to od zimného semestra akademického roka 1997/1998.

Katedra kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave je ako samostatne fungujúce pracovisko jedinou katedrou svojho druhu v rámci slovenského vysokoškolského vzdelávania.

Literatúra:

1. AKREDKOM.SK. [online]. [cit. 07.11.2019]. Dostupné na internete: <<http://www.akredkom.sk/>>.
2. AKREDKOM.SK. [online]. [cit. 07.11.2019]. Dostupné na internete: <<https://www.portalvs.sk/sk/studijne-odbory/zobrazit/bezpecnostne-vedy>>.
3. AKREDKOM.SK. [online]. [cit. 07.11.2019]. Dostupné na internete: <<https://www.portalvs.sk/sk/studijne-odbory/povodne>>.
4. DIANIŠKA, G., STRÉMY, T., VRÁBLOVÁ, M. et al. 2016. Kriminológia. 3. rozšírené vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o. 2016. 405 s. ISBN 978-80-7380-620-0.
5. FÁBRY, A. 2004. Teória a prax výkonu trestných sankcií. I. diel. Bratislava : Tlačiareň MV SR v Bratislave. 2004. 151 s. ISBN 80-8054-309-7.

¹⁹³ Zborník z medzinárodného odborného seminára konaného 24. a 25. mája 2016 v Piešťanoch, Terciárna prevencia v širšom sociálnom kontexte.

6. KOLEKTÍV AUOROV. 2015. Výkon väzby a výkon trestu odňatia slobody žien, matiek s deťmi. Zborník príspevkov. Leopoldov : Tlačiareň ZVJS. 2015. 216 s. ISBN 978-80-972031-1-5.
7. KOLEKTÍV AUTOROV. 2016. Terciárna prevencia v širšom sociálnom kontext. Zborník z medzinárodného odborného seminára konaného 24. a 25. mája 2016 v Piešťanoch. Bratislava : Centrum polygrafických služieb MV SR. 2016. 103 s. ISBN 978-80-8054-699-1.
8. MAMOJKOVÁ, E., NOVÁK, I. 2006. Základy penológie. Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave. 2006. 194 s. ISBN 9788080543860.
9. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 2009. Pedagogický slovník. 6. aktualiz. a rozš. vyd. Praha : Portál, s. r. o. 2009. 400 s. ISBN 978-80-7367-647-6.
10. REDAKČNÁ SKUPINA (KOČAN, Š., DANIŠOVSKÁ, L., VOJTELOVÁ, Z., MIŠOTA, M.). 2017. 25 rokov Akadémie Policajného zboru v Bratislave. Bratislava : Tlačiareň Zboru väzenskej a justičnej stráže Leopoldov. 2017. 214 s. ISBN 978-80-8054-718-9.
11. ŠIMUN, M. 2016. Vzdelávanie a rozvoj väzenského personálu v Slovenskej republike, Diplomová práca. Akadémia Policajného zboru v Bratislave.
12. ŠTUDIJNÁ PRÍRUČKA 2019/2020. Akadémia Policajného zboru v Bratislave. Zostavili: Samek, M., Humenská, M., Doležalová, M.
13. ŠTUDIJNÝ PROGRAM, Akadémia PZ v Bratislave, Školský rok 2002/2003, 45 s. Bratislava : Tlačiareň MV SR.
14. ŠTUDIJNÝ PROGRAM, Akadémia PZ, Školský rok 1997/1998, 50 s. Bratislava : Tlačiareň MV SR.
15. TALLO, A., PIOVARČI, M. 1997. Akadémia Policajného zboru. Bratislava : Tlačiareň Ministerstva vnútra SR. 1997. 64 s. ISBN 80-8054-032-2.

Kontaktné údaje autorky:

JUDr. Michaela Jurisová, PhD.

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Katedra kriminológie

Sklabinská 1

835 17 Bratislava 35

E-mail: michaela.jurisova@minv.sk

Tel.: 0961057113

FOTOGRAFICKÁ PRÍLOHA

